

עמדות אישיות, חברתיות ולאומיות של הנוער הישראלי בשנת היובל

ת"א, יוני 1998

מחקר ראשון של קרן פרידריך אברט
בנושא הנוער הישראלי - 1998

עמדות אישיות, חברתיות ולאומיות של הנוער הישראלי בשנת היובל

פרופ' אפרים יוכטמן-יער
פרופ' נחמיה פרידלנד
ד"ר עירית קינן
ד"ר נתן שניידר
ד"ר רובי נתנזון והגר צמרת

בעריכת: ד"ר רובי נתנזון

רותי ליבנת יונג

תוכן העניינים

עמוד

1	פתח דבר
3	פרק 1: נתונים דמוגרפיים תקופתיים על בני הנוער בישראל
	ד"ר רובי נתנזון והגר צמרת
4	מבוא ונותנים כלליים
4	1.1 : דתות
5	1.2 : מוצא בני נוער יהודים
6	1.3 : מצב משפחתי
6	1.4 : אזורי מגורים
7	1.5 : בני נוער בכוח העבודה
8	1.6 : השכלה
9	סיכום
10	נספח : גרפים
16	פרק 2: ערכים ועמדות של הנוער הישראלי ביובל ה - 50 של המדינה
	פרופ' אפרים יוכטמן-יער
17	מבוא
19	2.1 : פירוט השיטה
20	2.2 : עמדות וזיקה כלפי המדינה והחברה
25	2.3 : ערכים, מטרות וזהויות קולקטיביות
31	2.4 : שסעים בין קבוצתיים
33	2.5 : השפעת המרכיב האמנותי בקרב הנוער היהודי
36	סיכום
38	פרק 3: נוער וצעירים בישראל: מי ומה אנחנו ומה אנו מבקשים להיות?
	פרופ' נחמיה פרידלנד
39	מבוא
40	3.1 : ציפיות - חשיבותן של מטרות שונות שאנשים מבקשים להגשים בחייהם והסיכויים להגשימן
49	3.2 : זהות והגדרה עצמית
52	3.3 : הזדהות וניכור
55	סיכום

57	פרק 4: נקודות של סולידאריות חברתית: צבא, תרומה לחברה, חילונים דתיים, היחס לשואה ורצח רבין
	ד"ר עירית קינן
58	מבוא
59	4.1 : רצח רבין
61	4.2 : יחסי דתיים וחילונים
63	4.3 : היחס לשואה
63	4.4 : הגדרה עצמית
65	4.5 : היחס לצה"ל והשירות הצבאי
69	4.6 : תרומה לחברה
71	סיכום
72	פרק 5: ניתוחים אנטרופולוגיים ופוליטיים והיחס למדינה
	ד"ר נתן שניידר
73	5.1 : השוואת עמדות הנוער בישראל ובגרמניה
73	מבוא
74	5.1.1 : ציפיות אישיות וקולקטיביות
76	5.1.2 : עבודה ואינדיבידואליזם
77	5.1.3 : משפחה
77	5.1.4 : זהות לאומית ושיזור
79	סיכום
80	5.2 : הזיקה של נוער ישראלי כלפי גרמניה
82	5.3 : האם אנשים צעירים הם לא פוליטיים?
85	נספח : "פרופילים" של בני נוער

שאלון הסקר בעברית ובערבית עבור שתי קבוצות הגיל

פתח דבר

חמישים שנות קיומה של מדינת ישראל הינן עיתוי מתאים לחשבון נפש ובמסגרתו לנסות ולהעריך מה צופן העתיד. החברה הישראלית עומדת היום בפני הכרעות חשובות בתחום המדיני. בנוסף, נבקעים בה שסעים בין דתיים לחילונים, עשירים ועניים, ערבים ויהודים, ניצים ויונים וכו'. בני הנוער הם אלה אשר במידה רבה יקבעו את גורלה של המדינה בטווח הארוך, ואת נקודה זו יש לזכור בבואנו להכריע בשאלות אשר תשלכנה עליהם בבוא היום.

בסוף שנת 1997 פנו נציגי קרן פרידריך אברט בישראל, גב' טורקאן קרקורט וד"ר וינפריד וייט למכון הישראלי למחקר כלכלי וחברתי על מנת לערוך סקר מקיף על עמדות הנוער בישראל בשנת היובל. הרעיון נולד על סמך דו"חות דומים שהקרו עורכת במדינות רבות על הנושא. הזמן היה קצר אולם המשימה לא היתה בלתי אפשרית. באופן כמעט מיידי נענו לפנייתנו פרופ' אפרים יער, פרופ' נחמיה פרידלנד וד"ר נתן שניידר, על מנת להשתתף בפרוייקט.

בצוות ההיגוי לקחה גם חלק ד"ר עירית קינן מנכ"ל מרכז רבין לחקר ישראל. נציגת חברת "מודיעין אזרחי" והמומחית לאיסוף נתונים באמצעות סקרי דעת קהל, גב' אלה הלר, בהמשך צורפה אף היא לצוות.

בשל האופי הפלורליסטי של החברה הישראלית היה צורך לערוך ולפענח את המאפיינים של הנוער לפי קטגוריות שונות, דהיינו: "צפוניים", "דרומיים", עיירות פיתוח ושכונות, עולים חדשים, דתיים, חרדים, לא יהודים וכו'. באיסוף החומר נעזרנו בגב' מיכל בר-אילן ירושלמי, שערכה 28 ראיונות עומק אשר שמשו בסיס לעריכת השאלון המקיף.

הסקר בוצע בחודש מרץ/אפריל 1998 בקרב 1,618 בני נוער (1,213 יהודים ו- 405 לא יהודים), בשתי קבוצות גיל 15-18 ו- 21-24. צוות החוקרים החל בניתוח הסקר והפקת הדו"ח בחודש מאי 1998. דו"ח זה משקף מאמץ אינטנסיבי להציג את התוצאות עוד במהלך חודש יוני 1998.

המחקר נפתח עם הצגה כמותית של מספר מאפיינים דמוגרפיים ואישיים של בני הנוער בישראל וניתוח המגמות לטווח הארוך.

פרופ' אפרים יער מנתח בהמשך את יחסו של הנוער כלפי המדינה והחברה. מכאן מתברר כי קיימים פערים גדולים בעמדות הנוער כלפי מוסדות ויעדים חברתיים.

פרופ' נחמיה פרידלנד מציג את יחסו של הנוער כלפי עצמו ומתעמק בשאלת הזהות האישית. ד"ר עירית קינן בודקת את יחס הנוער כלפי סוגיות כגון השואה ורצח רבין. כמו כן, היא מנתחת את נקודות הסולידריות החברתית בקרב הנוער הישראלי בשנת היובל למדינה.

ד"ר נתן שניידר משווה בין הנוער בישראל לנוער בגרמניה ויחסם לפוליטיקה. כמו כן, הוא מציג סקירה של ראיונות העומק שבוצעו על ידי מיכל בר-אילן ירושלמי. ברצוני להדגיש כי הפרקים משקפים את נקודת מבטם של החוקרים מתוך הדיסציפלינות השונות.

מהדו"ח עולה כי הנוער הישראלי מגלה סימני שאפתנות, אינדיבידואליזם, ויחס חשדני כלפי מוסדות מרכזיים בתהליך קבלת החלטות. מנגד, ניתן למצוא ממצאים מעודדים דוגמת התקרבות עמדות הנוער הלא-יהודי לחברה הישראלית. ממצאי הסקר מחזקים את הדעה הרווחת כי יש צורך לצייד את הנוער בכלים בתחום החינוך, במיוחד לדמוקרטיה ושותפות בתהליך קבלת החלטות, על מנת להתמודד עם סוגיות קשות העומדות על הפרק בעתיד הקרוב. יחד עם זאת, ייתכן כי כדי לפתור את בעיית הניכור ההולכת ומתפתחת, יש לשים דגש על שינויים במבנה המשטר דווקא.

יש לציין כי בעבודות מסוג זה מן הראוי לערוך השוואות בין נקודות זמן ואני תקווה כי נוכל להמשיך עם עבודת המחקר באמצעות סקר השוואתי שיערך לקראת שנת 2000. בדרך הזו תהיה הזדמנות לבדוק ולעקוב אחר המגמות לאורך זמן.

ברצוני להודות לקרן פרידריך אברט שעזרה במימון מחקר זה ובעזרתה יצרנו כלי היכול להוות מדד לדופק הלאומי של בני הנוער בהווה ובעתיד.

תודות נוספות לאלה אשר השתתפו במאמץ להפיק את הדו"ח בזמן כה קצר ובמיוחד למארה חביף על ההדפסות והארגון, לנינה רשף על העריכה ותמצות החומר לשפה האנגלית ולשרית כהן על עזרתה בעריכת החומר.

בברכה,

ד"ר רובי נתנזון

פרק 1: נתונים דמוגרפיים תקופתיים על בני הנוער בישראל

ד"ר רובי נתנזון והגר צמרת

המכון הישראלי למחקר כלכלי וחברתי

בפרק זה אנחנו מציגים את סך גודל אוכלוסיית הצעירים בישראל כבסיס ורקע לסקר וניתוח בהמשך. הניתוח מתבסס גם על המגמות לטווח ארוך מתקופת הקמת המדינה עד הנתונים האחרונים שפורסמו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. כמו כן, הנתונים פולחו לפי מוצא, מין ודת.

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מראים כי בישראל נכון לשנת 1997 חיים כמיליון צעירים בני 15 עד 24 (להלן בני נוער). שיעור בני הנוער מכלל האוכלוסייה קבוע מאז שנות השמונים ועומד על כ - 17.5%. בשנות החמישים היו בני הנוער כ - 15%, מכלל האוכלוסייה. ההפרש בשיעור הצעירים בין התקופות הוא תוצר של השוני בין הרכב אוכלוסיית מדינת ישראל בצעירותה לבין הרכב האוכלוסייה כיום. חלק גדול מאזרחי המדינה בשנים הראשונות להקמתה היו מהגרים, ולפיכך שיעור הילדים ובני העשרה היה נמוך יותר. שיעור זה הלך ועלה עד שהגיע לשיא של 20% בתחילת שנות השבעים, בשנות השמונים ירד שיעור בני הנוער ל - 17.5% ומאז נותר קבוע.

1.1 : דתות

מספר בני הנוער היהודים הוא 780.8 אלף. דפוסי הגידול במספרם של בני הנוער היהודים דומה מאוד לזה של כלל האוכלוסייה מה שנובע מכך שהם מהווים רב מסך בני הנוער בארץ. זאת בניגוד לבני הנוער הלא יהודים, בכללם המוסלמים הנוצרים והדרוזים. מספרם של בני הנוער הלא יהודים הוא 230.1 אלף. מאז שנת 1955 בה הם היוו 18.5% מכלל האוכלוסייה הלא יהודית בארץ, שיעור בני הנוער בקרב המיעוטים עלה מ - 19.4% בשנת 1975, לכדי 21.5% בממוצע בשנות השמונים. בשנות התשעים התייצב שיעור זה סביב 20.5%. הפרש זה בין שיעורי הפלחים של בני הנוער מהאוכלוסיות השונות, נובע ככל הנראה רובו ככולו מפערי מנטליות לגבי גודל המשפחה. באוכלוסיות בהן שיעור הילודה גבוה יותר, הגיל הממוצע נמוך יותר, והפלח של הצעירים משמעותי יותר מבחינה כמותית.

שיעור הגידול במספר בני הנוער בישראל בממוצע מדי חמש שנים, משנת 1955 עד 1995 הוא כ - 18%. האוכלוסייה בכללותה גדלה בממוצע ב - 15.5% מדי חמש שנים. קצב העלייה במספרם של בני הנוער היהודים מדי חמש שנים הוא 16.7% בלבד, לעומת קצב העלייה במספר בני הנוער הלא יהודים שהוא 25.9%. בהשוואה תקופתית של קצב הגידול במספרם של בני הנוער היהודים לעומת המוסלמים, הנוצרים, הדרוזים והאחרים ניתן לראות דפוסי שונים המאפיינים ככל הנראה התרחשויות היסטוריות במדינה. כך, בין שנת 1955 ל - 1960 מספר בני הנוער היהודים עלה

ב - 42%, לעומת עלייה של 9.6% בקרב הלא יהודים. הגורם העיקרי להפרש היה גלי העלייה שהציפו את המדינה בראשית הקמתה. בנוסף, בעוד שמספרם של בני הנוער היהודים עלה רק ב - 5.3% בין השנים 1970 ו - 1975 וירד ב - 3% בין 1975 ל - 1980, עלה מספר בני הנוער הלא יהודים בצורה חדה עלייה של 34% בין 1970 ו - 1975 ושל 29% ביו 1975 ו - 1980.

כיום ישנם כ - 176.3 אלף בני נוער מוסלמים בארץ. אם בשנות החמישים עמד היחס בין מספר בני הנוער המוסלמים למספר בני הנוער היהודים על 1:10, הרי שעתה יחס זה הינו 1:4 בהתאמה. שיעור הגידול במספרם של בני הנוער המוסלמים קפץ ליותר מחמישים אחוזים בתחילת שנות השמונים וירד לכ - 18% בין 1985 ל - 1990, ול - 15% בין 1990 ל - 1995. השוני שחל בדפוסי הגידול במספרם של בני הנוער המוסלמים עשוי להצביע על מגמה של השפעת המדינה על המיעוט, שגררה התקרבות למנטליות הישראלית הקרובה יותר לזו שבמערב, היכן ששיעור הילודה נמוך יחסית.

מספר בני הנוער הנוצרים בישראל הוא 32.8 אלף, והם מהווים 3.3% מכלל בני הנוער בישראל. מאז שנות החמישים ועד היום נע פלחם של בני הנוער הנוצרים מכלל בני הנוער בישראל באופן יציב למדי בין 2.2% ל - 3.3%.

מספר בני הנוער הדרוזים הכולל בתוכו גם נערים בני דתות אחרות, שמספרם באוכלוסייה כמה עשרות בודדות בלבד, הוא 21 אלף, ושיעורם מכלל בני הנוער הוא כ - 2.1%. פלח זה של בני הנוער הדרוזים עלה מ - 1.2% בשנות החמישים ל - 2.1% בשנות השמונים ומאז ועד היום הוא כמעט קבוע.

1.2 : מוצא בני נוער יהודים

כיום מספר הצעירים היהודיים שנולדו בישראל הוא כ - 637 אלף. שיעור הצברים בקרב בני הנוער עלה מ - 36.6% מכלל בני הנוער היהודים בישראל ב - 1960, ל - 89% ב - 1990, וירד ל - 82.2% ב - 1997 כתוצאה מהעלייה המסיבית מברית המועצות לשעבר, בתחילת שנות התשעים. גם הנתח של בני הנוער היהודים שנולדו באירופה או באמריקה ועלו ארצה, הלך וקטן מ - 17.2% ב - 1960 ל - 7.9% ב - 1990, ועלה בחזרה ל - 17.1% ב - 1997 (שוב כתוצאה מעלייה מבריה"מ לשעבר). לעומת זאת שיעורם של בני הנוער שמקום הולדתם באסיה ובאפריקה צומצם מאוד, מ - 46.2% בשנת 1960 לכדי 0.64% בשנת 1997. מבין בני הנוער ילידי הארץ כיום, לכ - 40% אב יליד הארץ ושאר שישים האחוזים מתחלקים כמעט שווה בשווה בין אב יליד אסיה, אפריקה ואירופה-אמריקה.

1.3 : מצב משפחתי

99.5% מהנערים בני 15-19 הם רווקים, ו - 95% מהנערות מאותה קבוצת גיל, רווקות. מבין בני 20-24, 85.7% רווקים ורק 61.7% מהצעירות בנות אותם גילאים רווקות אף הן. גיל הנישואים הממוצע של גברים יהודים ירד מ-30 בשנות החמישים, ל-28 בחמש-עשרה השנים האחרונות, אם כי גיל הנישואין החציוני הוא 26.6. גיל הנישואים הממוצע של גברים מוסלמים הוא 26, של הנוצרים 29 ושל הדרוזים 26. בכל מקרה הנתונים תומכים בכך שמרבית הזכרים בקרב בני הנוער אינם נשואים. גיל הנישואים הממוצע של הנשים היהודיות עומד על 25 באופן קבוע למדי משנות החמישים, גיל הנישואין החציוני לעומת זאת עלה מ - 22 ל - 24 באופן הדרגתי ב - 45 השנים האחרונות. גיל הנישואים הממוצע של נשים מוסלמיות הוא 21.5, של נוצריות 24 ושל דרוזיות 21. כפי שניתן לראות נשים מתחתנות בגיל צעיר יותר, כך שפלח בנות הנוער הנשואות גדול מפלח בני הנוער הנשואים. בהשוואה לפי חתכי הדת, שוב ניתן להבחין בפערים הנובעים משוני במנטליות לגבי מידת הדגש על משפחתיות. כך בשנת 1997 86% מכלל בני הנוער רווקים, 89% מבני הנוער היהודים רווקים, ורק 75% מבני הנוער המוסלמים רווקים. בין הנוצרים 84 רווקים ו - 74% בלבד מבני הנוער הדרוזים אינם נשואים.

1.4 : אזורי מגורים

התפלגות מגוריהם של בני הנוער באזורים השונים במדינה קרובה מאוד להתפלגות מקומות המגורים של כלל האוכלוסייה, קרי במרבית האזורים שיעור מגוריהם של בני הנוער מכלל בני הנוער בישראל דומה לשיעור האוכלוסייה הגרה באותם אזורים. כ - 11.5% מבני הנוער בארץ גרים באזור ירושלים, והם מהווים 17.1% מאוכלוסיית האזור. כ - 18.9% גרים באזור הצפון ומהווים 19.6% מכלל האוכלוסייה באזור. כ - 13.1% מבני הנוער גרים באזור חיפה והם 17.5% מאוכלוסיית האזור. 22% גרים במרכז והם כ - 17.5% מכלל תושבי המרכז. 17.8% מבני הנוער גרים באזור ת"א והם רק 15.6% מתושבי ת"א. 14.2% מבני נוער גרים בדרום והם 18.2% מאוכלוסיית האזור.

יש לציין כי מרבית בני הנוער בארץ (88.6%) כמו גם מרבית האוכלוסייה גרים ביישובים עירוניים.

1.5 : בני נוער בכוח העבודה

342.8 אלף בני נוער המהווים 34% מבין בני 15-24 שייכים לכוח העבודה האזרחי (מועסקים או בלתי מועסקים המחפשים עבודה באופן פעיל). בתוך תתי הקבוצות, 12.7% מבני 15-17 ו - 43.5% מבין בני 18-24, הם חלק מכוח העבודה.

חלקם של בני הנוער מסך האוכלוסייה המגדירה את כוח העבודה האזרחי במשק הלך וקטן על פני השנים. בשנות החמישים היו צעירים 14-34 כ - 47% מכוח העבודה, כאשר מבין בני 14-17 עבדו כ - 37% , ובין בני 18-34 עבדו כ - 57%. בשנות השישים ירד חלקם של הצעירים עד גיל 34 בכוח העבודה לכדי כ - 44% מכלל העובדים במשק, בשנות השבעים והשמונים חלה עליה לסביבות ה - 48% ובשנות התשעים חלה ירידה בחזרה ל - 44%. היפוכי המגמות האלה בשיעורם של הצעירים בכוח העבודה האזרחי בישראל נובע משני גורמים המשפיעים בכיוונים הפוכים. הגורם הראשון הוא ששיעור המשתתפים בכוח העבודה ירד משנות החמישים דרך שנות השישים אל מעט מתחת ל - 50% ומאז סוף שנות השבעים שינה כיוון עד שבתחילת שנות התשעים חזר ל - 52% של שנות החמישים. הגורם השני הוא השוני במגמות הצטרפות לשוק העבודה בין קבוצות הגילאים. בחלוקה לגילאים מגמות ההצטרפות לשוק העבודה ברורות למדי על פני כל שנות קיומה של המדינה. שיעור הנערים בני 14 עד 17 הולך וקטן בשיעור של כ - 10% בממוצע מדי חמש שנים, וזאת לאורך כל השנים מלבד בשנים האחרונות בהן חלה התייצבות סביב ה - 12%. שיעור בני 24-18 ירד בתחילת שנות השבעים אך מאז הוא הולך ועולה במידה מועטת יחסית, והוא נע בסביבות ה - 42%. שיעור בני 25-34 לעומת זאת הולך ועולה מכ - 61% לכדי 72% בשנת 1997. ההסבר הטבעי לירידה היחסית בשיעורי ההשתתפות של בני הנוער היא עלייה ברמת ההשכלה, לגבי בני 14-17 ישנם יותר מסיימי תיכון, ולגבי בני 18-24 אחוז הפונים ללימודים על תכונניים עולה ובכך דוחה את גיל הכניסה למעגל העבודה במספר שנים.

לתהליך הנ"ל יש השפעה על יחס תלות המגדיר את הקשר בין בני 65 ומעלה (גיל פנסיה) לבין מספר בני 15 עד 64 (גיל העבודה). יחס תלות מצביע על מידת היכולת של האוכלוסייה בגיל העבודה לממן את הצרכים בביטחון הסוציאלי (פנסיה ובריאות) של האוכלוסייה בגיל אחרי הפרישה ממעגל העבודה. יחס תלות גדל במידה רבה בקרב המדינות המפותחות ויגיע בשנת 2010 לכ - 23%. בגלל ההרכב הצעיר יחסי של האוכלוסייה בישראל יחס תלות עומד היום על כ - 17% ורק בשנת 2030 הוא עומד להגיע ל - 23%.

מספר הנערות שהן חלק מכוח העבודה הוא 168.7 אלף, כ - 18% מהנשים העובדות. חלקן של הנערות בנות ה - 15 עד 24 מתוך כלל הנשים העובדות היה תמיד גבוה מהחלק היחסי של כלל בני הנוער מכלל כוח העבודה. הסיבה לכך היא שנשים בדרך כלל לוקחות על עצמן את תפקיד הטיפול בבית ובמשפחה, זהו הגורם העיקרי המדיר את נוכחותן משוק העבודה, כך שדפוס ההשתתפות

של נשים בשוק העבודה הוא כניסה בגיל מאד צעיר ויציאה משוק העבודה כעבור שנים ספורות. יש לציין עם זאת שההפרשים בין גודל החלק בשוק העבודה המאוּש ע"י נער לבין גודל החלק בשוק הנשים העובדות המאוּש ע"י נערות, הולכים וקטנים ע"פ השנים. מ - 12.7% בשנות החמישים ל - 2.1% בשנה שעברה, ככל הנראה מעורבים גם שינוי מנטליות בתהליך, וגם, אולי כתוצאה משינוי הלך הרוח, והקמתם של הסדרים שונים לתמיכה באם העובדת. ואכן שיעור ההשתתפות בכוח העבודה של נשים נשואות בנות 18-24 הלך וגדל בקצב הדרגתי, מכ - 30% בשנות השישים שבעים לכדי 45.4% בשנת 1996.

מספר בני הנוער המובטלים הוא כ - 46.4 אלף, כך שכ - 14% מבני הנוער השייכים למעגל העבודה אינם מועסקים. שיעור בני הנוער הבלתי מועסקים מכלל בני הנוער השייכים לכוח העבודה האזרחי, הלך ועלה משנות השבעים-אז היה פחות מעשרה אחוזים, עד שבתחילת שנות התשעים הגיע לכדי 20%, כפי הנראה כתוצאה מהעלייה הגדולה שהביאה לעלייה בשיעור האבטלה בכל האוכלוסייה בטווח המידי.

1.6 : השכלה

705.7 אלף מבני הנוער בני 15-24, שהם 70.5% מכלל בני הגילאים הללו, למדו בתיכון, וזהו מוסד ההשכלה האחרון שבו הם נכחו. מבין כלל בני הנוער 7.7% למדו במוסד על תיכוני (לא אקדמאי), ו - 10.36% בלבד למדו או עדיין לומדים במוסד אקדמאי, מהצד השני של השוליים עבור 8.8% מבני הנוער המוסד הלימודי האחרון שבו ביקרו הוא ב"ס יסודי או חטיבת ביניים. 26.9 אלף מבני הנוער לומדים או למדו בישיבה.

בשנות השמונים 87% בלבד מבין היהודים בני 14-17 למדו 9-12 שנות לימוד וזאת בניגוד ל - 97% בשנות התשעים. שיעור בני 18-24 עם מעל ל - 9 שנות לימוד היה 87% בשנת 1980, עלה ל - 97% בשנת 1990, וזהו ערכו גם כיום. שיעור בעלי השכלה על תיכונית כלשהי עלה מ - 21% בשנת 1980, ל - 24% בשנת 1990, עד ל - 27.3% בשנת 1997.

מסתמנת מגמה ברורה של עלייה ברמת האכיפה של חוק חינוך חובה בקרב האזרחים הלא יהודים. בתחילת שנות השמונים מבני 14-17 שאינם יהודים 58.3% היו בעלי 9-12 שנות לימוד, בתחילת שנות התשעים שיעור זה היה 78.3%, ובשנת 1997 שיעור זה הגיע כבר ל - 87.7%.

בתחילת שנות השמונים היו בקרב בני 18-24 שאינם יהודים 14% בעלי מעל ל - 12 שנות לימוד, בתחילת שנות התשעים קטן שיעור זה לכדי 10.6%, ואילו השנה הגיע חלקם של בני הנוער הלא יהודים המלומדים יותר ל - 21.7%.

סיכום

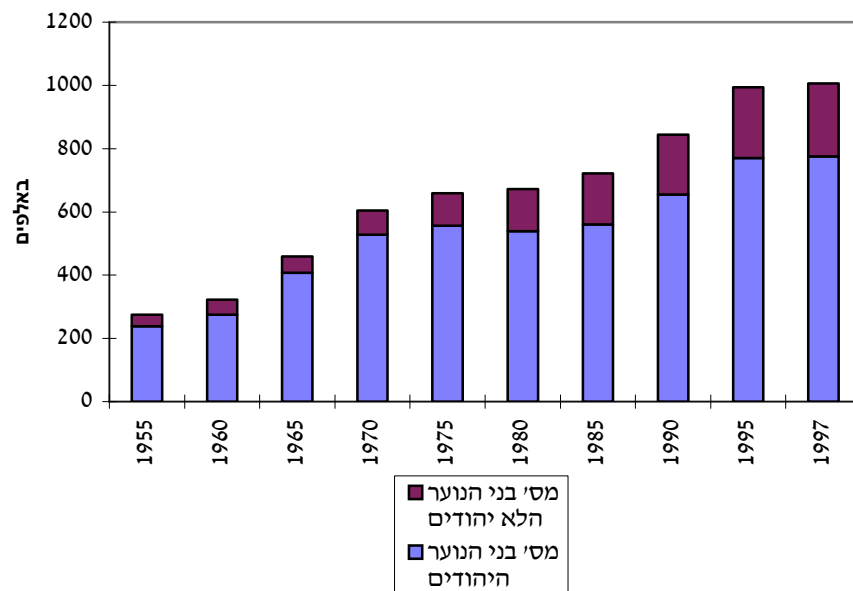
הנתונים הדמוגרפיים שתיארנו כאן מצביעים על מספר מגמות בקרב בני הנוער בישראל, המאופיינות ע"י השינויים שחלו בגדלים היחסיים של החתכים השונים של אוכלוסיית בני הנוער. אחוז בני הנוער כחלק מהאוכלוסייה מהווה מדד לגודל המשפחה. אוכלוסיות בהן מספר הנפשות הממוצע למשפחה קטן יחסית, נוטות להיות קרובות יותר לתרבות מערבית, כך קטן חלקם של בני הנוער בישראל מכלל האוכלוסייה מאז שהוקמה ועד היום. שיעור הגידול של בני המיעוטים גדול יותר כך שכיום חלקם של בני נוער בני מיעוטים מסך בני הנוער גדול יותר. מאידך, מסתמנת מגמה של השפעת המדינה על המיעוט באופן כזה שכיום שיעורי הגידול במספר בני הנוער היהודים והלא יהודים דומים. גיל הנישואין לגברים, השונה אף הוא בין היהודים ללא יהודים כתוצאה של פערי מנטליות הלך וירד בקצב איטי יחסית על פני השנים ועל פני פלחי האוכלוסייה בעוד שגיל הנישואין הממוצע של נשים כמעט ולא השתנה.

בד בבד עם העלייה בגילה של המדינה עלה שיעור בני הנוער הצברים מכלל בני הנוער היהודים. שיעור זה הוסט ממגמתו היציבה רק כתוצאה מגלי עלייה המוניים כדוגמת זה שפקד את המדינה בתחילת שנות התשעים.

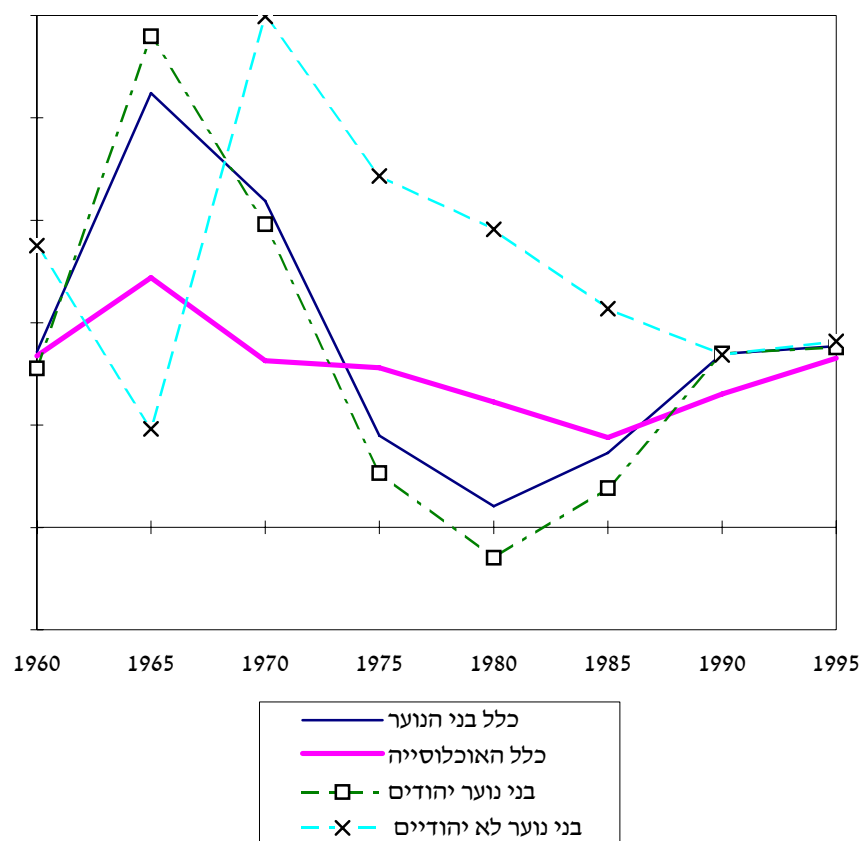
שני גורמים נוספים שהשינוי בהם על פני הזמן מצביעים על מגמת ההתפתחות של אוכלוסיית בני הנוער הם ההשכלה וההשתתפות בכוח העבודה. מספרם של בני הנוער בוגרי תיכון הלך ועלה על פני השנים, ומגמה דומה הסתמנה גם בשיעור הפונים ללימודים על תיכוניים ואקדמאים. שני אלה דחקו את גיל הכניסה לשוק העבודה וצמצמו את שיעור בני הנוער העובדים. בנוסף ניתן להבחין גם במגמה של התקדמות לעבר שוויון בין המינים. שיעור ההשתתפות של נערות ונשים צעירות בכוח העבודה עלה באופן יציב.

נספח : גרפים

גרף מס' 1 : מספר בני 15-24 בישראל בין השנים 1955-1997

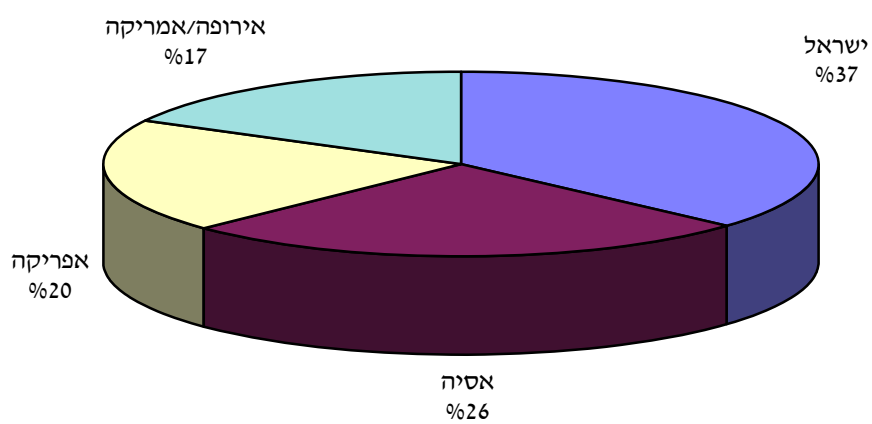

גרף מס' 2 : קצב גידול אוכלוסיית בני הנוער בישראל בין השנים 1960-1995

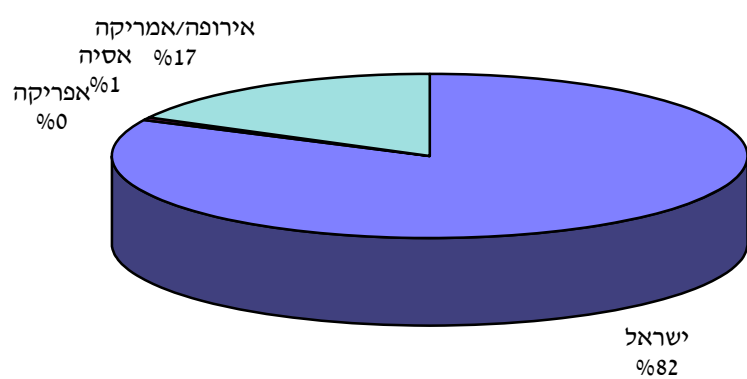

גרף מס' 3 : מקום הולדתם של בני נוער יהודים בישראל

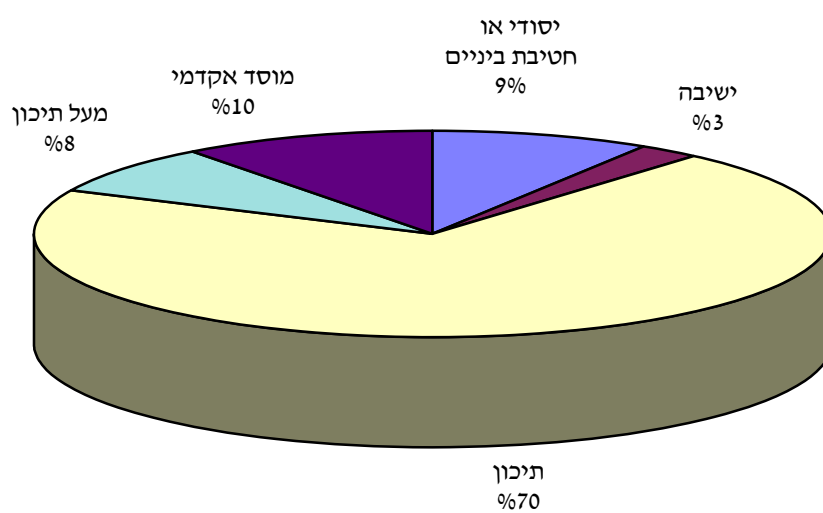
1960

1997

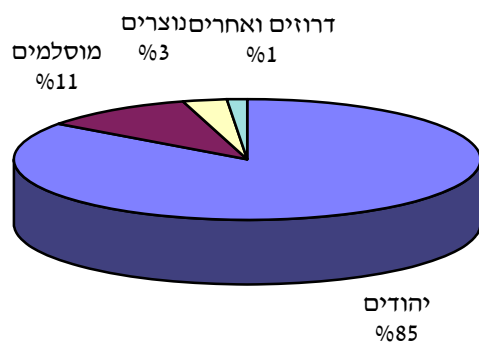

גרף מס' 4 : רמת השכלה של בני 15-24 בישראל 1997

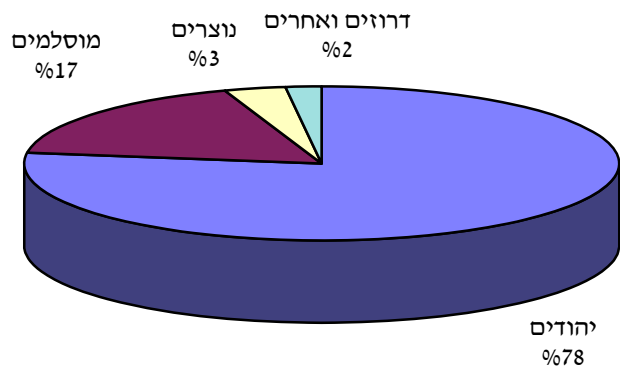

גרף מס' 5 : בני נוער בישראל לפי דתות

1960

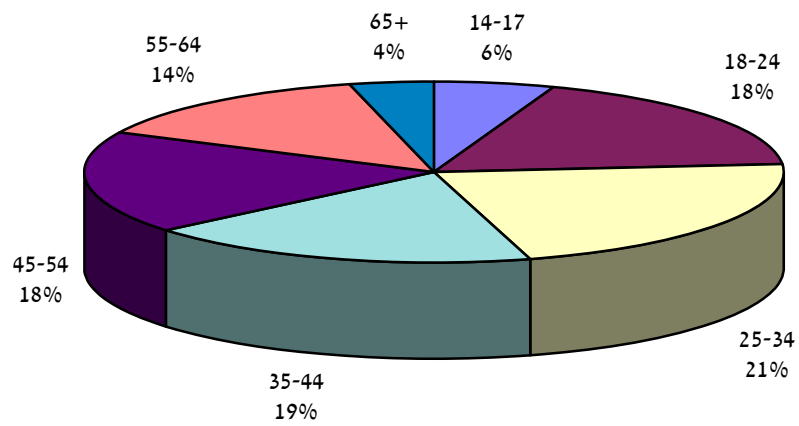

1997

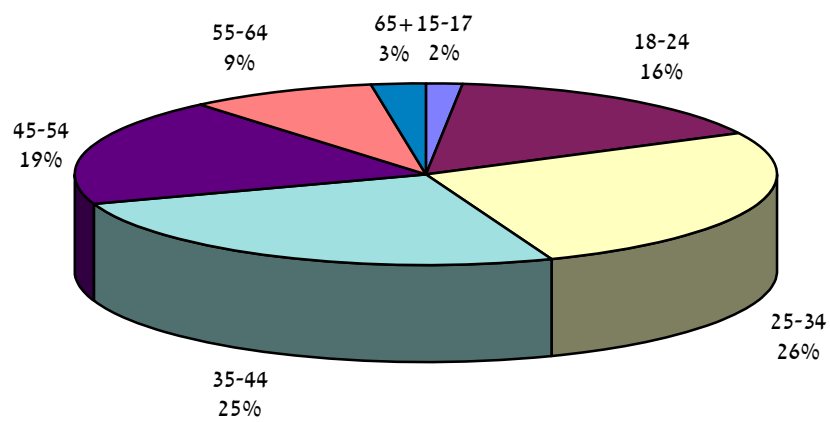

גרף מס' 6 : כוח העבודה בחלוקה לקבוצות גיל

1970

1997

פרק 2: ערכים ועמדות של הנוער הישראלי ביוכל ה - 50 של המדינה

פרופ' אפרים יוכטמן-יער

**מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום והמחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה,
אוניברסיטת תל-אביב**

מבוא

מאמר זה בוחן מספר היבטים מרכזיים בתפיסות, בערכים ובעמדות של הנוער היהודי והלא-יהודי בישראל כלפי המדינה והחברה על סמך מחקר אמפירי שנערך ברבעון הראשון של שנת 1998. המטרה העיקרית של המחקר היתה ללמוד ולהבין מה מאפיין את הנוער הישראלי מבחינת מערכת הערכים, התפיסות והשאיפות שיש לו במישור האישי והקולקטיבי, תוך שימת דגש על יחסו לחברה הישראלית ולמקומו בתוכה.

העניין המיוחד בבחינתן של סוגיות אלו בקרב הנוער נובע מכך כי החברה הישראלית, החוגגת השנה את יום ההולדת החמישים לקיומה במסגרת מדינה עצמאית, עוברת מזה כמה עשורים - יש הטוענים כי מאז מלחמת ששת הימים - תהליכי שינוי המערערים במידה רבה את היסודות האידיאולוגיים והמוסדיים עליהם היא נבנתה. לפיכך, יש חשיבות רבה לדעת האם וכיצד שינויים אלה הטביעו את חותמם על הנוער הישראלי, הן היהודי והן הלא-יהודי. בין תהליכי השינוי הבולטים ניתן לציין בראש וראשונה כי הולכים וגוברים הסימנים המעידים כי החברה הישראלית נמצאת בתהליך נמשך של סקטוריאליזציה, היינו, התערערו ואף התפוררו של בסיסי הסולידריות בין החלקים השונים של העם והחברה המלווים בהחלשות ניכרת של בסיסי הלגיטימציה של המשטר הדמוקרטי. הביטוי הדרמטי והמזעזע ביותר של תהליכים אלה היה, כמובן, מעשה הרצח של ראש הממשלה, יצחק רבין. אולם חשוב לזכור כי גם לפני הרצח וגם אחריו התרבו הגילויים של ניכור ואלמוות בקרב סקטורים שונים בחברה הישראלית.

תופעות אלה עומדות בניגוד למצב ששרר בעבר הלא רחוק, כאשר החברה הישראלית הייתה מאופיינת ברמה גבוהה של לכידות סביב המטרות הלאומיות המרכזיות, בעיקר בכל הנוגע לקיומה של המדינה מבחינה ביטחונית ושמירת אופייה היהודי, החילוני והדמוקרטי. לכידות זו הושגה למרות שגם בראשיתה של המדינה הייתה החברה הישראלית הטרוגנית ביותר, זאת על רקע קיומן של קבוצות מהגרים שונות זו מזו בוותק, ברקע התרבותי ובמוצא האתני שלהן, כמו גם במעמדן הסוציו-כלכלי ובכוחן הפוליטי. למעשה, הקבוצה היחידה שנמצאה גם בעבר, ולמעשה, מאז ראשית קיומה של המדינה, מחוץ לגבולות "הקונצנזוס הלאומי", הייתה המיעוט הערבי. אמנם גם הסקטור החרדי נחשב כמי שנמצא מחוץ למחנה הלאומי עקב האידיאולוגיה האנטי-ציונית שלו. אולם, בפועל, רובן של הקבוצות החרדיות קיבלו את הסמכות של השלטון החילוני במרבית תחומי החיים ואף השתלבו בו בצורות שונות. ככלל ניתן לומר כי הבסיס הערכי של הסולידריות בחברה הישראלית הושתת על האידיאולוגיה הציונית והמטרות שנגזרו ממנה מאז ראשיתה בשלהי המאה ה-19 ועד היום.

אכן, המגמה של התרופפות הסולידריות החברתית קשורה למעשה בתופעה נוספת, חשובה לא פחות, היינו, היחלשותה של האידיאולוגיה הציונית ההיסטורית ששאפה ליצור לעם היהודי מדינה

יהודית, חילונית ודמוקרטית. ההתקפה על האידיאולוגיה הציונית באה משני כיוונים שונים: מצד אחד, גבר כוחו של המחנה החרדי-דתי השואף לכך שהחברה הישראלית תהיה מושתתת ככל שאפשר על עקרונות הדת וההלכה. מצד שני, נשמעים קולותיהן של קבוצות פוסט-ציוניות למיניהן, המתנגדים לאופי היהודי-ציוני של המדינה. לצידם של אלה, משמיעים לאחרונה גם מספר מנהיגים בקרב המגזר הערבי את התביעה כי ישראל תהפוך להיות "מדינת כל אזרחיה". משמעותה של תביעה זו היא כי ישראל תוותר על האידיאולוגיה הציונית המונחת ביסודה ועל הגדרתה כמדינה יהודית.

בד בבד עם ההתקפות על האידיאולוגיה הציונית, מימין ומשמאל, במישור הרעיוני, נחלשה אף האוריינטציה הלאומית-קולקטיבית של אזרחיה היהודים של המדינה לעומת התחזקותן של מגמות אינדיבידואליות ופרטיקולריות בתוכם. כלומר, אם בעבר שררה בקרב ציבור זה הזדהות רבה עם המדינה והחברה, שהתבטאה בנכונות לשרת את המטרות הקולקטיביות בדרכים ובצורות שונות, הרי שבמהלך השנים הוא שם בראש מעיניו את הגשמת המטרות האישיות, בראש וראשונה בתחום החומרי. במילים אחרות, הוולונטריזם פינה את מקומו לאגואיזם.

ההסבר המקובל לתהליכים אלה הוא שהציבור הישראלי נוטה לראות את הבטחת קיום המדינה כעובדה המובנת מאליה, כך שהוא יכול עתה להרשות לעצמו להתרכז בסיפוקם של צרכים ומאוויים במישור האישי. יתר על כן, שקיעתה ההיסטורית של האידיאולוגיה הסוציאליסטית במישור החברתי והפוליטי, כמו גם העידוד שנותנת המדינה במוצהר ובפועל להתפתחותה של כלכלת שוק קפיטליסטית תרמו אף הם ללגיטימציה של מגמות האינדיבידואליזציה. זאת ועוד: שיטת הממשל בישראל, הנותנת בידי הממשלה עוצמה פוליטית רבה ללא יכולת של פיקוח יעיל מצד הרשות המחוקקת, הגבירה את תחושת חוסר האונים של האזרחים מן השורה, בייחוד מאז הונהגה שיטת הבחירות הישירה לראשות הממשלה.

נראה אפוא שהחברה הישראלית נמצאת תחת השפעתם של שני תהליכים המערערים את בסיסי ההזדהות והסולידריות הלאומית: סקטוריאליזציה ואינדיבידואליזציה. על רקע זה, השאלה העומדת במרכזו של המחקר הנוכחי היא, כאמור, האם המגמות שתוארו דלעיל מסתמנות גם בקרב הנוער הישראלי, כולל הנוער הערבי, כפי שניתן ללמוד ממערכת הערכים והעמדות שלו?.

2.1: פירוט השיטה

החומר האמפירי שישמש למענה על שאלות המחקר מבוסס על נתונים שהתקבלו באמצעות סקר טלפוני שנערך בקרב מדגמים מייצגים של שתי קבוצות גיל בקרב האוכלוסייה היהודית והערבית בישראל: נוער צעיר, בגילאי 15-18 (להלן: צעירים), ונוער בוגר, בגילאי 21-24 (להלן: בוגרים). הסקר בוצע במחצית השניה של חודש מרץ ובראשית חודש אפריל, 1998, והקיף כ- 1,600 מרואיינים ($N=1,618$), מהם 859 צעירים ו- 759 בוגרים.

השאלות שנבחנו במסגרת פרק זה מתחלקות עפ"י הנושאים הבאים:

א. עמדות כלפי המדינה והחברה

ב. ערכים, מטרות וזהויות

ג. שסעים בין-קבוצתיים

להלן נציג את עיקרי הממצאים ביחס לכל אחד מהנושאים דלעיל בשני שלבים. בשלב הראשון והעיקרי, נציג את הנתונים המתייחסים לקבוצות הנוער היהודי והערבי, תוך בחינה של קווי הדמיון והשוני בין שתי הקבוצות. בשלב השני נתרכז בנוער היהודי, תוך השוואה בין שלוש קטגוריות מרכזיות של נוער זה מבחינת הזיקה לדת, היינו, דתיים וחרדים, מסורתיים וחילוניים. ההתמקדות בממד הדתי נובעת מכך כי במחקרים רבים שנעשו בקרב האוכלוסייה היהודית בישראל נמצא כי לגורם הדתי יש השפעה ניכרת על עמדות וערכים של הציבור בתחומים מרכזיים במישור האישי והקולקטיבי, הן החברתי והן הפוליטי. כפי שנראה להלן, הבדלים דומים נמצאו גם בקרב הנוער היהודי. לעומת זאת, לא התגלו מבחינה זאת הבדלים משמעותיים ושיטתיים בקרב הנוער הערבי, ומסיבה זו נציג את הממצאים המתייחסים להשפעת הגורם הדתי בקרב הנוער היהודי בלבד.

כהערה מקדימה נוספת, מן הראוי אף לציין כי מלכתחילה התכוונו להציג ולנתח את הנתונים בנפרד עפ"י שתי קבוצות הגיל שנכללו במחקר. אולם מסתבר כי בניגוד לציפיות, לא נמצאו ביניהן, בדרך-כלל, הבדלים משמעותיים, הן בקרב היהודים והן בקרב הערבים, להוציא מספר חריגים עליהם נעמוד בהמשך. אין ספק שעצם העדרם של הבדלים בין הצעירים והבוגרים הוא ממצא מעניין כשלעצמו, במיוחד כשמדובר בנוער הישראלי. בהקשר זה יש לזכור כי בנוסף להבדלי הגיל, מרבית בני הקבוצה היהודית הבוגרת שרתו בצה"ל, בעוד שבני הקבוצה הצעירה טרם מילאו את חובתם לשרות בצבא. כלומר, למרות ההבדלים בגיל ובחוויות השרות הצבאי, שתי הקבוצות נמצאו דומות זו לזו ביחס למרבית הנושאים שנכללו במחקר הנוכחי.

2.2: עמדות וזיקה כלפי המדינה והחברה

נושא זה נבחן, כאמור, באמצעות מספר שאלות. השאלה הראשונה, ולעניות דעתנו, החשובה ביותר, נוסחה כלהלן: "אילו היית יכול/ה לבחור באופן חופשי, באיזו מדינה, בארץ או בחוץ לארץ, היית רוצה להיוולד ולחיות? (רשום שם של מדינה אחת)". מכיוון שהמרוויינים ציינו מספר רב של מדינות, סיווגנו אותן לשלוש קבוצות: ישראל, מדינות מערביות, ומדינות ערביות. התפלגות התשובות הייתה כדלקמן:

לוח מס' 1: התפלגות התשובות בנושא המדינה בה מעדיף להיוולד ולחיות (באחוזים)

יהודים	ערבים	
ישראל	61.7	71.3
מדינות מערביות	21.3	24.4
מדינות ערביות	13.1	0.0
אחר/לא יודע	3.9	4.3
סה"כ	100.0	100.0

מלוח מס' 1 ניתן לראות כי רובו של הנוער בשתי האוכלוסיות מעדיף את ישראל, אם כי רוב זה גדול יותר, כצפוי, בקרב הנוער היהודי. שתי הקבוצות דומות זו לזו בשיעור הבוחרים במדינות מערביות (אגב, בין מדינות אלה הפופולרית ביותר היא ארה"ב שנבחרה ע"י כ- 10% מהמרוויינים בכל אחת משתי הקבוצות, בעוד ששאר המדינות המערביות קיבלו אחוזים בודדים בלבד). עם זאת, בין הערבים יש מיעוט קטן אך לא מבוטל המעדיף לחיות במדינות ערביות (13%), ובתוכן "פלסטיין", שנבחרה ע"י 4%. כמובן שאין ביכולתנו לדעת אם הכוונה למדינה פלסטינית עתידה שתקום לצד ישראל או למדינה פלסטינית שתבוא במקומה. כאמור, לא התקבלו, בדרך-כלל, הבדלים משמעותיים בין קבוצות הגיל בשתי האוכלוסיות. אולם מצאנו כי בין הצעירים והבוגרים הערבים קיים הבדל ביחס לבחירה בישראל, כאשר אחוז הצעירים המעדיפים לחיות בה הוא 55%, בעוד שבין הבוגרים הוא מגיע ל- 69%. השאלה המעניינת היא האם הפער בין שתי הקבוצות מבטא רצון רב יותר של הצעירים הערבים לחיות במדינות ערביות או מערביות. התשובות מלמדות כי כמעט כל הפער מוסבר בהעדפה שיש לצעירים, בהשוואה למבוגרים, כלפי המדינות המערביות ולא הערביות. למעשה, אחוז הצעירים הערבים שבחר במדינות ערביות זהה לזה של הבוגרים (13%), בעוד שביחס למדינות מערביות היו האחוזים 28% ו- 14%, בהתאמה. כלומר, יחס של שניים לאחד.

לסיכום, נראה כי רוב הנוער בשתי האוכלוסיות, בעיקר הנוער היהודי, מעדיף לחיות במדינת ישראל. יחד עם זאת, אין להתעלם מקיומו של מיעוט ניכר, בעיקר בקרב הצעירים הערבים, המעוניינים לחיות בארצות אחרות, בעיקר מערביות.

היבט נוסף המלמד על יחסו של הנוער למדינה מתקבל מדעותיו על הטענה כי "ישראל היא המקום הבטוח ביותר ליהודים". מסתבר כי רוב גדול (כ - 76%) מקבל טענה זו כנכונה לעומת 22% החושבים כי היא אינה נכונה (ל - 2% אין דעה בנושא). גם בקרב הערבים יש רוב לאלו התומכים בטענה, אם כי זהו רוב הרבה יותר קטן: 56% לעומת 33% (11% לא קבעו עמדה). ברור כי לשאלה זו יש משמעות שונה בשתי הקבוצות כיון שהתשובות עליה אינן מבטאות רק תפיסות במישור הקוגניטיבי אלא גם רגשות ומניעים. בהתחשב בהערה זו, נראה לנו כי הרוב המקבל את הטענה בקרב הנוער הערבי הוא גדול למדי.

היחס החיובי בעיקרו של הנוער היהודי למדינה בא לידי ביטוי גם בעמדתו כלפי השירות הצבאי. רובו המכריע של נוער זה (83%), טוען כי "לתת את המכסימום בשירות הצבאי" היא עבורו מטרה חשובה מאד (59%) או מטרה די חשובה (23%) שהם שואפים להגשים בחייהם (מסיבות ברורות שאלה זו לא הוצגה לנוער הערבי ולבוגרים היהודים שכבר סיימו את שירותם בצבא). אמנם, כאשר התבקשו הצעירים היהודים לבחור את המטרה החשובה ביותר עבורם, רובם הגדול בחר במטרות בעלות אופי אישי, בעיקר, להקים משפחה מאושרת. אולם בהתחשב בעובדה שהשרות הצבאי מתייחס לתקופת ביניים קצרת טווח, וכי אין סתירה בין הרצון לתרום במסגרת שרות החובה לבין הגשמתן של שאיפות המתייחסות לזמן שמעבר לו, נראה לנו כי הנתון הרלבנטי הוא שמרבית הצעירים היהודים בגיל תיכון מתייחסים לשירותם בצבא כיעד חשוב ביותר בחייהם.

ממצאי המחקר מלמדים גם שהנוער הישראלי מעוניין ברובו הגדול להשפיע על מה שקורה במדינה, וכי נטייה זו משותפת ליהודים ולערבים: 73% מהצעירים והבוגרים היהודים ושיעור דומה (70%) מקרב עמיתיהם הערבים מציינים כי יש להם רצון כזה. אמנם יש להניח כי שתי הקבוצות מעונינות להשפיע בכיוונים ובתחומים שונים, אך עצם הנכונות להיות מעורב מבחינה פוליטית היא אינדיקציה חשובה בפני עצמה.

הרצון להיות מעורב בנעשה במדינה משתלב, מבחינה סובייקטיבית, באופטימיות הרווחת בקרב הנוער ביחס לסיכויי להגשים בישראל את שאיפותיו האישיות. כצפוי, שיעור האופטימיות בקרב היהודים עולה במידה ניכרת על השיעור המקביל בין הערבים. 76% מהקבוצה הראשונה מאמינים כי הסיכוי לכך הוא די גבוה או גבוה מאד, 20% מעריכים כי הסיכוי הוא נמוך או נמוך מאד, ול - 4% אין דעה). השיעורים המקבילים בקבוצה השנייה הם 57%, 38%, ו - 5%, בהתאמה. אין ספק כי הפער במידת האופטימיות של שתי הקבוצות משקף את מעמדם הנחות של ערביי ישראל

במדינה ובחברה, אם כי אין להתעלם מכך שלמרות מצב זה, גם הנוער הערבי מגלה ברובו אופטימיות ביחס לעתידו בישראל.

בעוד שרמת האופטימיות של הנוער הישראלי ביחס לעתידו האישי במדינה גבוהה ביותר, נראה כי הוא נוטה להיות פחות אופטימי כאשר מדובר בראייתו את עתיד המדינה. לשאלה: "עד כמה אתה אופטימי או פסימי ביחס לעתיד המדינה?" התקבלו התשובות הבאות:

לוח מס' 2: התפלגות התשובות בנושא מידת האופטימיות או פסימיות ביחס למדינה (באחוזים)

ערבים	יהודים	
40.5	33.3	מאד או די פסימי
11.1	11.8	באמצע
48.4	55.5	מאד או די אופטימי
100.0	100.0	סה"כ

נתוני הלוח מלמדים כי אמנם גם ביחס לעתיד המדינה שיעור האופטימיים עולה על שיעור הפסימיים, אולם אין להתעלם מהפער הניכר (כ - 20%) בין רמות האופטימיות במישור האישי והכללי המבטאת בכך ששליש מהנוער היהודי נוטה להיות פסימי ביחס לעתיד המדינה. כפי שניתן לראות, מגמה דומה קיימת גם בקרב הנוער הערבי, אם כי רמות האופטימיות שלו נמוכות יותר בשני המישורים, מסיבות מובנות.

אחד הגורמים המשפיעים על זיקת האזרח למדינה נעוץ במידת האמון שיש לו במוסדות הפוליטיים והחברתיים עליהם היא מושתתת. במסגרת המחקר הנוכחי בחנו את שאלת האמון ביחס לשמונה מוסדות כאלה, כמופיע בלוח מס' 3 בעמוד הבא. לצידו של כל מוסד מופיע ציון האמון הממוצע שהוא קיבל והדירוג שלו. הטווח האפשרי של הציונים נע בין 0 (חוסר אמון מלא מצד כל המרואיינים) לבין 100 (אמון מלא מצד כולם).

לוח מס' 3 : התפלגות התשובות ביחס לאמון למוסדות (באחוזים)

	יהודים		ערבים	
	דרוג	ציון	דרוג	ציון
צה"ל	1	83.3	7	55.5
מערכת המשפט	2	64.8	2	70.7
המשטרה	3	61.9	4	64.3
מוסדות הדת	4	45.8	1	76.6
הכנסת	5	41.2	6	57.9
ההסתדרות	6	39.2	3	67.1
אמצעי התקשורת	7	38.9	5	61.1
המפלגות	8	33.4	8	47.4
ציון ממוצע		51.1		62.3

הציונים שנותן הנוער היהודי למוסדות הלאומיים אינם גבוהים ביותר, עם ציון ממוצע של 51.1, להוציא את צה"ל שמידת האמון בו חריגה בגובהה. גם מערכת המשפט והמשטרה זוכים למידה סבירה של אמון, אם כי נמוכה במידה ניכרת מהאמון בצה"ל. מן הראוי לשים לב לכך ששלשת המוסדות דלעיל הם גופים ממלכתיים מובהקים, לפחות על פי המבנה והפונקציות שלהם. כל המוסדות האחרים מקבלים ציונים נמוכים מ - 50, כלומר לרוב הנוער אין אמון בהם. העובדה כי בתחתית הסולם נמצאות המפלגות הפוליטיות, וכי גם הכנסת אינה זוכה באמון רב, מעידה כנראה על הסתייגות ניכרת של הנוער מהגופים הפוליטיים שבאמצעותם הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת. אולם נראה כי חולשותיה של הדמוקרטיה בעיני הנוער היהודי אינן נעוצות רק בגופים אלה, שהרי גם ציון האמון של אמצעי התקשורת ההמוניים, נמוך ביותר. כלומר, גם נושאי הדמוקרטיה וגם "כלבי השמירה" שלה אינם זוכים באמון רב, אם לנקוט בלשון המעטה. מן הראוי לציין בהקשר זה כי במחקרים שנעשו בשנים האחרונות בנושא האמון במוסדות בקרב הציבור היהודי בכללו התקבלו תוצאות דומות אך קצת פחות שליליות. מצב זה עשוי להעיד על חולשה בסיסית של הדמוקרטיה הישראלית בציבור בכלל ובקרב הנוער בפרט.

הממצא הבולט ביותר ביחס למגזר של הנוער הערבי הוא שציון האמון הממוצע שלו גבוה במידה ניכרת מזה של הנוער היהודי. זהו ממצא מפתיע למדי בהתחשב במעמדם של ערביי ישראל כמיעוט מופלה מצד המדינה והחברה. אין להוציא מכלל אפשרות כי התשובות שהתקבלו מהנוער הערבי בשאלת האמון במוסדות, כמו גם בנושאים אחרים, משקפות מידה מסוימת של רצייה חברתית, ולפיכך יש להתייחס לממצאים הנוגעים למגזר זה במידה מסוימת של זהירות. אולם לעניות דעתנו אין להגזים במשקלו של גורם הרצייה החברתית.

מחקרים שנעשו לאחרונה מעידים כי ערביי ישראל עוברים תהליך של "ישראלזציה", מבלי לוותר על זהותם הלאומית כפלסטינים. תהליך זה כרוך במיצוי יכולתם של הערבים להסתמך ולהסתייע במוסדות ובמנגנונים הפועלים במסגרת הדמוקרטיה הישראלית. במילים אחרות, דווקא כקבוצת מיעוט יש לגופים אלה, דוגמת מערכת המשפט והכנסת, חשיבות רבה יותר מאשר לקבוצת הרוב היהודי שיכול להסתייע גם באמצעי השפעה בלתי מוסדיים ובלתי פורמליים. אגב, מחקרים שנעשו באוכלוסייה הפלסטינית בשטחים המוחזקים מלמדים כי הדמוקרטיה הישראלית זוכה שם להערכה רבה, כנראה על רקע מצב הדמוקרטיה ברשות הפלסטינית ובארצות הערביות בכלל.

חשוב אף לשים לב למעמד הגבוה של מוסדות הדת בקרב הנוער הערבי, במיוחד בהשוואה למעמדם בנוער היהודי. ממצא זה משקף את חשיבותה של הדת בחייהם של ערביי ישראל שרק מיעוט קטן מהם אינו מקפיד במילוי מצוות הדת, כפי שמראים ממצאי הסקר הנוכחי. לבסוף, נציין שגם בקרב הנוער הערבי מופיעות המפלגות הפוליטיות בתחתית סולם האמון, אם כי הציון המוחלט שהן מקבלות גבוה במידה ניכרת מזה שניתן להן בקרב הנוער היהודי.

2.3: ערכים, מטרות וזהויות קולקטיביות

מהן המטרות החשובות ביותר שהנוער הישראלי מציב למדינה? שאלה זו נבדקה בשתי דרכים: ראשית, הצגנו בפני המרואיינים רשימה של שש מטרות ובקשנו שהם יצינו עד כמה כל אחת מהן חשובה בעיניהם. שנית, ביקשנו מהם לבחור את המטרה החשובה ביותר עבורם. מידת החשיבות של שש המטרות מופיעה בלוח הבא על פי השיטה שצוינה לעיל, היינו, באמצעות ציונים שהטווח המרבי שלהם הוא 100 והמזערי 0.

לוח מס' 4: התפלגות התשובות ביחס למטרות החשובות עבור המדינה (באחוזים)

	יהודים		ערבים	
	דרוג	ציון	דרוג	ציון
מדינה שחיה בשלום עם שכנותיה	1	91.5	1	91.2
מדינה דמוקרטית	2	91.4	2	90.2
מדינה שיש בה רמת חיים גבוהה	3	89.5	4	87.3
מדינה עם שוויון פוליטי לכל הקבוצות	4	84.5	3	89.7
מדינה יהודית/מדינת כל אזרחיה	5	82.7	5	80.5
מדינה עם יותר שוויון כלכלי	6	81.6	6	84.4

כיון שהמטרות שהוצגו למרואיינים מקובלות, בד"כ, כחיוביות, אין להתפלא על כך שכולן נראות בעיני הנוער הישראלי כחשובות ביותר, כפי שניתן לראות מרמת הציונים הגבוהה. יתר על כן, אנו רואים כי בעניין זה קיימת כמעט חפיפה מלאה בין הנוער היהודי והערבי. במיוחד יש לציין כי בעיני שתי הקבוצות מופיעים השלום והדמוקרטיה כשתי המטרות החשובות ביותר ואחריהן השאיפה לרמת חיים גבוהה.

מעניין אף למצוא כי שתי המטרות המנוגדות - שמירת האופי היהודי של המדינה לעומת הפיכתה למדינת כל אזרחיה - זוכות, כל אחת בקבוצה הרלבנטית, למעמד שווה של חשיבות מבחינת הדרוג והציון המוחלט גם יחד, אם כי הן אינן מופיעות בחלק העליון של הסולם. אולם כיון שבסה"כ, ההבדלים בין מידת החשיבות של כל המטרות על פי שיטת המדידה הראשונה אינם גדולים ביותר, השאלה המעניינת היא כיצד ענו המרואיינים כאשר התבקשו לבחור את המטרה החשובה ביותר בעיניהם. את התוצאות ניתן לראות בלוח מס' 5 בעמוד הבא.

לוח מס' 5 : התפלגות התשובות ביחס למטרה החשובה ביותר (באחוזים)

	יהודים		ערבים	
	דרוג	ציון	דרוג	ציון
מדינה שחיה בשלום עם שכנותיה	1	28.3	1	37.8
מדינה דמוקרטית	2	26.0	2	25.7
מדינה יהודית/מדינת כל אזרחיה	3	18.1	5	4.7
מדינה עם שוויון פוליטי לכל הקבוצות	4	11.2	3	18.5
מדינה שיש בה רמת חיים גבוהה	5	8.5	4	4.9
מדינה שיש בה שוויון כלכלי	6	4.3	6	4.9
כולן אותו דבר/לא יודע		3.6		4.9
סה"כ		100.0		100.0

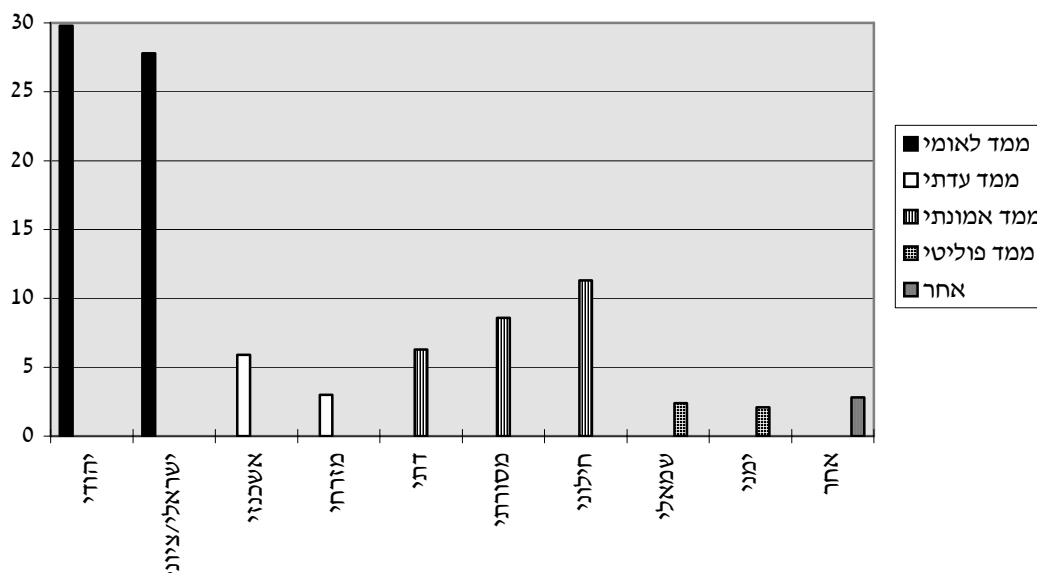
התמונה המתקבלת מהלוח תורמת לחידוד ההבחנה בין החשיבות של שש המטרות בשתי הקבוצות. ראשית, אנו רואים כי השלום והדמוקרטיה נבחרים כשתי המטרות החשובות ביותר ע"י הנוער הערבי והיהודי, ומבחינה זו התוצאות אינן שונות מאלה שהתקבלו על פי השיטה הראשונה, בהבדל אחד: שיעור הבוחרים את השלום בקרב הנוער הערבי גבוה מהאחוז המקביל בנוער היהודי. לעומת זאת, הרצון לשמור על האופי היהודי של המדינה מדורג במקום השלישי, עם אחוז בחירה של 18.1%, בעוד שהמטרה המקבילה לכאורה אצל הערבים, היינו, הפיכתה של ישראל למדינת כל אזרחיה מופיעה רק במקום החמישי, עם אחוז הרבה יותר נמוך (4.7%). נראה, אפוא, כי הרעיון של ישראל כמדינת כל אזרחיה אינו זוכה לעדיפות גבוהה בקרב הנוער הערבי, אם כי, כפי שראינו לעיל, זהו רעיון המקובל על רובו הגדול של נוער.

כפי שניתן לראות מהלוח, שתי המטרות הכלכליות מדורגות בחלקו התחתון של הסולם בשתי הקבוצות. זהו ממצא מעניין, בעיקר ביחס לנוער הערבי כיוון שלנוכח המצוקה הכלכלית של המגזר הערבי ניתן היה אולי לצפות כי מטרות אלה יקבלו אצלו עדיפות גבוהה יותר. נראה, אם כן, כי לפחות בקרב הנוער הערבי השאיפות בתחום הפוליטי - במיוחד לשלום ולדמוקרטיה - גוברות בחשיבותן על השאיפות בתחום החומרי, בדומה למה שנמצא בקרב הנוער היהודי.

היבט חשוב נוסף על עולמו הפנימי של הנוער הישראלי מתקבל ע"י בחינת הזהות בה הוא בוחר בהצגת עצמו. לצורך זה הוצגה למרואיינים רשימה של קטגוריות שכל אחת מהן עשויה לשמש בסיס של זהות. מסיבות ברורות, רשימת הקטגוריות שהוצגה לנוער הערבי הייתה שונה בתכלית. ביחס לקבוצה היהודית, הרשימה כללה ארבעה ממדים שונים מבלי שהם צוינו במפורש, כדלהלן: ממד אתני: אשכנזי או חילוני; ממד אמונתי: דתי/חרדי, מסורתי או חילוני; ממד פוליטי: ימני או שמאלי; ממד לאומי: יהודי או ציוני/ישראלי. המרואיינים התבקשו לבחור מתוך הרשימה את המאפיין הכי חשוב להם כאשר הם מתארים את עצמם ואת המאפיין השני בחשיבותו. אנו נתייחס

רק למאפיין החשוב ביותר. את הנתונים שנציג בתרשים הבא ניתן לבחון משתי בחינות: ראשית, החשיבות היחסית של כל אחד מהממדים ושנית, החשיבות היחסית של כל אחת מהקטגוריות הנכללות בהם (המספרים בתרשים מתייחסים לאחוז שקיבלה הקטגוריה כחשובה ביותר):

גרף מס' 1

הזהות האישית-קולקטיבית החשובה ביותר בקרב היהודים

הממצאים מראים כי לגבי רוב ברור של הנוער היהודי (57.6%) הלאומיות היא הממד החשוב ביותר בזהות העצמית, כאשר בתוכו היא נחלקת שווה בשווה בין אלה התופסים את עצמם בראש וראשונה כיהודים לבין אלה המעדיפים לראות את עצמם כציונים או ישראלים.

במקום השני, אך בפער ניכר (26.2%), מופיע הממד האמונתי. בין אלה שבחרו בממד זה עולה משקלם היחסי של החילונים על המסורתיים והדתיים. יש לציין כי סדר זה, אם כי בפרופורציות שונות, משקף גם את משקלן היחסי של שלשת הקבוצות באוכלוסייה היהודית בכללה. עם זאת, מעניין שאחוז כה גבוה, יחסית, מבין החילונים העדיף להדגיש דווקא את המאפיין הזה כמרכיב החשוב ביותר של זהותו העצמית, כיון שהחילונים אינם נוהגים בד"כ להניף את דגל החילוניות באותה מידה של אקטיביות דוגמת הציבור הדתי והחרדי. האמנם יתכן כי הבלטת החילוניות בזהותו האישי של הנוער החילוני היא סממן של תגובת נגד להשפעה הגוברת של המחנה הדתי/חרדי? על רקע המרכזיות של הממד הלאומי והאמונתי בולט המעמד השולי של הזהות האתנית והפוליטית. רק 9% מהנוער מעדיף לראות את עצמו במונחים של מזרחי או אשכנזי, וכמחצית ממספר זה מתייגת את עצמה במונחים של ימני או שמאלי.

בהתחשב בטענה כי החברה הישראלית-יהודית שסועה בתוכה בין ימניים ושמאליים, בין מזרחים ואשכנזים, ובין דתיים וחילונים, נראה שכלל שמדובר בזהות העצמית של הנוער היהודי, רק לשע

האחרון יש משמעות לא מבוטלת. יתר על כן, יש לזכור כי משקלם של כל שלש הממדים המהווים בסיס פוטנציאלי של שסע ופרוד (39.6%), נופל במידה ניכרת מחשיבותו של הממד הלאומי המשמש בסיס לאחדות (57.6%). במילים אחרות, הנוער היהודי בישראל מעדיף זהויות מאחדות על פני זהויות נפרדות - לפחות ככל שהן מתייחסות לציבור היהודי.

הזהות האישית-קולקטיבית החשובה ביותר בקרב הערבים

כאמור, ומסיבות ברורות, רשימת הקטגוריות לצורך בחירת הזהות העצמית שהוצגה לנוער הערבי והממדים המונחים ביסודן הייתה שונה מזו שניתנה לנוער היהודי. לפיכך, ההשוואה שניתן לעשות בין שתי הקבוצות היא חלקית ומוגבלת. מכל מקום, הממדים והקטגוריות שהוצגו בפני המרואיינים הערבים בצרף האחוז שכל אחת מהן קיבלה "כחשובה ביותר" לצורך התיאור העצמי שלהם מופיעים בלוח מס' 6.

לוח מס' 6 : התפלגות התשובות בנושא הזהות העצמית בקרב הערבים (באחוזים)

ממד של השתייכות דתית (מוסלמי או נוצרי או דרוזי)	44.2
ממד של אמונה (ממלא את מצוות הדת)	5.4
ממד של לאומיות : ישראלי	7.4
פלסטיני	7.7
ערבי	26.4
סה"כ	41.5
ממד פוליטי : ימני	0.2
שמאלי	1.0
סה"כ	1.2
אחר/לא יודע	7.7
סה"כ	100.0

התמונה המתקבלת מהנוער הערבי מצביעה על כך שהוא נחלק כמעט שווה בשווה בין שני ממדים עיקריים של זהויות, השתייכות דתית ולאומית, כאשר העדיפות לראשונה (44.2%) עולה במעט על השניה (41.5%). אולם אם נוסיף להשתייכות הדתית גם את הקטגוריה של מילוי מצוות הדת, הממד הדתי יגיע לכמחצית מכלל הזהויות שנבחרו כחשובות ביותר.

ממצא זה הולם את העובדה שהזכרה לעיל, היינו, כי החברה הערבית נוטה להיות הרבה יותר דתית בתפיסת עולמה מאשר החברה היהודית, שכמחצית מאוכלוסייתה הבוגרת מגדירה עצמה כחילונית. באשר לממד הלאומי, אנו רואים כי הנוער הערבי מעדיף באופן ברור את הזהות הערבית שהיא יותר כוללנית מאשר הזהות הישראלית או הפלסטינית. יש לשער כי בחירה זו משקפת את

השאפה של הנוער הערבי להשתייך לקבוצה לאומית גדולה וחזקה שבה נהנים כל הערבים ממעמד שווה. מנקודת ראות זו, הן הישראליות והן הפלסטיניות אינם מהווים עבור ערביי ישראל בסיסי הזדהות אטרקטיביים במיוחד. נוסף עוד כי הנוער הערבי, דוגמת עמיתיו היהודים, אינו מייחס חשיבות רבה לזהות הפוליטית במונחים של ימין ושמאל.

ראינו לעיל כי הרעיון הדמוקרטי תופס מקום חשוב בקרב הנוער היהודי והערבי גם יחד. השאלה היא עד כמה המחויבות לרעיון זה נשמרת גם כאשר ההחלטות המתקבלות ע"י הרשויות המוסמכות במשטר דמוקרטי, קרי הממשלה או הכנסת, עומדות בניגוד לשאיפות או לאינטרסים של הפרט או הקבוצה. לצורך זה הצגנו למרואיינים את השאלה מה מותר ומה אסור לאזרחים לעשות אם הם חושבים כי מדיניות הממשלה בנושא תהליך השלום פוגעת באינטרס הלאומי של ישראל, תוך הבחנה בין שלש אופציות תשובה, כמוצג בלוח הבא.

לוח מס' 7: התפלגות התשובות ביחס לפעולות בהן יכולים אזרחים לנקוט (באחוזים)

	יהודים		ערבים	
	כן	לא	כן	לא
למחות במסגרת החוק: (למשל, לארגן עצומות ולהפגין ברשיון)	85.0	14.8	65.4	28.6
לנקוט בשיטות של מרי אזרחי לא אליים: (למשל, להפגין ללא רשיון, לא לשלם מסים, לסרב לשרת בצבא וכו')	19.8	79.9	26.9	67.4
לנקוט אפילו בשיטות של מרי אזרחי אליים: (ליהודים בלבד: למשל, להתנגד בכוח לפינוי ישובים)	8.7	91.0	15.3	84.0

הממצאים מצביעים על כך שרובם של הצעירים והבוגרים היהודים והערבים תומך בדרכי מחאה חוקיות בלבד. עם זאת, אין להתעלם מקיומו של מיעוט ניכר (כ - 20% בין היהודים ו - 27% בין הערבים המביע תמיכה גם באמצעי מחאה לא חוקיים ולא אלימים), ומיעוט קטן יותר, אך לא מבוטל, הדוגל אף בשימוש בשיטות מחאה אלימות (9% מהנוער היהודי ו - 15% מהנוער הערבי. כיצד ניתן לפרש ולהעריך ממצאים אלה?.

באשר לנוער היהודי, ניתן להסתכל, כמובן, על החלק המלא והגדול יותר של הכוס ולטעון כי מידת המחויבות של הנוער לדמוקרטיה גבוהה ביותר אם רק 20% מתוכו מוכנים לנקוט באמצעים לא חוקיים ורק 9% באמצעים אלימים (יש להביא בחשבון כי ה - 20% כוללים גם את ה - 9%). אולם אם נתרגם אחוזים אלה למספרים מוחלטים (יש לזכור בהקשר זה כי כל שנתון כולל בשנים האחרונות למעלה ממאה אלף צעירים וצעירות), הרי שהפוטנציאל לגיוס נוער יהודי לפעולות

אלימות נגד מוסדות השלטון אינו מבוטל כלל וכלל. למותר להוסיף כי העבר הלא רחוק הראה כי במצבים מסוימים הסיכויים שפוטנציאל זה יצא מן הכוח אל הפועל גבוהים ביותר, במיוחד אם נביא בחשבון את העובדה שהשסעים העמוקים בחברה הישראלית עדיין קיימים וכי הם מחזקים את אוירת האלימות בחברה.

עדות ברורה על אופייה האלים של התרבות הפוליטית והשפעתה על הנוער היהודי ניתן לקבל מהתשובות שקבלנו לשאלה מהו הסיכוי שבישראל יקרה שוב רצח של מנהיג פוליטי, כמו רצח רבין. לצידו של רוב קטן (52%) הסבור כי הסיכוי לכך הוא די נמוך או נמוך מאד, קיים מיעוט ניכר (45%) המאמין כי הסיכוי לרצח כזה הוא די גבוה או גבוה מאד.

באשר לנוער הערבי, דומה שאין להתפלא על כך שנכונותו לנקוט באמצעי מחאה לא חוקיים, בין אם אלימים או לאו, רבה יותר מזו שקיימת בקרב הנוער היהודי. כבר ציינו לעיל כי המיעוט הערבי בישראל נתון למדיניות של הפלייה, ממוסדת ובלתי ממוסדת, ותביעותיו לשוויון בתחום הכלכלי, החברתי והפוליטי נענות, בד"כ, במידה מוגבלת ביותר. מציאות זו מסבירה, מצד אחד, את שאיפתו לשלום (בתקווה כי מעמדו בחברה הישראלית ישתפר במצב של שלום בין ישראל והעולם הערבי) ולהפיכת מדינת ישראל, כמדינה יהודית, למדינת כל אזרחיה. מכל מקום, הנתונים שאנו מביאים מצביעים על קיומו של פוטנציאל ניכר לאלימות בקרב הנוער הערבי, לפחות ברמה המוטיבציונית.

לבסוף, מעניין לציין כי הנוער הערבי מאמין עוד יותר מהנוער היהודי בסיכוי לרצח של ראש ממשלה בישראל, דוגמת רצח רבין: 45% סבורים כי הסיכוי לכך נמוך ו - 47% סבורים כי הוא גבוה (לשאר אין דעה).

כסיכום ביניים ניתן לומר כי למרות המחויבות העקרונית של הנוער היהודי והערבי למשטר הדמוקרטי, יש בשתי הקבוצות גרעין אנטי דמוקרטי המקבל את השראתו, בין השאר, מאוירת האלימות השוררת בחברה הישראלית זה מכבר.

2.4: שסעים בין קבוצתיים

במהלך הדיון עד כה התייחסנו מדי פעם לבעיית השסעים והפערים בחברה הישראלית, שאת עצם קיומם לקחנו כעובדה נתונה בהסתמך, בין השאר, על המחקר הסוציולוגי, כמו גם על המציאות הישראלית כפי שהיא משתקפת באמצעי התקשורת למיניהם. על רקע זה נשאלת השאלה באיזו מידה גם הנוער הישראלי מודע לבעיה זו וכיצד הוא תופס אותה מבחינת סוגי המחלוקות והשסעים ומידת חומרתם.

כללית, ניתן לקבוע שכמעט כל הנוער היהודי במדגם (87%) שותף לדעה כי יש "יותר מדי חילוקי דעות ופילוגים בין קבוצות שונות בחברה הישראלית". מעניין כי גם רובו של הנוער הערבי (76%) מחזיק בדעה זו. על מנת לבחון איזה מהשסעים נתפס בעיני הנוער כחמור ביותר, הוצגה בפני המרואיינים חמש מהמחלוקות התופסות מקום בולט ביותר בשיח הציבורי בישראל תוך בקשה שהם יצינו איזה מהן "מסכנת ביותר את החברה הישראלית". התשובות מוצגות בלוח הבא:

לוח מס' 8: התפלגות התשובות ביחס לשסעים בחברה הישראלית (באחוזים)

ערבים	יהודים	
2.0	5.0	בין מזרחיים לאשכנזים
11.1	44.1	בין דתיים לחילונים
11.9	15.7	בין ימניים לשמאליים
4.4	2.6	בין עשירים לעניים
62.7	26.5	בין יהודים לערביי ישראל
7.9	6.1	לא יודע/כלום אותו דבר
100.0	100.0	סה"כ

ממצאי הלוח מראים כי השסע החשוב ביותר בעיני הנוער היהודי הוא בין החילונים והדתיים, כאשר במרחק ניכר מתחתיו מופיעים השסעים בין יהודים וערבים ובין ימין ושמאל. לעומת שלושת אלו, ניתן לראות כי ההתייחסות לפער העדתי ולפער הכלכלי היא זניחה. כזכור, גם בנושא הזהויות נמצא שהממד העדתי תפס מקום שולי. מן הראוי אף לציין כי מיקומו הנמוך יחסית של הפער בין ימין ושמאל עשוי לנבוע מכך שהוא נכלל אצל חלק מהמרואיינים כחלק מהשסע בין יהודים וערבים ואף בין חילונים לדתיים, כפי שנמצא במחקרי "מדד השלום" של מרכז תמי שטינמץ.

בהשוואה לנוער היהודי, נראה כי הנוער הערבי מתייחס ברובו הגדול רק לשסע בין יהודים וערבים. ממצא זה אינו מפתיע ביותר כיוון שלדידו של נוער זה זהו השסע העיקרי בו יש לו נגיעה אישית, בעוד שביחס לפערים בין מזרחיים ואשכנזים ובין דתיים וחילונים הוא בבחינת משקיף מן הצד.

יתר על כן, מבחינתו של הנוער הערבי גם השסעים בין ימין ושמאל ובין עשירים ועניים מהווים חלק מהבעיה הכללית של המיעוט הערבי בישראל. עם זאת, שתי קבוצות הנוער אינן שונות זו מזו כפי שניתן להתרשם מתפיסתם את שאלת המחלוקות. מסקנה זו מבוססת, בין השאר, על התשובות שניתנו על-ידי שתי הקבוצות לשאלה על מידת השוויון שקיים במדינת ישראל בין יהודים וערבים, כפי שהן מופיעות בלוח הבא.

לוח מס' 9 : התפלגות התשובות ביחס למידת השוויון בין יהודים וערבים (באחוזים)

ערבים	יהודים	
15.3	15.2	מידה רבה או רבה מאד של שוויון
27.2	27.0	מידה בינונית של שוויון
55.7	56.1	מידה מועטה של שוויון או בכלל לא
1.8	1.7	לא יודע
100.0	100.0	סה"כ

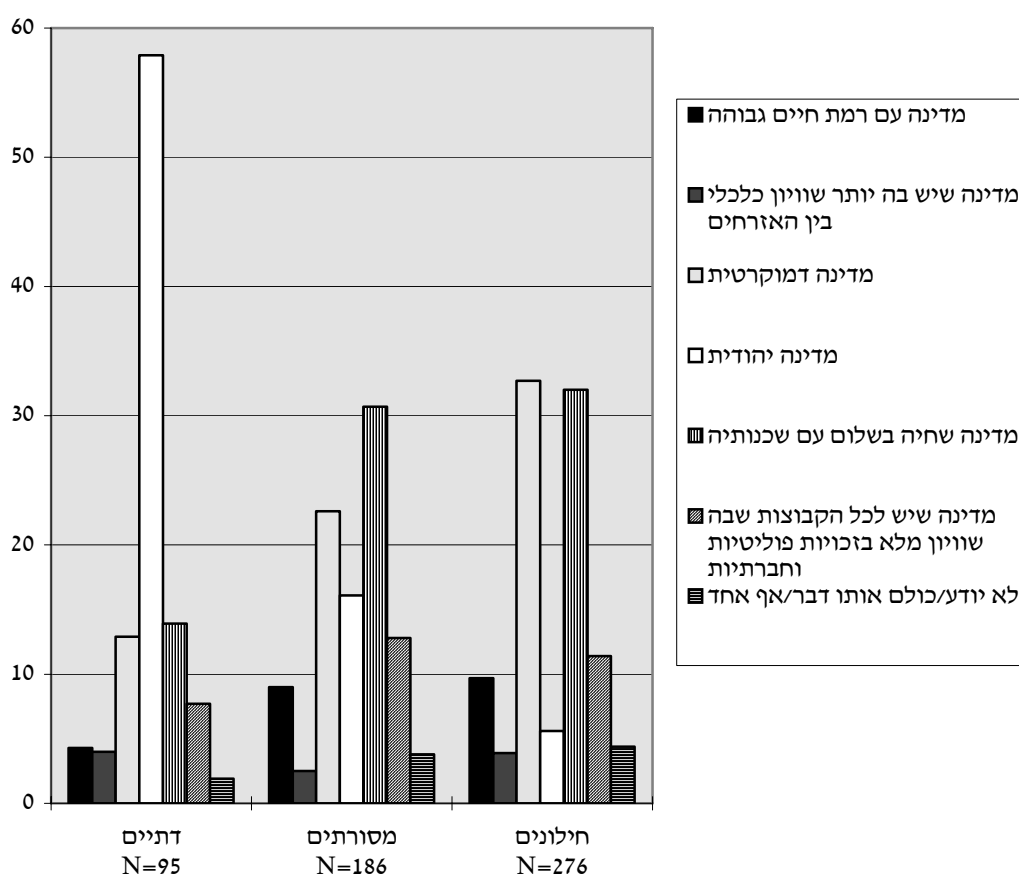
אנו רואים, אולי במידה מסוימת של הפתעה, כי התפלגות תפיסת אי-השוויון בין יהודים וערבים זהה, למעשה, בשתי קבוצות הנוער. לעניות דעתנו ממצא זה משקף מידה ניכרת של ערנות, אם לא רגישות, מצד הנוער היהודי כלפי מצבו של המיעוט הערבי בישראל. כך או כך, שתי הקבוצות שותפות להערכה כי קיים חוסר שוויון ניכר בין יהודים וערבים ישראלים.

2.5: השפעת המרכיב האמונתי בקרב הנוער היהודי

כפי שציינו בראשית המאמר, מחקרים רבים שנעשו בישראל, בעיקר ע"י מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום, הצביעו על כך שלממד האמונתי יש השפעה רבה בקביעת מערכת הערכים והעמדות של הציבור היהודי בישראל בתחומי חוץ ופנים. על רקע זה החלטנו לחזור על חלק מהנושאים בהם דנו בפרספקטיבה של השוואה בין הנוער היהודי והערבי ולערוך השוואה בין דתיים, מסורתיים וחילוניים בקרב הנוער היהודי. בהערה מקדימה נציין כי חלוקה זו מקובלת בקהילת החוקרים את השפעת הדת באוכלוסייה היהודית, וכי נמצא קשר הדוק בינה לבין סדרה מגוונת של קריטריונים התנהגותיים ועמדותיים המבטאים את מידת הדתיות של הפרט. עוד נוסיף כי הקבוצה החרדית נכללה במסגרת הקבוצה הדתית כיוון שבמרבית הנושאים הן נוטות להיות דומות זו לזו.

הנושא הראשון שנציג בהקשר זה הוא דרוג המטרות החשובות ביותר למדינה, כפי שמוצג בתרשים הבא:

גרף מס' 2

כפי שניתן לראות מהתרשים דלעיל, קיימים מספר הבדלים בולטים בין הדתיים והחילונים, כשהקבוצה המסורתית נמצאת באמצע או קרוב יותר לקבוצה החילונית. הפער הגדול ביותר קיים ביחס לחשיבות המדינה כמדינה יהודית. בקרב הנוער היהודי זוהי כמעט המטרה היחידה הזוכה בתמיכה רחבה (58%), בעוד שכל שאר המטרות זוכות באחוזים נמוכים הרבה יותר. בין המסורתיים והחילונים, לעומת זאת, מטרה זו מצוינת כחשובה ביותר ע"י מיעוט קטן בלבד: 16% מהמסורתיים ו- 6% מהחילונים. אצל שתי הקבוצות האחרונות מודגשות במיוחד מטרות השלום (32% מהחילונים ו- 31% מהמסורתיים) והדמוקרטיה (33% מהחילונים ו- 23% מהמסורתיים). הנטייה היחידה המשותפת לשלוש הקבוצות, פחות או יותר, היא המעטת החשיבות של המטרות הכלכליות, הן בנושא השוויון והן בנושא רמת החיים. ככלל, נראה שסולמות העדיפות החברתי והמדינתי של הנוער הדתי והחרדי מצד אחד, ושל הנוער המסורתי והחילוני מצד שני, שונים זה מזה בתכלית.

ביטוי נוסף להשפעת הגורם האמונתי ניתן לראות בנושא של הזהות הקולקטיבית, במיוחד כאשר משווים בין החשיבות היחסית של הזהות היהודית והציונית-ישראלית. בקרב הנוער הדתי בחרו בזהות הדתית 39.7% ובציונית/ישראלית 11.4%. המספרים המקבילים בין המסורתיים היו 34.1% ו- 26.5%, ואצל החילונים 24.1% ו- 34.6%.

כפי שניתן היה אולי לצפות, שלש הקבוצות נבדלות זו מזו ביחסן לשימוש באמצעי מחאה נגד מדיניות ממשלתית הפוגת, בעיניהן, באינטרס הלאומי של ישראל, כמוצג בלוח הבא.

לוח מס' 10: התפלגות תשובות הנוער היהודי ביחס לאמצעי מחאה לפי מידת דתיות (באחוזים)

חילונים	מסורתיים	דתיים	
87.05	82.2	85.2	תמיכה במחאה במסגרת החוק
18.6	19.1	24.0	תמיכה במחאה לא חוקית ולא אלימה
6.3	7.8	17.2	תמיכה במחאה לא חוקית ואלימה

הממצאים מראים כי אמנם אין בין שלוש הקבוצות הבדלים משמעותיים בשיעור התמיכה בצורות מחאה לגלית, אולם ביחס לדפוסי מחאה בלתי לגליים, במיוחד אלו הכרוכים באלימות, ההבדל משמעותי ביותר: כ- 17% מהנוער הדתי מביעים תמיכה בסוג זה של מחאה, לעומת 8% בקרב הנוער המסורתי ו- 6% מהנוער החילוני. אכן, הפוטנציאל לאלימות על רקע פוליטי בקרב הנוער הדתי גבוה למדי. יתר על כן, אם נביא בחשבון את ההבדלים הגדולים בין סולמות הערכים והמטרות של הנוער הדתי והחילוני, במיוחד בתחום המדיני, אין מנוס מהמסקנה כי הסיכוי למימוש פוטנציאל זה אינו מבוטל כלל וכלל. על רקע ממצאים אלה ניתן אולי להבין את ההבדלים בתגובות הרגשיות לרצח רבין, על פי סולם האמונה בדתית. לשאלה: "איזה משפט מתאר טוב

יותר את הרגשתך לגבי רצח רבין? התקבלו התשובות הבאות לשלש המשפטים שהוצגו למרואיינים, כלהלן:

לוח מס' 11: התפלגות תשובות המוער היהודי ביחס לתגובה לרצח רבין לפי מידת דתיות (באחוזים)

חילונים	מסורתיים	דתיים	
19.1	28.4	38.6	עבורי רצח רבין הוא אירוע עצוב, כמו כל רצח, אך הוא לא משפיע על יחסי למדינה
65.7	60.6	50.7	רצח רבין עבורי הוא נקודת שבר שמערערת את בטחוני בחברה הישראלית
12.7	8.5	7.2	עבורי רצח רבין הוא נקודת שבר, כאילו "נגמרה לי המדינה"
2.5	2.5	3.5	לא יודע
100.0	100.0	100.0	סה"כ

אנו רואים כי למרות שרוב הנוער הדתי חש שרצח רבין היה עבורו "נקודת שבר", אי אפשר להתעלם מכך שמיעוט ניכר בתוכו (38.6%) לא חש שרצח הייתה השפעה על יחסו למדינה בעוד שבין המסורתיים חשו כך 28.4% ובין החילונים 19.1%. אמנם אין אלו הבדלים גדולים במיוחד, אך הם משתלבים בתמונה הכללית המתקבלת מהממצאים שהובאו בהקשר לגורם האמונותי. כלומר, הזיקה של הנוער הדתי והחילוני לחברה ולמדינה מבוססת על מערכת שונה, ואולי אף מנוגדת, של ערכים ומטרות.

סיכום

פרק זה נועד לבחון את דמותו של הנוער הישראלי ככל שזו נוגעת לזיקה שלו למדינה ולחברה. בחינה זו באה על רקע מגמות של ריבוי שסעים וקונפליקטים המאפיינים את החברה הישראלית זה מכבר, ועל רקע הטענה כי הציבור הישראלי היהודי אינו מוכן להזדהות עם המדינה ולתרום למטרותיה כפי שנהג בעבר.

הממצאים העולים מהמחקר מלמדים כי ככל שמדובר בנוער היהודי, אין בסיס לטענה זו. רובו המכריע של נוער זה שואף לחיות במדינה ומוכן לתרום לה, כפי שהדבר מתבטא ביחסו לשרות הצבאי ובקבלתו את התזה העיקרית של הציונות כי ישראל היא "המקום הבטוח ביותר ליהודים". על רקע זה ניתן להבין את האופטימיות הרבה שיש לו ביחס לסיכוי להגשמת שאיפותיו האישיות במסגרת המדינה, ואם כי מידת האופטימיות שלו ביחס לעתיד המדינה נמוכה יותר, רובו נוטה להיות גם בעניין זה יותר אופטימי מאשר פסימי. במקביל, רוב הנוער היהודי מגלה התעניינות ורצון להיות מעורב בחיים הפוליטיים למרות, ואולי בגלל, רמת האמון הנמוכה שיש לו במוסדות הפוליטיים, דוגמת המפלגות והכנסת. לעומת מוסדות אלה, יש לנוער אמון רב ביותר בצה"ל, ובמידה רבה למדי במערכת המשפט.

היחס השלילי למוסדות הפוליטיים קשור, כנראה, במודעות הרבה שהנוער היהודי מגלה ביחס לשסעים המאפיינים את החברה הישראלית, במיוחד השסע בין דתיים וחילונים, אותו הוא רואה כמסוכן ביותר למדינה ולחברה, אם כי הוא מודע גם לשסע בין הציבור היהודי והערבי. לעומת זאת, אין הוא מייחס חשיבות רבה לשאלת הפער העדתי והכלכלי.

המטרות החשובות ביותר של המדינה, אליבא הנוער היהודי, הן שלום ודמוקרטיה, אך בנושא זה קיים פער ניכר בין הנוער החילוני והדתי שעבורה המטרה הקולקטיבית החשובה ביותר היא שמדינת ישראל תהיה מדינה יהודית. ההבדלים בין הנוער החילוני והדתי במחויבות לדמוקרטיה באים לידי ביטוי גם ביחס של שתי הקבוצות לשימוש באמצעי מחאה נגד מדיניות ממשלתית שאינה מקובלת. אמנם גם הנוער הדתי תומך ברובו רק באמצעי מחאה חוקיים, אך מיעוט בלתי מבוטל בתוכו מוכן לתמוך גם בשיטות לא חוקיות, כולל שימוש באלימות. גם בנושא הזהות האישית קיים הבדל ניכר בין הנוער החילוני והדתי. בעוד שהנוער הדתי מעדיף בברור את הזהות היהודית על פני הזהות הישראלית-ציונית, הצעירים החילונים נוטים להעדיף את הזהות האחרונה. ככלל, רוב הנוער היהודי מעדיף את הזהות הלאומית (יהודית או ישראלית/ציונית), שהיא זהות מאחדת (ככל שהמדובר באזרחיה היהודים של המדינה), על פני זהויות מפרידות, כגון עדתית או פוליטית.

התמונה המתקבלת מעמדותיו ותפיסותיו של הנוער הערבי דומה בתחומים רבים, אולי באורח מפתיע, לזו של הנוער היהודי, במיוחד החילוני. רוב הנוער הערבי שואף לחיות במדינה והוא אף נוטה יותר מאשר הנוער היהודי לתת אמון במוסדותיה. דוגמת הנוער היהודי החילוני, גם הנוער הערבי רואה בשלום ובדמוקרטיה את המטרות החשובות ביותר של המדינה. שאיפה זו משקפת אל נכון את התקווה כי מצבו של המיעוט הערבי בישראל ישתפר עם השגת השלום.

עם זאת, השאיפה של הנוער הערבי לישראליות אינה באה על חשבון הזהות האישית והקולקטיבית. בעניין זה יש לציין שני מאפיינים חשובים: ראשית הערבים נוטים לזהות עצמם בראש וראשונה על בסיס של הקבוצה הדתית אליה הם שייכים (מוסלמים, נוצרים או דרוזים), ושנית, אלו מהם המזהים עצמם במונחים לאומיים, מעדיפים את הזהות הערבית על פני הזהות הפלסטינית והישראלית גם יחד. בין אם על בסיס של זהות דתית או לאומית, הנוער הערבי מייחס חשיבות עליונה לפער בין היהודים והערבים, ואם כי רובו תומך בנקיטת דרכים חוקיות בלבד כדי להיאבק לשינוי המצב, מיעוט ניכר בתוכו מוכן גם לנקוט גם באמצעים לא לגיטימיים להשגת מטרה זו.

כללית, ניתן לסכם כי הנוער הערבי מגלה נכונות רבה להשתלב במדינת ישראל כמדינה יהודית (רק מיעוט זניח מתוכו מאמץ את הסיסמה של הפיכת ישראל "למדינת כל אזרחיה" כמטרה פוליטית), אך בד בבד הוא עומד על זכויותיו לשוויון כלכלי ופוליטי כמיעוט דתי ולאומי.

פרק 3: נוער וצעירים בישראל: מי ומה אנחנו ומה אנו מבקשים להיות?

פרופ' נחמיה פרידלנד

המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

ציור תמונת דמותו של אדם הינו אתגר, בהיות התמונה רבת-פנים. מלאכת הציור מחייבת התייחסות להתנהגויות, העדפות, תחומי עניין, אמונות, ערכים ועמדות לגבי קשת רחבה של נושאים ומושגים. המלאכה מורכבת עוד יותר כאשר מבקשים לצייר תמונת או פרופיל קבוצה, שהרי אל מורכבותו של הפרט, הגדולה ממילא, מצטרפת השונות הגדולה שקיימת בין בני אדם, אף אם הם שייכים לאותה קבוצה. אל כל אלה מצטרף קושי נוסף, כאשר מושאי התיאור הם בני נוער וצעירים. תיאורם של אלה מחייב התייחסות לא רק למהותם בהווה, אלא למה שהם מבקשים להיות. עיקרו של פרק זה בדו"ח המחקר מוקדש, לכן, לציפיותיהם של בני נוער וצעירים בישראל ולשאיפות שהם מבקשים להגשים בעתיד.

נושא שני שזוכה להתייחסות בפרק זה הנו הזהות העצמית וההגדרה העצמית של בני נוער וצעירים בישראל. במלים אחרות, אם חלקו הראשון של הפרק מתייחס לתשובות הצעירים לשאלה, "מה אנחנו מבקשים להיות?", הרי החלק השני מתייחס לשאלה, "מה או מי אנחנו?". בבירור סוגיה זו אימץ המחקר גישה עכשווית הגורסת שהגדרת הזהות העצמית מבוססת, במידה רבה, על הקטגוריות החברתיות שהפרט משייך עצמו אליהן ואשר עמן הוא מזדהה. בהתאם לכך, המחקר ניסה לזהות את הקטגוריות החברתיות שבני נוער וצעירים בישראל בוחרים לשם הגדרה עצמית.

חלק שלישי ואחרון של הפרק נוגע בתחושת ההזדהות (לעומת ניכור) של בני נוער וצעירים עם החברה הישראלית, מעורבות פוליטית, ויחס למשטר הפוליטי במדינה. השאלות שנשאלו בהקשר זה נועדו לבחון האם הצעירים שואפים לראות עצמם או רואים עצמם שותפים לתהליכים חברתיים ופוליטיים, או חשים עצמם זרים לתהליכים אלה.

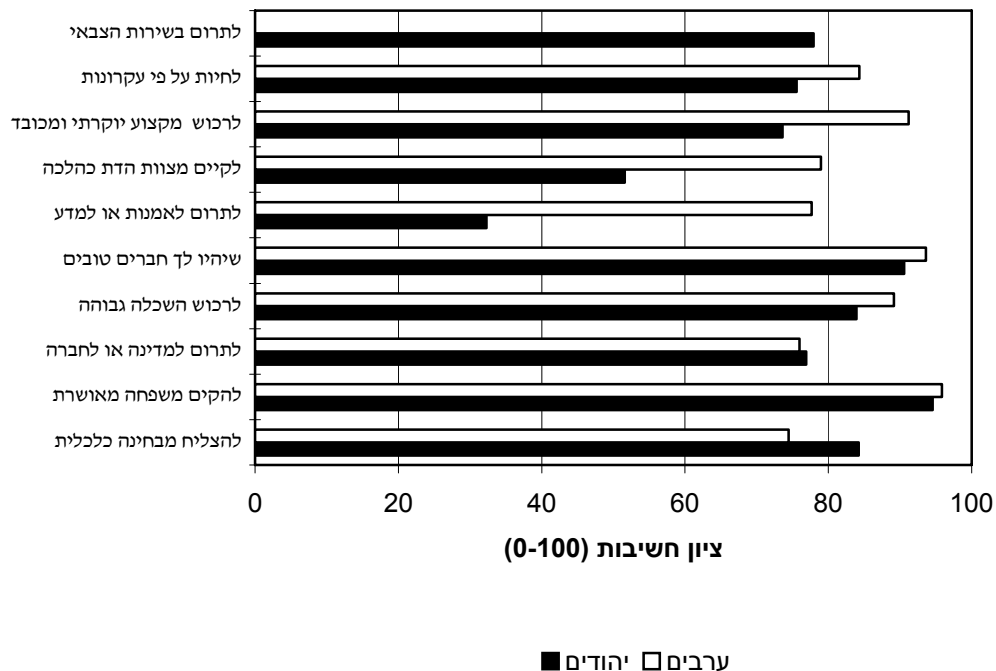
במחקר נבדקו, כידוע, מדגמים המייצגים ארבע אוכלוסיות: נוער ערבי בגילאי 15-18, צעירים ערבים בגילאי 21-24, ובני נוער וצעירים יהודים באותן שתי קבוצות גיל. ממצא מעניין, ואולי אף מפתיע, של המחקר הנו העדרם של הבדלים משמעותיים בין התפלגויות התשובות שהתקבלו בשתי קבוצות הגיל, הן בקרב הערבים והן בקרב היהודים. לפיכך, הממצאים שנמצאו באוכלוסייה היהודית ובאוכלוסייה הערבית מוצגים תוך התעלמות מההבחנה בין קבוצות הגיל, למעט מקרים בהם נמצאו הבדלים ראויים לציון.

3.1 : ציפיות - חשיבותן של מטרות שונות שאנשים מבקשים להגשים בחייהם והסיכויים להגשימן

כאמור לעיל, תאור דמותם של בני נוער וצעירים צריך לכלול לא רק את פניהם בהווה אלא גם את ציפיותיהם ושאיפותיהם לעתיד. משתתפי המחקר התבקשו לכן להעריך עד כמה חשוב להם להגשים "מטרות שונות שאנשים שואפים להגשים בחיים שלהם" (להצליח מבחינה כלכלית; להקים משפחה מאושרת; לתרום למדינה או לחברה; לרכוש השכלה גבוהה; לרכוש חברים טובים; לתרום תרומה משמעותית לאמנות או למדע; לקיים מצוות הדת כהלכה; לרכוש מקצוע יוקרתי ומכובד; לחיות על פי עקרונות ללא צורך להתפשר; לתת את המקסימום בשירות הצבאי (ליהודים בלבד). מפאת חשיבות הנושא נשאלה השאלה בשני אופנים. האחד בקש מהמשתתפים להעריך חשיבותה של כל מטרה בפני עצמה. השני בקש מהם לבחור מבין כל המטרות את החשובה בעיניהם ביותר.

גרף מס' 1 מציג את החשיבות הממוצעת של כל אחת מהמטרות בעיני הצעירים היהודים והצעירים הערבים, כאשר ציון החשיבות נמדד על סולם מ - 0 עד 100¹.

גרף מס' 1: חשיבות מטרות שאנשים שואפים להגשים בחייהם

¹ המשתתפים התבקשו להעריך כל מטרה כ"בכלל לא חשובה" (1=), "לא כל כך חשובה" (2=), "די חשובה" (3=) ו"חשובה מאוד" (4=). כאשר 0 = "בכלל, 100- (4=). לכל מטרה חושב ציון חשיבות ממוצע וזה הוסב, לשם בהירות, לסולם 0 לא חשובה" ו - 100 = "חשובה מאוד. ציון פירושו ש - 50% מהנשאלים השיבו בקטגוריות 1 ו - 2 ו - 50% השיבו בקטגוריות 3 ו - 4.

הנתונים המוצגים בגרף מלמדים, ראשית לכל, ש"אופק השאיפות" של הצעירים הערבים גבוה בדרך כלל מזה של היהודים. במלים אחרות, הצעירים הערבים מיחסים, בדרך כלל, חשיבות גדולה יותר למטרות השונות מאשר הצעירים היהודים. כמו כן ניכר, שהשונות בחשיבות המיוחסת למטרות השונות קטנה יותר בקרב הצעירים הערבים מאשר בקרב הצעירים היהודים.

בשקילה האבסולוטית של המטרות השונות (כל מטרה בפני עצמה) ניכר גם שהצעירים נותנים את משקל החשיבות הגבוה ביותר לאיכות הסביבה החברתית המיידית. החשיבות הגדולה ביותר ניתנת להקמת משפחה מאושרת, והמטרה השניה בחשיבותה, בהפרש קטן, היא רכישת חברים טובים. יתר-על-כן, במידת החשיבות הניתנת לשתי מטרות אלו, אין כל הבדל משמעותי בין יהודים לערבים, ובין בני ה - 15-18 לבני ה - 21-24, בשתי האוכלוסיות.

הצלחה מקצועית וכלכלית מוערכת על-ידי שתי אוכלוסיות הצעירים, היהודית והערבית, כבעלת חשיבות גבוהה למדי. עם זאת ראוי להעיר שהזיקה בין החשיבות המיוחסת להצלחה כלכלית לזו המיוחסת להצלחה מקצועית אינה חד-משמעית.

הצעירים הערבים מיחסים לרכישת מקצוע יוקרתי ומכובד חשיבות גבוהה מזו שמיוחסת על-ידי חבריהם היהודים, והם אף מיחסים חשיבות גבוהה יותר לרכישת מקצוע יוקרתי מאשר להצלחה כלכלית.

מנגד, הצעירים היהודים מיחסים חשיבות גדולה יותר להצלחה כלכלית מאשר לרכישת מקצוע יוקרתי. ייתכן ששוני זה משקף, אכן, תפיסה ערכית של הצעירים הערבים, הרואה הצלחה מקצועית כחשובה יותר מאשר הצלחה כלכלית. אולם ייתכן שהממצא משקף פסימיות מסוימת של הצעירים הערבים ביחס לסיכוייהם להגיע להצלחה כלכלית. בהקשר זה יש להצביע על כך שהצעירים הערבים מיחסים לרכישת השכלה גבוהה חשיבות מעט גדולה יותר מזו שמיוחסת לה על-ידי הצעירים היהודים, אם כי שתי האוכלוסיות מיחסות למטרה זו חשיבות גבוהה.

שתי אוכלוסיות הצעירים, היהודים והערבים, מיחסים חשיבות גבוהה למדי לתרומה לחברה ולמדינה. ראוי לציין שהחשיבות המיוחסת על-ידי שתי האוכלוסיות למטרה זו כמעט זהה. הצעירים היהודים מיחסים אותה מידת חשיבות לתרומה בשירות הצבאי.

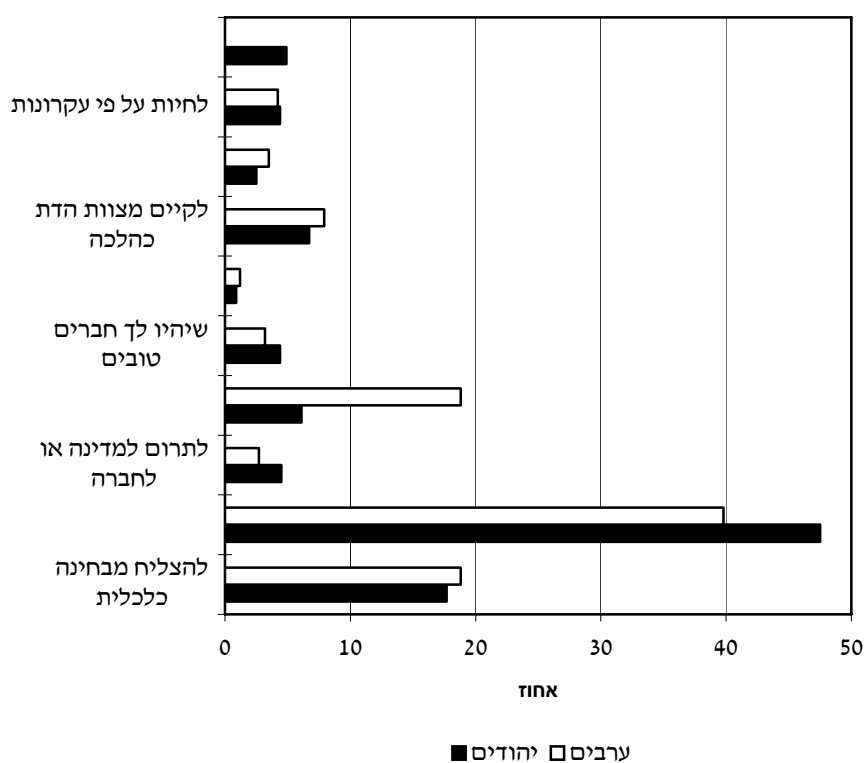
קיום מצוות הדת כהלכה מקבל משקל חשיבות שאינו זניח, אם כי המשקל שמיוחס למטרה זו על-ידי צעירים ערבים עולה במידה משמעותית על זה שמיוחס על-ידי הצעירים היהודים. ממצא זה מתיישב עם העובדה ש - 46.1% מהיהודים הגדירו עצמם בקטגוריות של מסורתי, דתי, חרד, ועוד 4.1% הגדירו עצמם "חילוני מאמין". 67.7% מהצעירים הערבים העידו על עצמם שהם מקפידים לקיים את מצוות הדת מ"במידה בינונית" עד "במידה רבה מאד". ניתוח נוסף אכן הראה שהחשיבות הניכרת שמיוחסת לקיום מצוות הדת כהלכה, הן באוכלוסייה הערבית והן

באוכלוסייה היהודית, נובעת משיפוטיהם של אלה שהגדירו עצמם דתיים או חרדים. במלים אחרות, חילונים ומסורתיים אינם מתייחסים לקיום מצוות הדת כמטרה.

תשומת לב מיוחדת מעורר ההבדל הגדול במידת החשיבות שמיחסים צעירים ערבים ויהודים לתרומה לאמנות או למדע, ובמיוחד החשיבות הנמוכה שמיוחסת למטרה זו על ידי האחרונים. למעשה הצעירים היהודים רואים מטרה זו כבעלת החשיבות הנמוכה ביותר. אם נכונה ההנחה שצעירים, ובעיקר אלה בגיל ההתבגרות, מונעים, בין השאר על-ידי השאיפה להצלחה, לביסוס זהות ולהתבלטות, נראה שהצעירים היהודים אינם מבקשים לעשות לעצמם שם בתחומי האמנות או המדע. אפשר שיש לפרש ממצא זה כפשוטו, כמשקף תפיסה ערכית מסוימת. אך ייתכן גם שהוא מלמד על בוחן מציאות חזק של הצעירים היהודים. ככלות הכול, המציאות מלמדת שרק מתי מעט אכן תורמים תרומה משמעותית לאמנות ולמדע.

גרף מס' 2 מציג שיפוטים יחסיים של חשיבות מטרות שונות שניתן להגשים בחיים. במלים אחרות, הגרף מציג את התפלגויות התשובות לשאלה, מהי המטרה הכי חשובה?

גרף מס' 2: מהי המטרה הכי חשובה?

מן הנתונים עולה שהקמת משפחה מאושרת נבחרה כמטרה החשובה ביותר, הן על ידי הצעירים היהודים והן על ידי הערבים, אם כי הראשונים בחרו מטרה זו כ"הכי חשובה" בשכיחות גבוהה יותר (47.5%) מאשר האחרונים (39.8%). ראוי לציין שבקרב היהודים, אלה שהגדירו עצמם "מסורתיים" בחרו הקמת משפחה מאושרת כמטרה החשובה ביותר בשכיחות גבוהה יותר (53.9%) מאשר החילונים (45.2%) ומאשר אלה שהגדירו עצמם דתיים או חרדים (43.1%). לא נמצא הבדל דומה באוכלוסייה הערבית. בזו, דתיים, מסורתיים, וחילונים ייחסו אותה מידת חשיבות להקמת משפחה מאושרת.

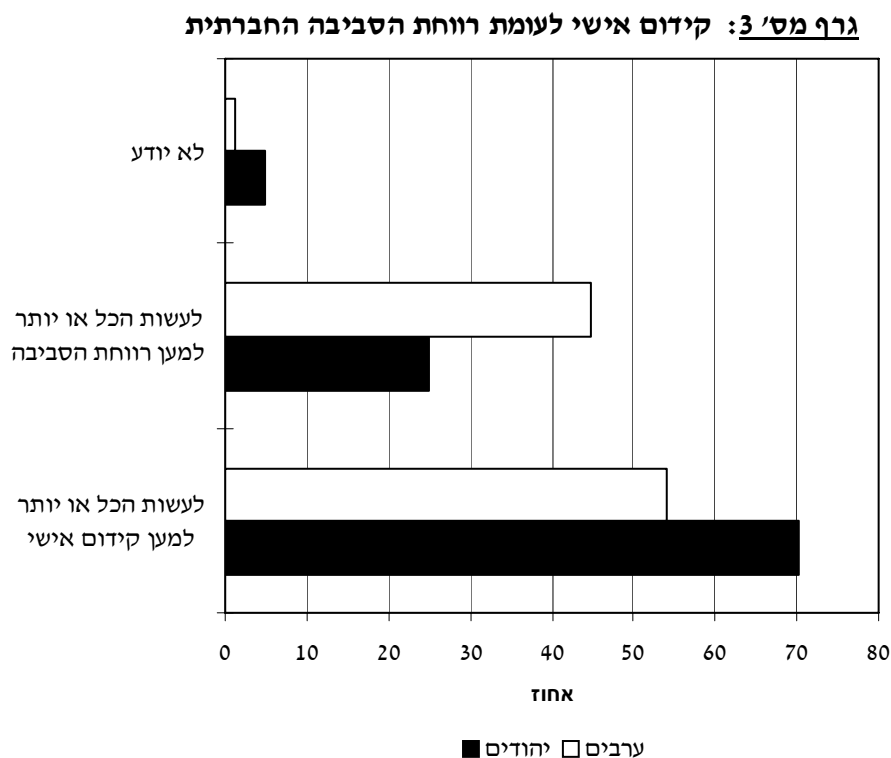
השוני בין שתי אוכלוסיות הצעירים, היהודית והערבית, בולט יותר ביחס למטרה אשר, על-פי השיפוט היחסיים, התגלתה כמטרה השניה בחשיבותה. 17.7% מהיהודים ו- 18.8% מהערבים בחרו בהצלחה הכלכלית כ"מטרה הכי חשובה". אותו שיעור משיבים מקרב הערבים (18.8%) בחר ברכישת השכלה גבוהה כ"מטרה הכי חשובה". לעומת זאת מטרה זו נבחרה כחשובה ביותר על-ידי 6.1% מן היהודים בלבד. יצוין כי הן בקרב הערבים והן בקרב היהודים, הצלחה כלכלית נחשבת מטרה חשובה יותר בקרב החילונים מאשר בקרב המסורתיים, ובעיני האחרונים יותר מאשר בקרב הדתיים.

שתי שאלות נוספות שהוצגו למשתתפי המחקר שופכות עוד אור על שאיפותיהם וסדרי העדיפויות של הצעירים, היהודים והערבים.

לשאלה, "האם בעבודה שלך, בעתיד, תעדיף להיות עצמאי או שכיר?", השיבו 70.8% מן הנשאלים היהודים שיעדיפו להיות עצמאים ו- 21.8% שיעדיפו להיות שכירים (7.3% השיבו "לא יודע"). בקרב הערבים, 80.2% יעדיפו להיות עצמאים ו-15.3% שכירים (4.4% -- "לא יודע"). לבד מן העובדה שבקרב הערבים שיעור המעדיפים להיות עצמאים גבוה במקצת מהשיעור שנמצא בקרב היהודים, בין שתי האוכלוסיות נמצא הבדל נוסף. בקרב הערבים נמצאה אותה התפלגות העדפות בשתי שכבות הגיל שנחקרו. בקרב היהודים נמצא הבדל בהתפלגות ההעדפות בין שתי קבוצות הגיל: בין בני 15-18, 73.6% יעדיפו להיות עצמאים ו- 19.7% -- שכירים. לעומת זאת, בין בני 21-24, 67.7% יעדיפו להיות עצמאים ו- 24.3% -- שכירים.

ההעדפה הברורה של הצעירים, הן יהודים והן ערבים, לעיסוק כעצמאים, נתונה לפרשנויות שונות. אפשרות אחת הינה שההעדפה לעיסוק עצמאי נובעת מההערכה שסוג עיסוק כזה מביא עמו רמת הכנסה גבוהה יותר. אפשרות אחרת הינה שבני נוער וצעירים מוטרדים פחות משאלות של בטחון תעסוקתי, סוג הביטחון שמשרה שכירה, במקום עבודה "מסודר", אמורה להבטיח. תמיכה מסוימת לפרשנות אחרונה זו ניתן למצוא במדגם היהודי, בממצא המראה שפער ההעדפות לעיסוק כעצמאי לעומת כשכיר קטן יותר בין הקבוצה הבוגרת (בני 21-24), שצפויה להיות יותר מוטרדת בשאלות של בטחון בתעסוקה, מאשר בקבוצה הצעירה (בני 15-18).

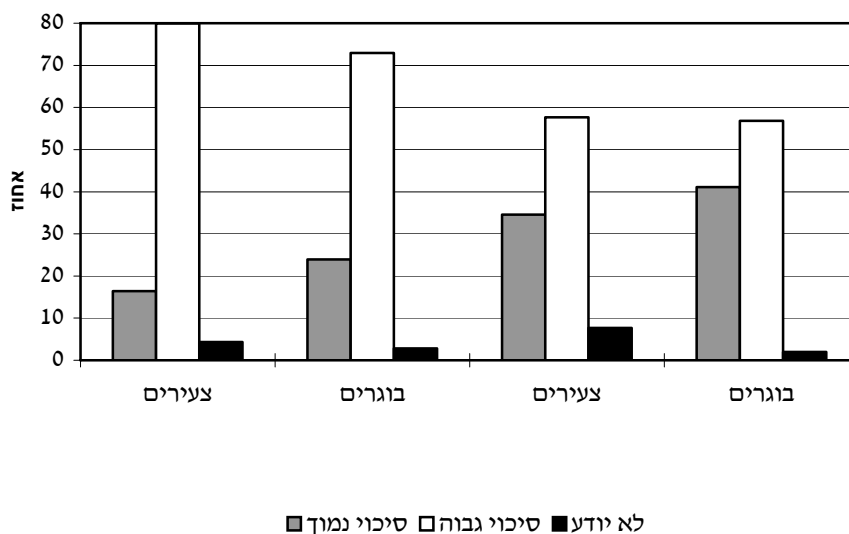
לתשומת לב ראויות גם התפלגויות התשובות לשאלה, "אם תצטרך לבחור בין הקידום האישי שלך לבין פעולה למען הרווחה של הסביבה החברתית שלך, על חשבון הקידום האישי שלך, במה תבחר?" התפלגויות אלו מוצגות בגרף מס' 3.

מן הנתונים המוצגים בגרף עולה בברור ששיעור גדול יותר מבין המשיבים יבחר בקידום אישי על-פני פעולה למען רווחת הסביבה החברתית, הן בקרב יהודים והן בקרב ערבים. אולם נטייה זו (העדפת הקידום האישי על-פני קידום הסביבה החברתית) חזקה בהרבה בקרב המשיבים היהודים.

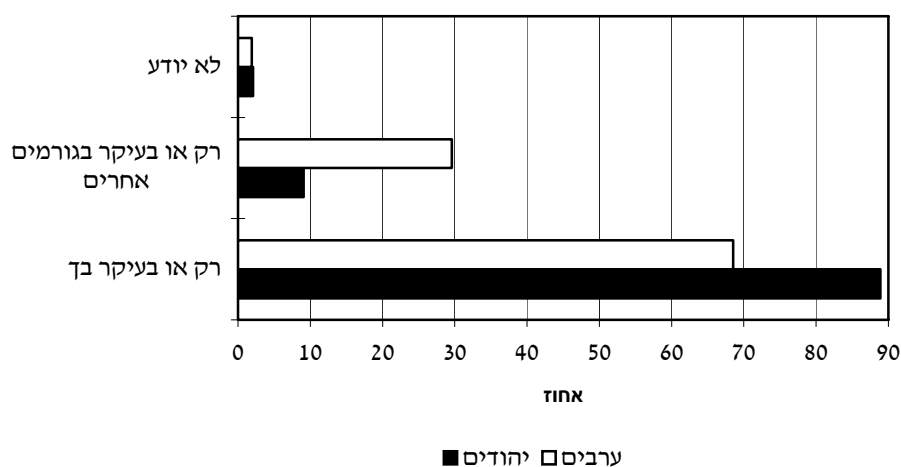
גרף מס' 4 בעמוד הבא מציג את הסיכוי הנתפס להגשים ציפיות אישיות במדינת ישראל. שתי מגמות בולטות בנתונים אלה. ראשית כל, הסיכויים להגשמת שאיפות אישיות מוערכים כגבוהים יותר על-ידי נוער וצעירים יהודים מאשר על-ידי חבריהם הערבים. שנית, בקרב היהודים, שיעור המעריכים סיכוייהם כגבוהים נמוך בקרב בני ה - 21-24 מאשר בקרב בני ה - 15-18, ובהלימה, שיעור המעריכים סיכוייהם כנמוכים גבוה בין בני ה - 21-24 מאשר בין בני ה - 15-18. תמונה שונה במקצת מצטיירת בקרב המשיבים הערבים: שיעור המעריכים שסיכויי הגשמת השאיפות גבוהים בין בני ה - 21-24 כמעט זהה לזה שנמצא בין בני ה - 15-18. לעומת זאת, שיעור המעריכים שסיכוייהם נמוכים גבוה בין בני ה - 21-24 מאשר בין בני ה - 15-18.

גרף מס' 4: סיכוי להגשים שאיפות בישראל

את השוני בין יהודים לערבים, בהערכת סיכויי ההגשמה של שאיפות אישיות, ניתן לקשר, לפחות בחלקו, לגורמים בהם תולים נוער וצעירים, יהודים וערבים, את סיכויי ההצלחה שלהם (גרף מס' 5). ככלל, רוב הצעירים, יהודים וערבים תולים את הגשמת שאיפותיהם רק או בעיקר בעצמם, ומיעוט, בשתי האוכלוסיות תולה את הגשמת השאיפות האישיות רק או בעיקר בגורמים אחרים. עם זאת, ניכר הבדל משמעותי בין שתי האוכלוסיות: שיעור הצעירים שרואה עצמו אחראי לגורלו גבוה במידה משמעותית בקרב היהודים מאשר בקרב הערבים. מנגד שיעור המשיבים שרואה את הגשמת שאיפותיו מותנה בגורמים חיצוניים, גבוה במידה משמעותית בקרב הערבים מאשר בקרב היהודים.

גרף מס' 5: במי תלויה הגשמת שאיפותיך?

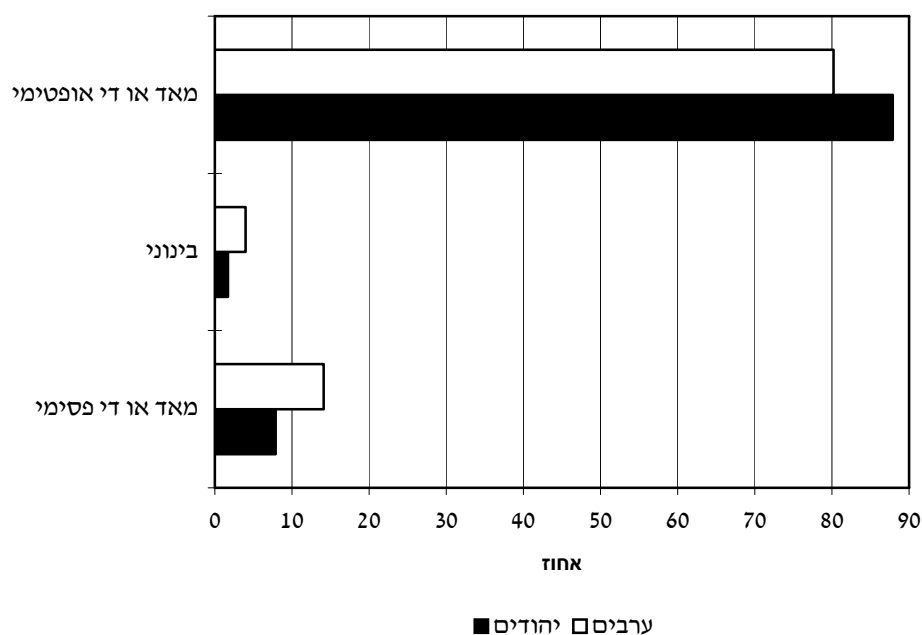

ממצא זה מזמין סברות שונות. ניתן להציע, למשל, קיומו של הבדל דיספוזיציוני-אישי בין יהודים לערבים, ולפרש את הממצא כמצביע על כך שליהודים "מיקוד שליטה פנימי" (להבדיל מ"מיקוד שליטה חיצוני") יותר מאשר לערבים. אפשר להציע הסבר דומה במונחים של הבדלים תרבותיים. אולם נראה שיש להעדיף הסבר פרסימוני יותר; לאמור, תגובת הצעירים הערבים משקפת מציאות קונקרטית ואת העובדה שהם פועלים תחת אילוצים חיצוניים מגבילים, יותר מאשר חבריהם היהודים. לכן, פחות ערבים מאשר יהודים רואים את הגשמת שאיפותיהם תלויה בהם עצמם, ופחות ערבים מאשר יהודים רואים סיכוי גבוה ששאיפותיהם אכן תתגשמה.

אזכור המושג של "מיקוד שליטה" העלה את השאלה האם מידת דתיות משפיעה על ייחוס ההצלחה בהגשמת שאיפות לעצמי או לגורמים אחרים. בקרב היהודים לא נמצאה כל השפעה כזו. בקרב הערבים, לעומת זאת, נמצא שדתיים, יותר מאשר מסורתיים וחילוניים, נוטים לראות את הגשמת שאיפותיהם תלויה בהם עצמם.

את ההבדל בין נוער וצעירים יהודים לחבריהם הערבים, אשר הוצג לעיל, ניתן גם לראות במדד כללי יותר של מידת אופטימיות/פסימיות ביחס לעתיד האישי (גרף מס' 6).

גרף מס' 6: אופטימיות/פסימיות ביחס לעתיד אישי

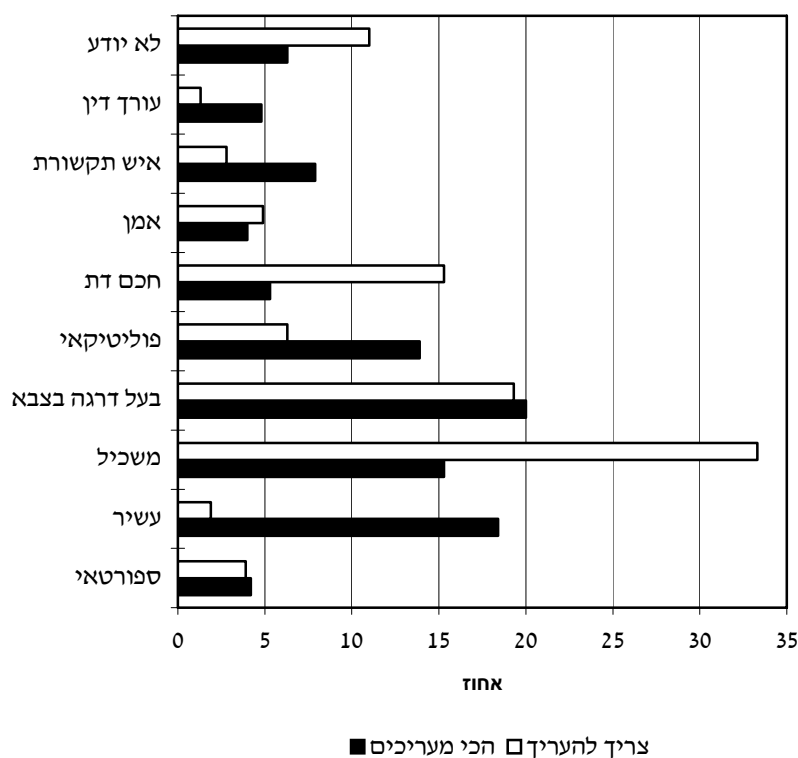
בשתי האוכלוסיות ניכרת מידה גדולה של אופטימיות. אולם זו גבוהה יותר בקרב היהודים מאשר בקרב הערבים. ראוי לציין שלמרות שעתיד אישי קשור, לא במעט, בעתיד המדינה, האופטימיות ביחס לעתיד האישי גבוהה במידה משמעותית ממידת האופטימיות באשר לעתיד המדינה. בקרב היהודים למשל, 87.9% העידו על עצמם שהם "די" או "מאוד" אופטימיים, לעומת 55.5% שביטאו אופטימיות ביחס לעתיד המדינה. בדומה לכך, לעומת 80.2% מן הנשאלים הערבים שהביעו

אופטימיות "די" או "מאוד" גדולה ביחס לעתידים האישי, רק 48.4% נקטו בעמדה כזו ביחס לעתיד המדינה.

עיצוב שאיפותיהם של בני נוער וצעירים מושפע במידת מה על-ידי תפיסתם את מעמדם של תפקידים שונים בחברה. על מנת לעמוד על תפיסה זו הוצגו למשתתפי המחקר שאלות על מעמדם של נושאי תפקידים שונים בחברה הישראלית ועל המעמד שראוי היה שיהיה לבעלי תפקידים אלה. באופן מפורש יותר, נשאלו השאלות הבאות, "את מי, לדעתך, הכי מעריכים בישראל?" ו"את מי את/ה באופן אישי חושב/ת שמגיע שיעריכו יותר מאחרים?"

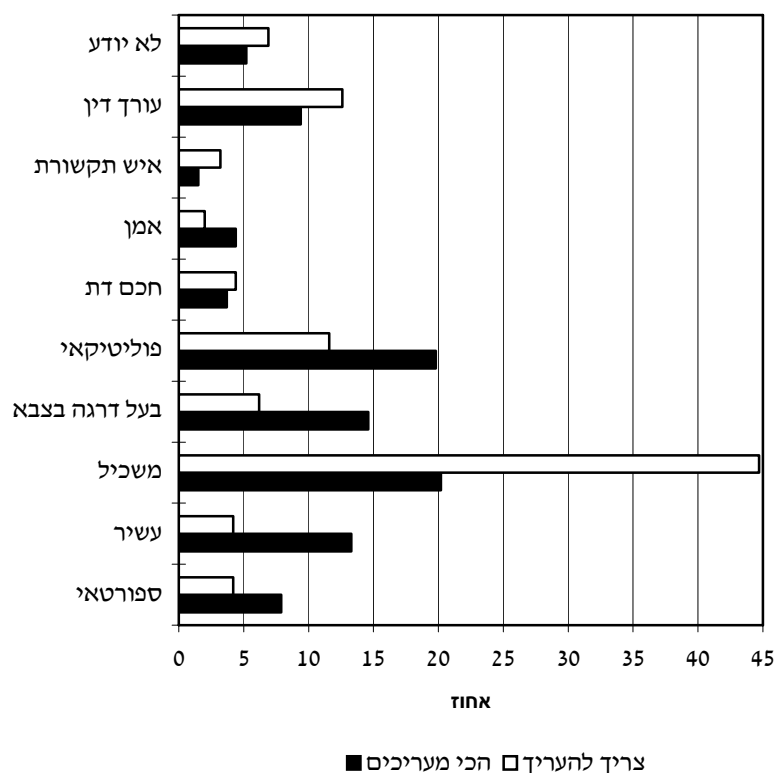
גרף מס' 7 בעמוד הבא מציג את התפלגויות התשובות לשתי השאלות, במדגם היהודי. מהגרף עולה שארבעה התפקידים אשר לדעת המשיבים זוכים להערכה גבוהה ביותר הינם בעל דרגה בצבא, עשיר, משכיל ופוליטיקאי. בין אלה, נראה שרק בעל דרגה גבוהה בצבא זוכה, לדעת המשיבים, במעמד הראוי. לעומת זאת, פוליטיקאים ועשירים ראויים שיעריכו אותם פחות מההערכה לה הם זוכים, ואילו משכילים צריכים להעריך יותר. עוד קבוצה שראויה לדעת המשיבים להערכה גבוהה יותר היא חכמי הדת. לבסוף, בנתונים מסתמנת עמדה הגורסת שעורכי דין ואנשי תקשורת זוכים להערכה גבוהה מזו שהם ראויים לה.

גרף מס' 7: פער בין מצוי לרצוי בהערכת דמויות בישראל (יהודים)

מגמות דומות מסתמנות בתשובות הנוער והצעירים הערבים לשתי השאלות (גרף מס' 8). בדומה לחבריהם היהודים, המשיבים הערבים סבורים שפוליטיקאים, בעלי דרגה בצבא, משכילים ועשירים זוכים להערכה הגבוהה ביותר בחברה הישראלית. עוד בדומה לחבריהם היהודים, המשיבים הערבים סבורים שפוליטיקאים ועשירים ראויים להערכה נמוכה יותר ושמשכילים ראויים להערכה גבוהה יותר. אך בשונה מן היהודים הם סבורים שבעלי דרגות בצבא ראויים להערכה נמוכה יותר. עוד בשונה מן היהודים, המשיבים הערבים סבורים שעורכי דין ראויים להערכה רבה יותר ממה שמוכנים להעניק להם היהודים.

גרף מס' 8: פער בין מצוי לרצוי בהערכת דמויות בישראל (ערבים)

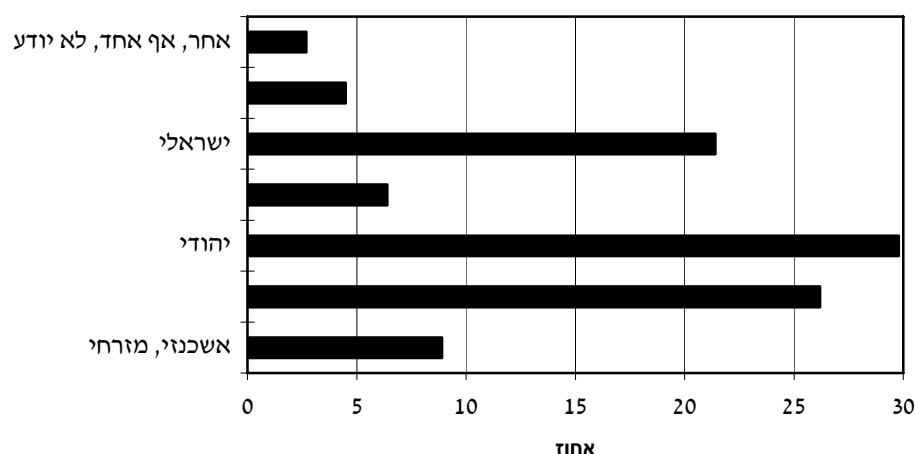
3.2 : זהות והגדרה עצמית

זהות אישית נשענת, במידה משמעותית, על הקטגוריות החברתיות אליהן הפרט משייך את עצמו. ההגדרה העצמית של הפרט כוללת, כמרכיבים משמעותיים ומרכזיים, קבוצות חברתיות עמן הוא מזדהה. לפיכך, הניסיון לצייר את דמותם של בני נוער וצעירים ישראלים חייב בדיקה של ההגדרה העצמית של משתתפי המחקר, במונחים של שיוך עצמי או הזדהות עם קטגוריות חברתיות שונות. באופן ספציפי, המשתתפים התבקשו להשיב על השאלה הבאה: "אקרא לך רשימה של תארים שאנשים מתארים את עצמם. מה מתוך רשימה זו הכי חשוב לך כאשר את/ה מתאר/ת את עצמך?".

גם בהתייחס לשאלה זו, כמו בהתייחסות לשאלות ולממצאים שתוארו לעיל, ראוי לציין את העדר ההבדלים בין קבוצת המשתתפים הצעירה (15-18) לקבוצה הבוגרת (21-24). לפיכך, נתוני שתי הקבוצות אוחדו לצורך הצגת הממצאים. עוד יש לציין שהקטגוריות החברתיות שהוצגו למשתתפים היהודים שונות, בהכרח, מהקטגוריות שהוצגו למשתתפים הערבים. לפיכך, ההשוואה בין הממצאים שהתקבלו בשתי האוכלוסיות לא תהיה ישירה.

גרף מס' 9 מציג את ההגדרה העצמית של בני נוער וצעירים יהודים². הגרף מצביע על שלוש "קטגוריות על" שמשמשות להגדרה העצמית של מעט למעלה משלושה-רבעים (77.4%) מן המשיבים -- לאום (יהודי), דתיות (חרד, דתי, מסורתי, חילוני) ואזרחות (ישראלי). בהקשר זה ראוי לציין העובדה שכרבע המשיבים (26.2%) בחר בקטגוריית הדתיות כמגדיר זהות ראשי, על-פני לאום או אזרחות.

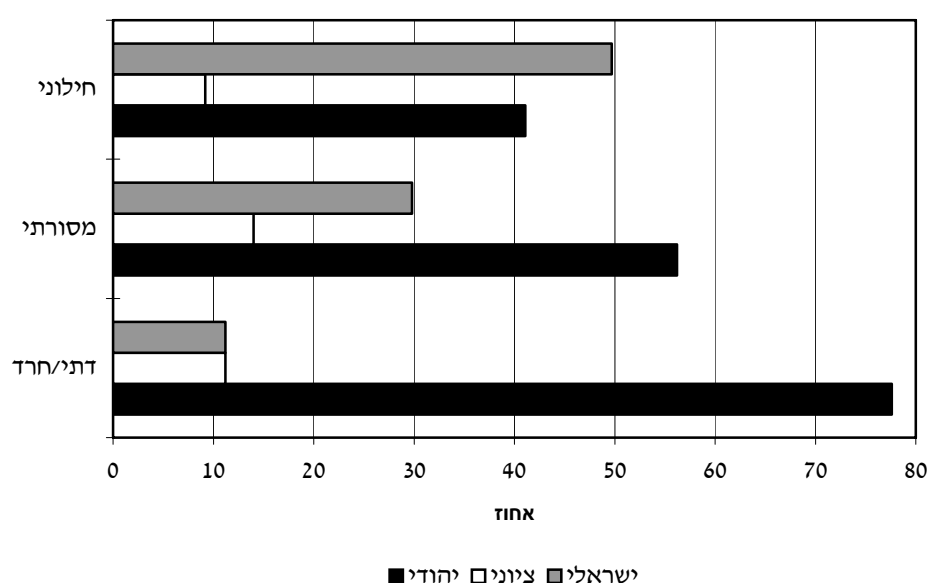
גרף מס' 9: הגדרה עצמית (יהודים)

² לשם הבהירות אוחדו קטגוריות חברתיות ספציפיות לקטגוריות כוללניות יותר. למשל, הקטגוריות "חרד", "דתי", "מסורתי" ו"חילוני"² אוחדו לקטגוריה אחת, אליה נתייחס כהגדרה עצמית על-פי "דתיות".

עם זאת, כפי שעולה מגרף מס' 10 קיים הבדל משמעותי בתפיסת הזהות היהודית והישראלית, בין דתיים, מסורתיים וחילוניים. מרכיב הלאום ("יהודי") מופיע כמגדיר זהות עיקרי אצל הדתיים בשכיחות גבוהה יותר מאשר אצל המסורתיים, ואצל האחרונים בשכיחות גבוהה יותר מאשר אצל החילוניים. מנגד, האזרחות ("ישראלית") מופיעה כמגדיר זהות עיקרי אצל החילוניים יותר מאשר אצל המסורתיים, ואצל אלה יותר מאשר אצל הדתיים. (כמובן מאליו, זיהוי יהדות כתו מגדיר לאום וישראליות כאזרחות נעשה על-ידי מחבר שורות אלו. ייתכן שמשתתפי המחקר מייחסים לשני המושגים משמעויות אחרות). שלוש הקבוצות אינן נבדלות זו מזו מבחינת משקלה של "ציונות" כמגדירת זהות ובכולן המשקל נמוך.

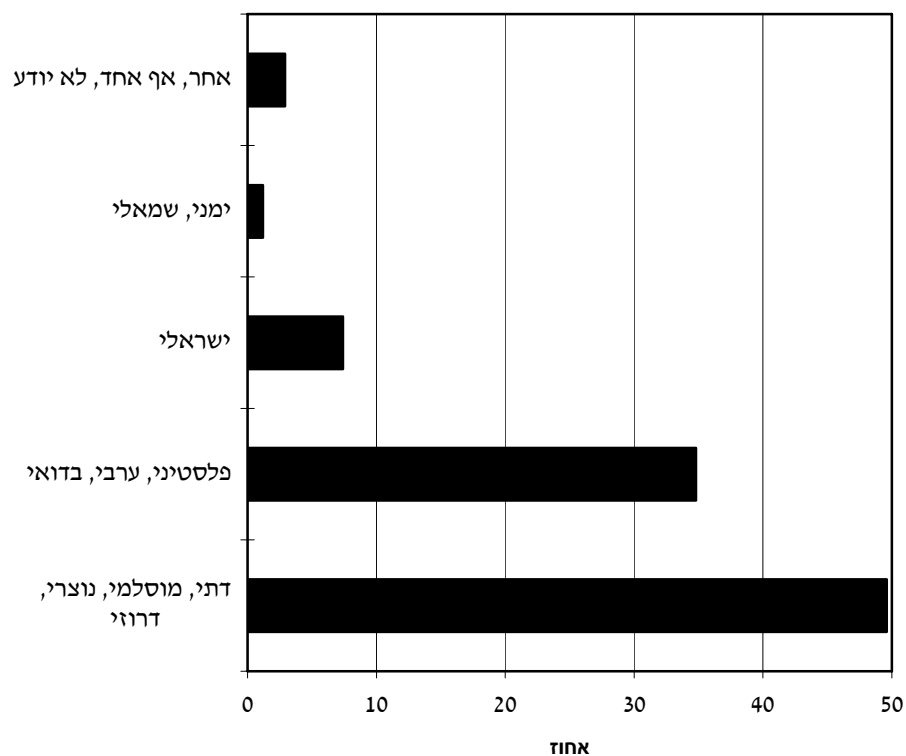
גרף מס' 10: הגדרה עצמית: יהודי, ציוני, ישראלי?

לצד שלוש הקטגוריות שנבחרו כמגדירות זהות בשכיחות יחסית גבוהה, ראוי להצביע על שלוש שנבחרו בשכיחות יחסית נמוכה -- עדה (אשכנזי, ספרדי), ציוני, ועמדה פוליטית-אידיאולוגית (שמאלי, ימני). מממצאים אלה עולה תמיכה בסברה שהרקע העדתי מפסיק בהדרגה לשמש מגדיר זהות בקרב הצעירים בישראל. (סברה זו מתיישבת גם עם תשובה לשאלה בה התבקשו משתתפי המחקר להעריך מהי המחלוקת שמסכנת ביותר את החברה הישראלית. רק 5% מהנשאלים ציינו מחלוקת בין מזרחים לאשכנזים כמסוכנת ביותר לחברה הישראלית).

בקרב הנוער והצעירים הערבים, שתי קטגוריות משמשות למעלה מ- 80% מן הנשאלים לשם הגדרת הזהות העצמית (גרף מס' 11 בעמוד הבא): זיקה דתית (דתי, מוסלמי, נוצרי, דרוזי -- 49.6%) ולאום (פלסטיני, ערבי -- 34.8%). בולטת העובדה שמיעוט קטן יחסית (7.4%) רואה באזרחות הישראלית מגדיר זהות מרכזי. אין כל ספק שמשקל ה"ישראליות" בתפיסת הזהות העצמית קטן בהרבה אצל הצעירים הערבים בהשוואה לצעירים היהודים.

גרף מס' 11: הגדרה עצמית (ערבים)

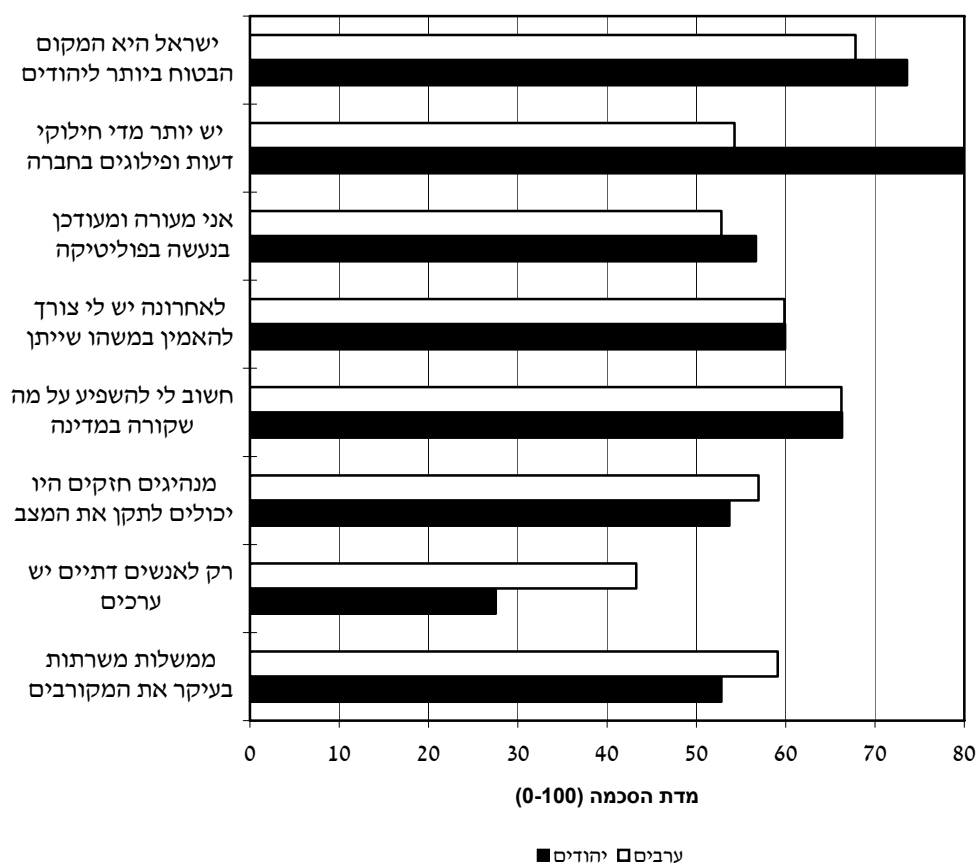
הגם שגרפים מס' 9 ו- 11 מציגים מגמות ברורות, פירוש הממצאים מחייב בכל זאת מידה של זהירות. יש להביא בחשבון שבהגדרת הזהות העצמית, המגדיר עושה בדרך כלל שימוש ביותר מקטגוריה חברתית אחת, ולא פעם מקבלות מספר קטגוריות משקל דומה. במחקר הנוכחי נדרשו המשתתפים לציין את הקטגוריה הכי חשובה להם. לפיכך ייתכן שהתפלגויות התשובות שהוצגו לעיל אכן מייצגות היטב את הקטגוריות העיקריות, אך נותנות משקל חסר לקטגוריות אחרות.

3.3 : הזדהות וניכור

סוגיית ההזדהות של בני נוער וצעירים עם המדינה והחברה בה הם חיים, ויחסם למשטר, מורכבת ורבת פנים. במחקר זה לא הייתה אפשרות לבדוק סוגיות אלו במלוא מורכבותן והחוקרים נאלצו להסתפק במספר מצומצם של שאלות. באופן ספציפי יותר, משתתפי המחקר התבקשו להעריך את תקפותם של שמונה היגדים, על-ידי קביעה, "לגמרי לא נכון" (=1), "לא כל כך נכון" (=2), "די נכון" (=3), או "נכון מאוד" (=4). עבור כל היגד חושבה עמדה "ממוצעת", שהוסבה, לשם בהירות, לסולם מ - 0 עד 100 (ראו הערת שוליים מס' 1). ציון 0 פירושו ש - 100% מן הנשאלים ראו את ההיגד כלא נכון לגמרי. ציון 100 פירושו ש-100% מן הנשאלים ראו את ההיגד כנכון מאוד. ציון 50 פירושו שמחצית הנשאלים ראתה את ההיגד כ"לגמרי" או כ"לא כל כך נכון" והמחצית האחרת -- כ"די נכון" או כ"נכון מאוד".

גרף מס' 12 מציג את עמדות המשתתפים ביחס לשמונה ההיגדים.

גרף מס' 12 : אמונות ועמדות

הנתונים המוצגים בתמונה מצביעים על כך שלבני הנוער ולצעירים היהודים מידה ניכרת של ביטחון בקיומם האישי במדינה. הדבר עולה ממידת ההסכמה הגבוהה, יחסית, עם האמירה ש"ישראל היא המקום הבטוח ביותר ליהודים". (מעניין להיווכח שגם המשתתפים הערבים במחקר שותפים, במידה רבה, לדעה שישראל היא המקום הבטוח ביותר ליהודים). לממצא זה משמעות מיוחדת בהינתן העובדה ש"היות יהודי" הוא מרכיב חשוב בהגדרת הזהות העצמית של משתתפי המחקר היהודים. יתר-על-כן, הממצא מתיישב היטב עם ממצא אחר שנמצא בסקר, לפיו 71.3% ממשתתפי המחקר היהודים היו בוחרים להיוולד ולחיות בישראל, אילו ניתנה להם בחירה חופשית בעניין.

ממצאים הראויים לתשומת לב מיוחדת נוגעים לתפיסת הצעירים את המשטר והחברה בישראל. בשתי האוכלוסיות יש מידה ניכרת של הסכמה עם הקביעה ש"ממשלות משרתות בעיקר את המקורבים לצלחת". כמו כן, בנתונים מסתמנת מידה ניכרת של הסכמה עם הקביעה ש"מנהיגים חזקים היו יכולים לתקן את המצב יותר מכל החוקים והדיבורים". מתשובות המשתתפים במחקר, הן היהודים והן הערבים, עולה, אם כן, מידה של ציניות בראיית המשטר הדמוקרטי ("חוקים ודיבורים") ואמונה ביעילותה של מנהיגות חזקה. עם זאת, השקפות אלו אינן מלוות בתחושה חזקה של ניכור פוליטי. אחוז ניכר מבין משתתפי המחקר מעיד על עצמו שהוא מעורה ומעודכן בנעשה בפוליטיקה. כמו כן, שיעור ניכר בין הנשאלים, יהודים וערבים, מביע רצון להשפיע על הנעשה במדינה.

המחלוקות בחברה הישראלית זוכות להתייחסות שונה מצד המשתתפים היהודים והערבים במחקר. מידת ההסכמה של היהודים עם האמירה, "יש יותר מדי חילוקי דעות ופילוגים בחברה הישראלית", גבוהה בהרבה מזו של הערבים. הבדל זה נתון לפירושים שונים. פירוש אחד נשען על ראיית חילוקי דעות כתו הכר של חיים דמוקרטיים. לפי פירוש זה, אם כן, לצעירים ולבני נוער ערבים הבנה טובה יותר של מהות הדמוקרטיה מאשר לחבריהם היהודים. אולם פירוש זה מוטל בספק, מאחר שהנשאלים הערבים ביטאו מידת הסכמה שלא נפלה מזו של היהודים, ואולי אף עלתה עליה במקצת, עם האמירות ש"ממשלות משרתות בעיקר את המקורבים לצלחת" וש"מנהיגים חזקים היו יכולים לתקן את המצב יותר מכל החוקים והדיבורים". לחילופין ניתן לפרש את הממצא כעדות לכך שהערבים רואים בחברה הישראלית פחות מחלוקות, או רואים את המחלוקות בחברה הישראלית כפחות מסוכנות, מאשר היהודים. אולם תשובות המשתתפים לשאלה אחרת בסקר מצביעות על כך שהנשאלים הערבים מזהים בחברה הישראלית מחלוקות מסוכנות, לא פחות מאשר היהודים, אלא שהמחלוקת שהם מזהים כמסוכנת ביותר שונה מזו שנראית מסוכנת ביותר בעיני היהודים. באופן מפורש, המשתתפים היהודים רואים כמסוכנת ביותר לחברה את המחלוקת בין דתיים לחילונים. המשתתפים הערבים, לעומת זאת, רואים את המחלוקת בינם לבין אזרחי המדינה היהודים כמסוכנת ביותר. כמובן שאין בהבדל זה, כשלעצמו, כדי להסביר את הממצא שהערבים רואים בחברה הישראלית פחות מחלוקות מאשר היהודים.

ייתכן שפשר הממצא מצוי בראיית הערבים את המחלוקת בינם לבין היהודים כמחלוקת שאינה בתוך החברה הישראלית (קרי, היהודית) אלא כמחלוקת בין החברה הישראלית לחברה הערבית.

חיפוש משמעות בחיים היא תו הכר מובהק של בני נוער וצעירים. כפי שניתן לראות בגרף מס' 12, נמצאה מידת הסכמה גבוהה, יחסית, עם האמירה, "לאחרונה יש לי צורך להאמין במשהו שייתן משמעות לחיי". יתר-על-כן, מידת ההסכמה עם האמירה שביטאו המשתתפים היהודים זהה לזו של הערבים. אפשר שההסכמה הניכרת עם האמירה אינה מבטאת אלא את הצורך בחיפוש משמעות שמאפיין, כאמור לעיל, אנשים צעירים. אך ייתכן שההסכמה מבטאת תחושה של העדר משמעות. ואפשר שהאמת מצויה בשילוב כלשהו של שני הפירושים.

ככלל, משתתפי המחקר אינם סבורים שערכים הם נחלת אנשים דתיים בלבד. זאת ניתן לראות במידה ההסכמה הנמוכה, יחסית, עם האמירה ש"רק לאנשים דתיים יש ערכים". עם זאת, נמצאה מידת הסכמה גדולה יותר של המשתתפים הערבים עם אמירה זו מאשר של היהודים.

פירוש נאות של הממצא האחרון מחייב ברור יסודי של המובן והמשמעות שצעירים יהודים וערבים נותנים למושג "ערך". ברור כזה לא ניתן היה לערוך במגבלות המחקר הנוכחי. ייתכן שההבדל בין תשובות המשתתפים הערבים לאלו של היהודים קשור במשמעויות שונות שאלה ואלה נותנים למושג "ערך". מאידך, אין לשלול את האפשרות ששתי הקבוצות נותנות ל"ערכים" משמעות דומה, כעמדות כלליות או כעין "מצפנים" שמכוונים ומעצבים את התנהגותם של בני אדם. אם אכן כך, נראה שהצעירים הערבים תופסים את הדת כמעצבת ומדריכה התנהגות, יותר מאשר חבריהם היהודים.

סיכום

פרק זה בדו"ח המחקר התייחס בעיקר לשאלת הזהות ("מי ומה אני?") ולשאלת השאיפות ("מה אני מבקש להיות?") של בני נוער וצעירים בישראל. הפרק מציג תשובות ברורות למדי לשאלות אלו, אם כי אין ספק שמחקר מקיף יותר, מבחינת מספר השאלות המוצג למשתתפים, היה מניב תשובות מפורטות יותר.

ברור סוגיית הזהות העלה הבדלים משמעותיים, אולי צפויים, בין המשתתפים היהודים למשתתפים הערבים. באשר לראשונים, ברובם הגדול, מרכיב הזהות העיקרי שלהם שייך לאחת משלוש קטגוריות-על: דתיות, לאום ואזרחות. בהקשר זה בולט הבדל משמעותי בין דתיים, מסורתיים וחילוניים. מרכיב הלאום ("יהודי") מופיע כמגדיר זהות עיקרי אצל הדתיים בשכיחות גבוהה יותר מאשר אצל המסורתיים, ואצל האחרונים בשכיחות גבוהה יותר מאשר אצל החילוניים. מנגד, האזרחות ("ישראלי") מופיעה כמגדיר זהות עיקרי אצל החילוניים יותר מאשר אצל המסורתיים, ואצל אלה יותר מאשר אצל הדתיים. שלוש הקבוצות אינן נבדלות זו מזו מבחינת משקלה של "ציונות" כמגדירת זהות ובכולן המשקל נמוך. עוד ראוי לציין ששייכות עדתית ונטייה פוליטית-אידיאולוגית משמשות את בני הנוער והצעירים היהודים כמגדירי זהות שוליים בלבד. ניתן לומר, אם כן, שהזהות העצמית של הצעירים היהודים בישראל מעוגנת חזק בשייכותם הלאומית ובהגדרתם העצמית על ממד הדתיות-חילוניות. קביעה זו מתיישבת היטב עם ממצא שמוצג בפרק אחר בדו"ח המחקר, לפיו המשקל שנותנים צעירים יהודים למחלוקות על רקע אידיאולוגי או על רקע עדתי, בחברה הישראלית, נופל בהרבה מהמשקל שהם נותנים למחלוקות בין דתיים לחילוניים.

מגדירי הזהות העיקריים של רוב בני הנוער והצעירים הערבים מצויים בשתי קטגוריות -- דתיות ולאום. בולט מאוד המשקל הנמוך שנתנו משתתפי המחקר הערבים ל"ישראליות" כמרכיב זהות עיקרי -- רק 7.4% מבין הנשאלים הצביעו על מרכיב זה. לכך ניתן להוסיף שמיעוט מקרב המשתתפים הערבים (16%) הצביע על "ישראליות" כמרכיב זהות שני בחשיבותו. ממצא זה מתיישב עם האפשרות שהוצעה לעיל, לאמור, הצעירים הערבים מזהים "ישראליות" עם "יהדות" ואת ה"חברה הישראלית" עם ה"חברה היהודית".

השאיפות שביטאו משתתפי המחקר, הן ערבים והן יהודים, מצביעות על נטייה "שמרנית" מובהקת. הן בשיפוטיות המוחלטות והן בשיפוטיות היחסיות נמצא שהקמת משפחה מאושרת הינה המטרה החשובה ביותר בעיני הצעירים. באפיון שאיפה זו כ"שמרנית" אין כוונה להאירה באור שלילי כמובן. עם זאת, הממצא מפתיע למדי, בהופיעו בקרב בני נוער בגילאי 15-18 באותה עוצמה שהוא מופיע בקרב בני 21-24. בודאי שממצא זה אינו מתיישב עם הסברה שהקמת משפחה, כיעד בחיים, מופיעה בדרך כלל בשלבים מתקדמים יותר של ההתפתחות.

העדר ההבדלים בין שתי קבוצות הגיל מעניין כשלעצמו. זאת, בהינתן העובדה שבין שתי הקבוצות האמורות קיים הבדל גיל והבדל דור. יתר-על-כן, בקרב היהודים מבדילה בין שתי הקבוצות חוויית השירות הצבאי.

ממצא זה ראוי לעיון ולניתוח נפרדים, שאין זה המקום לערכם. ייתכן שהממצא מתקף טענה עכשווית של פסיכולוגים התפתחותיים אודות התארכות או התמשכות גיל ההתבגרות. על-פי תפיסה זו, בני ה - 21-24 שעורכי המחקר התייחסו אליהם כ"בוגרים", טרם השלימו את תהליך ההתבגרות. מנגד, ייתכן שבהקשר הנושאים שנבחנו במחקר חל תהליך של "הבשלה מוקדמת", ולכן, עמדות בני ה - 15-18 זהות לאלו של חבריהם הבוגרים.

**פרק 4: נקודות של סולידאריות חברתית:
צבא, תרומה לחברה, חילוניים דתיים, היחס
לשואה ורצח רבין¹**

ד"ר עירית קינן

מרכז רבין לחקר ישראל

¹ הסקר כולו בחן את עמדות הנוער בכל המגזרים בארץ, כולל בקרב לא יהודים. בפרק זה, שעוסק בסוגיות של סולידאריות חברתית, ביחס לצה"ל וביחס לשואה, נתמקד במגזר היהודי בלבד.

מבוא

"מי שמתבונן בישראל מבחוץ עלול להתרשם כי לפניו מין מגדל בבל" - כתב הסופר עמוס עוז ב - 1990² – "אי אפשר למצוא שני יהודים שיסכימו זה עם זה ... כמעט ששה מליון אזרחים יש במדינת ישראל ... שישה מליון ראשי ממשלה, אם לא שישה מליון נביאים, משיחים ומושיעים, כל אחד ואחת עם נוסחה אישית לגאולה אתה מקבל סחרחורת אם תשאלו אותי איך זה שמגדל בבל כזה לא קרס – התשובה היא שקל מאוד לראות את המבדיל, כי הוא מובן מאליו. קשה מאוד לראות את האינטגרל, את המלכד, אבל יש אינטגרל, יש כוח מלכד..."

תוצאות הסקר שלפנינו תומכות בתחושה של עמוס עוז שאת האינטגרל המלכד קשה לראות. מהסקר ניתן ללמוד על הבלבול והתחושות הסותרות של בני הנוער. יתכן שתחושת הבלבול של הנוער היא תוצאה של תחושת הבלבול הכללית ששוררת בארץ מאז רצח יצחק רבין, וייתכן שבלבול זה קיים כבר זמן רב, ורצח רבין רק הוציאו אל מעל פני השטח.

מושגים כמו "יהודי", "ישראלי" ו"ציוני", נתפסים כזהויות שונות, ולא צדדים שונים של אותה זהות. הנוער מביע רצון שישראל תישאר מדינה יהודית ובו בזמן תהיה מדינה דמוקרטית הדוגלת בשוויון זכויות, זאת למרות שרוב הנשאלים אינם מבינים לעומק את מושג הדמוקרטיה. היחס למוסדות המדינה מורה על ירידת אמון כללית, ולמרות האמון הניכר בצה"ל, גם היחס הכללי לצבא מורכב ואינו פשוט כשהיה בעבר. בתוך כל אלה בולט חיפוש אחרי עוגן כלשהו, משהו משותף, אתגר או משמעות שתיתן כיוון.

, כתר, כל התקוות, מחשבות על זהות ישראלית "שכחת התכלית", מאמר עפ"י הרצאה שנשא בכנס של מורים ב - 1990, בתוך ² , 1998, עמ' 9-16.

4.1: רצח רבין

הרצח הותיר בקרב בני הנוער רושם עמוק ביותר. השאלות הישירות, שמבקשות לבחון באמצעות הסקר את יחסו של הנוער אל הרצח, מאששות את התחושה שהרוב הגדול של בני הנוער מתייחס לרצח יצחק רבין כשבר חברתי-לאומי כבד וחמור. כ - 70% מבני הנוער רואים ברצח רבין נקודת שבר חמורה אשר מערערת את ביטחונם בחברה הישראלית, וחלקם (10.5%) מתארים את נקודת השבר כחמורה עד כדי כך ש"כאילו נגמרה לי המדינה". "נוער הנרות" נותר גם כיום עם אותן תחושות אבל וחרדה שחש בימים הראשונים שלאחר הרצח.

בני הנוער שבזמן הרצח היו בני 15-18 וכונו בזמן הרצח "נוער הנרות" - נמצאים היום בצבא, ולכן לא נכללו במדגם. הצעירים שנכללו במדגם, היו בזמן הרצח בני 9-12. 63.4% מהם חשים שביטחונם במדינה התערער. קבוצת הבוגרים במדגם, לעומת זאת, כוללת אנשים שהיו חיילים בזמן הרצח. 57.9% מחברי קבוצה זו מרגישים שביטחונם במדינה התערער. יש לציין שאותו אחוז בקרב שתי שכבות הגיל בחר לתאר את הרגשתו בעקבות הרצח כ"נגמרה לו המדינה"³.

כרבע מן הנשאלים⁴ מצהירים שהרצח, למרות היותו עצוב, איננו משפיע על יחסם למדינה. ("עבורי רצח רבין הוא אירוע עצוב, כמו כל רצח, אך הוא לא משפיע על יחסי למדינה"). יחד עם זאת, כאשר מצליבים שאלה זו עם שאלות אחרות בסקר, נראה כי לרצח רבין היו השפעות נוספות על תחושת הביטחון של בני הנוער באושיות המדינה. כך למשל, רק כ - 18% סבורים שהסיכוי לכך שבארץ יתרחש רצח נוסף של מנהיג פוליטי בארץ, כמו רצח רבין הוא "נמוך מאוד", כשליש סבורים שהסיכוי לכך "די נמוך, ואילו כ - 45% מן הנשאלים⁵ מאמינים, בסבירות שנעה בין "די גבוה" (34%) לבין "גבוה מאוד" (11.3%), עלול להתרחש רצח פוליטי נוסף כמו רצח רבין.

העובדה שכמעט אחד מכל שני אנשים צעירים בארץ מאמין בקיומו של סיכוי גבוה להתרחשות של רצח פוליטי נוסף, מצביעה על חוסר ביטחון ביציבות המשטר. למרות שאין בידי נתונים סטטיסטיים על אחוז בני הנוער שהאמינו באפשרות לרצח פוליטי בארץ לפני רצח רבין, נראה לי שניתן לומר במידה רבה של ביטחון, שהיה זה אחוז אפסי. ייתכן שניתן ללמוד מתשובה זו לא רק על חשש מהעדר יציבות, אלא גם על תחושה שהלקח לא נלמד. נהפוך הוא, אם לפני רצח רבין נראה היה לכולנו שלעולם לא נעבור את הקו האדום של נורמות ההתנהגות הפוליטית בישראל המאפשרות גם קיומו של רצח פוליטי, הרי שבעקבות הרצח קו אדום זה נחצה באופן פרמננטי.

גם כאן, כמו בשאלה הקודמת, נראה כי קיים הבדל בין קבוצת הנשאלים הצעירים לבין הבוגרים. תגובותיהם של הצעירים חריפות יותר מאלה של הבוגרים. למרות שאין כמעט הבדל בין הצעירים

³ 10.4% צעירים; 10.7% בוגרים

⁴ 25.6% מכלל המדגם, 24% מן הצעירים, 27.4% מן הבוגרים

לבין הבוגרים באשר להערכתם כי קיים סיכוי די גבוה או גבוה מאוד לרצח פוליטי נוסף בישראל (45.4% ו - 45.1% בהתאמה); הרי שבקרב הצעירים, רק 15.7% סוברים שהסיכוי לכך נמוך מאוד, בעוד שבקרב הבוגרים – 20.8%. נראה שהצעירים פסימיים יותר לגבי עתיד החברה הישראלית בעקבות הרצח. ייתכן שהסיבה לכך היא שהבוגרים היו, כאמור, בצבא בזמן הרצח. המסגרת הצבאית, שהמשיכה לתפקד כרגיל, הקנתה להם תחושה של יציבות וביטחון, בעוד שבמערכת האזרחית בלטו יותר תחושות של בלבול, חרדה, וחוסר ודאות.

⁵ 45.4% בקרב הצעירים, 45.1% בקרב הבוגרים

4.2: יחסי דתיים וחילוניים

השפעה נוספת של רצח רבין על התערערו תחושת הביטחון בחברה הישראלית ניתן למצוא בתשובות לשאלה מהי המחלוקת המסוכנת ביותר, לדעתם, לחברה הישראלית.

בעוד שרק כרבע מן הנשאלים חושבים שהמחלוקת בין יהודים לערביי ישראל היא המסוכנת ביותר לחברה הישראלית, כ- 60% מן הצעירים חשים מאוימים מפני התפוררות חברתית שבאה לידי ביטוי בסכסוכים פוליטיים בין יהודים ליהודים. יתרה מזאת, החשש העיקרי הוא מהמחלוקת בין דתיים לחילוניים. מכיוון שהסקר נעשה עוד לפני אירועי יום העצמאות האחרון (להקת בת שבע ופעמוני היובל, ועליית הנושא של כפייה דתית לכותרות), נראה שהתשובות משקפות תחושה מבוססת ולא תגובה מקרית לאירוע שזה עתה התרחש.

למרות שהקיטוב בארץ, מאז תחילת הדיונים על תהליך השלום, מוצג כקיטוב בין עמדות ימניות לבין עמדות שמאלניות באשר לעומק הפשרה שישראל יכולה להרשות לעצמה במגעים עם הפלשתינאים, ולמרות שהאירוע הטראומתי של רצח רבין התרחש על רקע קיטוב זה; הרי שהסכנה במחלוקת בין ימין לשמאל נתפסת כנמוכה יחסית (כ- 15.7%). לעומת זאת המחלוקת בין דתיים לחילוניים נתפסת כמסוכנת ביותר (44%). במילים אחרות, לא יהיה זה בלתי סביר לומר, שהמחלוקת הפוליטית בארץ נתפסת על ידי הצעירים כמחלוקת בין דתיים לחילוניים יותר מאשר מחלוקת בין ימין לשמאל. ייתכן אף שתוצאות אלה משקפות תחושה שההבדלים בין הימין לבין השמאל אינם כה מהותיים, או לפחות תחושה שניתן לגשר עליהם, בעוד שבמחלוקת בין דתיים וחילוניים כל צד מבוצר בעמדותיו ולכן מחלוקת זאת נתפסת כמסוכנת.

עד כמה החמירה בשנים האחרונות תחושת הסכנה מהמחלוקת בין דתיים לחילוניים, ניתן ללמוד מהשוואת את תוצאות הסקר שלפנינו עם סקר שנערך לפני 10 שנים על ידי המכון הישראלי למחקרים צבאיים בזיכרון יעקב⁶: ב- 1988 דורגה (בקרוב בני הנוער) בעיית היחסים בין דתיים לחילוניים במקום הרביעי בסדר החשיבות של בעיותיה של מדינת ישראל⁷. את הבעיה הדמוגרפית, שניתן להשוותה למה שהוגדר בסקר שלפנינו כ"מחלוקת בין יהודים לערבים אזרחי ישראל", דרגו הנשאלים בשנת 1988 כשנייה בחשיבותה (אחרי בעיית הביטחון). בסקר הנוכחי לא נשאלה שאלה על ביטחון, אך הסכנה הנצפית מן השאלה הדמוגרפית, נתפסת כנמוכה באופן משמעותי ביותר מן הסכנה במחלוקת בין דתיים לחילוניים.

הסקר איננו מפרט מהם הגורמים לעליית תחושת הסכנה מהמחלוקת בין דתיים לחילוניים ולירידת תחושת הסכנה מן המחלוקת עם ערביי ישראל. יש להניח שקיימים כאן מספר גורמים,

⁶ , תפיסות עולם ועמדות של תלמידים בבתי ספר תיכוניים כלפי נושאי צבא וביטחון עופרה מייזלס, ראובן גל, ואלי פישוף, המכון למחקרים צבאיים, יוני 1989 (להלן: המכון למחקרים צבאיים, 1989).

⁷ אחרי בעיית הביטחון, הבעיה הדמוגרפית, והבעיה הכלכלית, שם, עמ' 29.

ביניהם ויכוחים פוליטיים וויכוחים על כפייה דתית ועל אופייה של המדינה כחילונית או כדתית; השפעה משולבת של התערערות תחושת הביטחון בחברה הישראלית בעקבות הרצח, מצד אחד, ההתקדמות בתהליך השלום – שהולידה תקווה לפשרה בין יהודים לערבים, מצד שני, וכמו כן התחושה של מחלוקת בין הדתיים לחילוניים יש השפעה ישירה על חיי היומיום של כל אזרח, מה שהופך את הויכוח לקונקרטי ולמאיים באופן ישיר.

העובדה שכ - 60% מן הצעירים חשים מאוימים מפני התפוררות פנימית שבאה לידי ביטוי בסכסוכים פוליטיים וחברתיים בין יהודים ליהודים, מצביעה על היחלשותה של הסולידאריות החברתית בישראל. החלשות שבאה לידי ביטוי גם בתחומים אחרים שהופיעו הסקר.

4.3: היחס לשואה

יתכן שדווקא על רקע החשש ממחלוקת פנימית בין יהודים ליהודים ניתן להבין את החשיבות הרבה שמייחסים בני הנוער לשואה. כשליש מהם חושבים שהחברה הישראלית מייחסת לשואה חשיבות מועטה מדי, וכשישים אחוזים חושבים שהחשיבות שמיוחסת לשואה בישראל, היא במידה הנכונה. תוצאה זו מעוררת עניין, בעיקר על רקע עליית האינדיבידואליזם, וירידת כוחם של המיתוסים השונים בחברה הישראלית. ייתכן שהקונצנזוס סביב השואה מפצה במידת מה על התפוררותן של נקודות סולידאריות אחרות, ואולי יש בו אף פיצוי על היחלשותם של ביטוי לאומיות אחרים.

4.4: הגדרה עצמית

כאשר בוחנים כיצד בני הנוער מגדירים את עצמם, נראה כי חלה התחזקות של נקודות סולידאריות בקרב הנוער. ההגדרות הלאומיות "יהודי" ו"ישראלי" הן החשובות ביותר לבני הנוער (29.8% מציינים את המונח "יהודי" כחשוב להם ביותר בתארים את עצמם; 21.4% מציינים את המונח "ישראלי"), בעוד שהגדרות סקטוריאליות כ"אשכנזי", "מזרחי", "ימני" או "שמאלני", נדחקות לשוליים (2-6 אחוזים). באותו אופן נתפסת המחלוקת העדתית על ידי בני הנוער כבלתי מסוכנת לחלוטין לחברה הישראלית (5% בלבד הגדירו אותה כמסוכנת ביותר).

מבחינה זו נראה שלא חל שינוי מהותי בהגדרה העצמית של הנוער משנת 1988. (ב - 1988 הזהות הישראלית היתה קצת יותר חזקה מן הזהות היהודית (פער של 5% ⁸). כאשר מצרפים, בסקר הנוכחי, את אלה המגדירים עצמם "ישראלים" עם אלה המגדירים עצמם "חילונים", מתקבלת גם הפעם זהות ישראלית מעט יותר חזקה מזו ה"יהודית". את הצרוף ניתן לעשות מכיוון שנראה סביר להניח שמי שבחר להגדיר את עצמו כ"חילוני" היה בוחר בהגדרה "ישראלי", לו נתבקש לבחור בינה לבין "יהודי".

למרות הרושם הראשוני של התחזקות נקודות הסולידאריות החברתית סביב הגדרתנו הלאומית, מבט עמוק יותר על התוצאות מפריך תחושה זו. 11.3% ציינו את ההגדרה "חילוני", כחשובה להם ביותר בהגדרתם העצמית (חשובה אף יותר מ"ישראלי"), מה שמורה על הקצנה בתפיסה סקטוריאלית, אם כי מסוג אחר מזה שהכרנו בעבר.

טבלה מס' 9, המכון למחקרים צבאיים, 1989, עמ' 33.⁸

בנוסף נראה כי קיים בלבול בין יהדות לישראליות, בעיקר כשהדבר מתקשר עם בחירה בדמוקרטיה. כשליש מבני הנוער מגדירים את עצמם "יהודים"⁹, ורק אחר כך כ"ישראלים", אך בו

בזמן, קרוב ל - 80% מציינים שחשוב להם שישראל תהיה מדינה דמוקרטית¹⁰, בעוד שרק לכשישים אחוזים חשוב שישראל תהיה מדינה יהודית¹¹. אלא שגם כאן קיים בלבול: למרות הבחירה המסיבית בדמוקרטיה, הגדירו 57% מן הנשאלים את המשפט שאומר ש"מספר מנהיגים חזקים היו יכולים לתקן את המצב במדינה יותר טוב מכל החוקים והדיבורים" כנכון עד נכון מאוד¹². אמנם שאלה זו איננה פשוטה, והתשובה לה עשויה לשקף גם את תחושת המחסור במנהיג בעל שיעור קומה שיסחוף את האזרחים ויוליך אחריו את כל החברה הישראלית. אך היא עלולה גם לשקף חוסר הפנמה של משמעות המשטר הדמוקרטי.

בלבול נוסף משתקף ביחס לשלום, ובחלוקה בין שמאל לימין. למרות שמן הסקר משתקף רוב לתומכים בימין (45% מגדירים את עצמם כמזדהים יותר עם הימין, בעוד שרק 31.1% מגדירים את עצמם כמזדהים יותר עם השמאל, 10.8% - מרכז, 11.9% - אף אחד); הרי ש - 91.7% מכלל המדגם ציינו כחשוב וחשוב מאוד עבורם, שמדינת ישראל תהיה מדינה שחיה בשלום עם שכנותיה; ו - 86.2% הגדירו כחשוב עד חשוב מאוד עבורם, שישראל תהיה מדינה המעניקה לכל קבוצות האוכלוסייה השונות שוויון מלא בזכויות הפוליטיות והחברתיות.

מעניינת העובדה שבקרב קבוצת הבוגרים אחוז התומכים בימין יורד (4% פחות מאשר בקרב הצעירים) ואחוז המזדהים עם המרכז גדל כמו גם אחוז הבוגרים שאינם מזדהים עם אף אחד. בתמיכה בשמאל כמעט ואין הבדל בין שתי קבוצות הגיל במדגם.

⁹ 29.8%, עמ' 10 בשאלון.

¹⁰ 77.1% מכלל המדגם.

¹¹ 61.1% מכלל המדגם.

¹² 34.3% מכלל המדגם הגדירו זאת כ"נכון", 22.7% הגדירו זאת כ"נכון מאוד". עמ' 15 בשאלון.

4.5: היחס לצה"ל והשירות הצבאי

צה"ל היה מאז ומתמיד אחד ממוקדי הקונצנזוס הישראלי, ואחת מנקודות הסולידאריות החברתית החזקות ביותר. בשנים האחרונות הולכת וגוברת בציבור התחושה, שבאה לידי ביטוי מסיבי בתקשורת, שהאמון בצה"ל הולך ויורד, ושהיחס הכללי אליו באוכלוסייה נעשה יותר ויותר דו-ערכי וביקורתי, ובו זמנית פחות ופחות אוהד ואוהב.

אלא שמתוצאות הסקר עולה, שצה"ל הוא עדיין הגוף שבו נותנים הצעירים אמון גדול יותר מאשר בכל גוף אחר במדינה. 92.1% מבני הנוער טרם הגיוס מביעים אמון בצה"ל, שני שליש מהם¹³ מגדירים את אמונם בצבא כמלא. גם הבוגרים, שלאחר שירות צבאי, מביעים אמון בצה"ל יותר מאשר בכל גוף אחר במדינה. הפער בין האמון שרוכשים לצה"ל לבין הגוף שנמצא במקום השני מבחינת האמון בו, הוא משמעותי ביותר. אמנם לאחר השירות חלה ירידת מה במידת האמון בצה"ל, אך זוהי ירידה קטנה יחסית¹⁴. מספרם של אלה שאינם מביעים אמון בצה"ל, שולי.

בסקרים קודמים נשאלה שאלה זו בצורה שונה, אך בעלת משמעות קרובה: "באיזו מידה אתה סומך על כושר הלחימה ויכולת ההרתעה של צה"ל במקרה ששוב תפרוץ מלחמה". מעניין לראות שהתוצאות בסקרים הקודמים דומות מאוד לאלה שלפנינו. בסקרים שערכה מחלקת מדעי ההתנהגות של צה"ל (להלן ממד"ה), בשנים 1980, 1984, 1988 השיבו 90-92.4 אחוזים מן הנשאלים כי הם סומכים על צה"ל במידה רבה עד רבה מאוד (כשני שליש במידה רבה מאוד, וכשליש במידה רבה). הבעת האמון הגבוהה ביותר הייתה בסקר שנערך ב-1988, והיא כמעט זהה למידת האמון שהביעו בני הנוער בצה"ל בסקר הנוכחי. לסיכום, ניתן לומר שמשנת 1980 ועד היום אין שינוי במידת האמון שבני הנוער רוחשים לצה"ל.

לעומת זאת, מידת האמון שמביע הנוער בשאר מוסדות המדינה, ובהם אף בבתי המשפט, מעוררת דאגה. בתי המשפט, שנמצאים במקום השני, אחרי צה"ל, בסולם האמון שהנוער רוחש למוסדות המדינה השונים, זוכים לאמון של 71.8% בלבד. הפער גדול עוד יותר כאשר בודקים את האחוזים שמביעים אמון מלא בשני המוסדות: 62.7% מכלל המדגם הביעו אמון מלא בצה"ל, לעומת 28.7% בלבד שהביעו אמון מלא בבתי המשפט. הפער בולט גם בקצה השני של הסקאלה. בעוד שרבע מכלל הנשאלים במדגם¹⁵ השיבו שאין להם אמון בבתי המשפט, רק 9.4% הביעו חוסר אמון בצה"ל¹⁶.

המשטרה זוכה לכמעט אותה מידה של אמון כמו זה שבתי המשפט זוכים לו, והיא ניצבת במקום השלישי בסולם האמון של הנוער, עם 70.3 אחוזי אמון¹⁷. במקום רביעי בדרוג מופיעים מוסדות

¹³ 66.8%, ועוד 25.3% מביעים אמון.

¹⁴ 87.4% מבין הבוגרים מביעים אמון בצה"ל: 57.9% מביעים אמון מלא, ו-29.5% מביעים אמון.

¹⁵ 25.5% מכלל המדגם, כאשר 17% - כמעט ואין אמון, 8.5% אין אמון כלל.

¹⁶ 6% כמעט ואין אמון, 3.4% - אין אמון כלל.

¹⁷ 25.1% מכלל המדגם מעניקים למשטרה אמון מלא; 45.2% מעניקים לה אמון.

הדת (כמו הרבנות) עם 45.3 אחוזי אמון¹⁸, כשהפער בינם לבין שלושת המוסדות הראשונים גדול מאוד. אחריהם ניצבים, בסדר יורד, הכנסת¹⁹, אמצעי התקשורת²⁰, ההסתדרות²¹, והמפלגות שניצבות במקום האחרון עם 25.3% מכלל המדגם שמביעים בהם אמון, ומתוכם רק 3.9% - אמון מלא.

מחד, התשובות מצביעות על חוסר אמון של הנוער ברוב מוסדות המדינה, מאידך, צה"ל ניצב עדיין במרכז הקונצנזוס ועדיין מסמל את הגוף שרוב הציבור מזדהה איתו ומתלכד מסביבו לא רק במובן הפוליטי, אלא בכל המובנים. למרות האמור לעיל, ניתן לראות כרסום גם במעמדו של הצבא בישראל. אחת השאלות במדגם עסקה בהערכה כלפי בעלי מקצועות שונים. רק כחמישית (19.3%) מכלל המדגם אמרו שלדעתם יש להעריך את בעלי הדרגות הגבוהות בצה"ל יותר מאשר את כל האחרים. בנוסף, ניתן לראות ירידה בהערכה זו אצל חברי הקבוצה הבוגרת במדגם, הכוללת אנשים לאחר שירות צבאי²². הפער בין הצעירים לבין הבוגרים גדול עוד יותר בשאלה על ההערכה בפועל שלדעתם רוחשת החברה הישראלית לבעלי מקצועות שונים. 19.8% מן הצעירים (לפני צבא) ורק 13.9% מן הבוגרים (אחרי צבא) חושבים שהחברה הישראלית אכן מעריכה את קציני הצבא יותר מאשר את כל האחרים. מעניין הממצא שהבוגרים חושבים שהחברה "צריכה" להעריך את קציני הצבא יותר מאשר לפי דעתם היא מעריכה אותם בפועל.

בסקרים קודמים נוסחה השאלה באופן ישיר: "באיזו מידה את/ה מעריך/ה מכבד/ת את קציני הקבע?" ב - 1988 הביעו 82.3% מן הנשאלים כבוד והערכה לקציני צה"ל, כאשר כשליש הביעו כלפיהם הערכה גבוהה מאוד. תוצאות אלה גבוהות יותר בכ - 5% מן התשובות שנתקבלו ארבע שנים קודם לכן, במהלך 1984, בסקר דומה שנעשה על ידי ממד"ה בקרב מועמדים לשירות בטחון (להלן "מלש"בים")²³. הדרוג הערכת בעלי המקצועות השונים בסקר הנוכחי, מצביע על כך שלמרות שרק כחמישית מבני הנוער חושבים שיש להעריך את קציני צה"ל יותר מאשר את כל האחרים, הרי שההערכה לקציני צה"ל נמצאת גם עתה במקום גבוה, השני בסולם הדרוג. במקום הראשון נמצאים המשכילים. כשליש מבני הנוער מעריכים את בעלי ההשכלה הגבוהה יותר מאשר את כל האחרים. הסקר מצביע גם שההערכה החברתית של בני הנוער מתפרסת על פני נציגים של קטגוריות שונות בחברה, ואיננה מרוכזת באופן מוחלט בקטגוריה זו או אחרת. בצד ירידה מסוימת בהערכת קציני צה"ל, ניתן לראות גם התגברות של הנטייה לאינדיבידואליזם, שמתיר ואף מחזק הערכה להישגים אישיים, ומקטין את ה"הצדעה" למי שבחרו בעשייה למען הכלל, כולל בעשייה הביטחונית.

¹⁸ בחלוקה ל- 16.9% שמביעים אמון מלא, ו- 28.4% שמביעים אמון בלבד.

¹⁹ 38.1% מכלל המדגם כשרק 7.9% מתוכם מביעים בה אמון מלא.

²⁰ 35.8% מכלל המדגם ורק 7.9% מביעים אמון מלא.

²¹ 34.7% מכלל המדגם ורק 5.7% מביעים אמון מלא.

²² 21.2% חושבים כך מבין הצעירים, ורק 17.2% מקרב הבוגרים.

²³ בסקר זה אמרו 28.1% שהם רוחשים הערכה גבוהה מאוד לקציני הקבע, וכמעט אותו אחוז כמו ב - 1988 (49.4%) אמרו שהם רוחשים להם הערכה גבוהה, המכון למחקרים צבאיים, 1989.

במקום השלישי בסולם ההערכה החברתית של בני הנוער עם 15.3%, ניצבים חכמי דת, כמו רב או גדול בתורה. ממצא זה עקבי עם התחזקות מסוימת של הדת בארץ, אך גם עם השוואת חכמי דת למשכילים אחרים. מכיוון שהשכלה נחשבת למוערכת ביותר, מוערכים גם המשכילים מתחום הדת, אם כי הם "ניזוקים" מתדמית נמוכה יחסית שנובעת מגורמים אחרים, ולכן יורדת ההערכה אליהם למקום השלישי. כל האחרים: ספורטאי, עשיר, פוליטיקאי, אמן, איש תקשורת או עורך דין, כמעט ואינם זוכים להערכה. 1.3% - 6.3% בלבד מעריכים אותם יותר מאשר את האחרים.

על הרצון והנכונות לשרת בצה"ל מרבית לדבר לאחרונה. מצד אחד נוצר דימוי של ירידה גדולה במוטיבציה, ומצד שני נשמעות הערכות הצבא על כך שאין שינוי משמעותי במוטיבציה לשרת.

בסקר הנוכחי הצהירו כשישים אחוזים מבני הנוער שחשוב להם "לתת את המקסימום בשירות הצבאי". עוד כרבע מן הנשאלים אמרו ש"די חשוב להם לתת את המקסימום בשירות הצבאי". בסקר של 1988 נשאלו שאלות מפורטות יותר על השירות הצבאי, וכדי לנתח את השינוי שחל במהלך התקופה, חשוב להפריד בין השאלות שעסקו ברצון להתגייס לצה"ל בכלל, לבין השאלות שנגעו ברצון לשרת בשירות קרבי בפרט. כאשר משווים את השאלה על הרצון לשרת בשירות קרבי עם השאלה בסקר הנוכחי על הרצון לעשות את המקסימום בשירות הצבאי, מסתבר שאין שוני מהותי בין הסקרים. כשישים אחוזים מכלל המדגם בשנת 1988 הביעו את רצונם לשרת שירות קרבי "במידה רבה" עד "במידה רבה מאוד".

בסקר הנוכחי לא נשאלו שאלות על הרצון הכללי לשרת בצה"ל, או "כיצד היית נוהג לו היה השירות בצה"ל התנדבותי". יחד עם זאת ניתן ללמוד משהו על שאלות אלו מתוך ראיונות העומק שנערכו בקרב 6 קבוצות אוכלוסייה שונות, שהיוו אחר כך בסיס למדגם²⁴. ראיונות העומק אמנם אינם מהווים מדגם מייצג, ונעשו בעיקר כדי לאתר ולחדד את הנושאים שמעסיקים את הנוער, וזאת כהכנה ראשונית לבניית השאלון לסקר עצמו. עם זאת, יש בהם כדי לשפוך אור מסוים ומוגבל

על שאלות שלא באו לידי ביטוי מספיק בסקר. מתוך ראיונות אלה עולה שלמרות שרוב בני הנוער רואים בשירות הצבאי חובה שיש לקיימה, חלקם מתוך התפיסה שהשירות הצבאי מהווה חלק מן החובות למדינה, חלקם מתוך תפיסה שהשירות יתרום להם עצמם, וחלקם מתוך תפיסה מעורבת, הרי שהם מגלים סובלנות יחסית כלפי מי שאינו משרת. קבוצת הצעירים מגלה סובלנות רבה יותר כלפי הלא משרתים מאשר הבוגרים שלאחר שירות. לא ניתן להסיק מהראיונות אם זוהי תוצאה של תהליך חברתי שהולך ומחריף, או שמא מי ששירת בעצמו מצפה מן האחרים לתת את חלקם באותה מידה. בכל מקרה, מורה סובלנות זו על ירידה מסוימת במעמדו של הצבא. הצבא איננו עוד

²⁴ , פברואר 1998 בני נוער וצעירים ישראליים לקראת יובל ה - 50 למדינה, ממצאי ראיונות עומק מיכל בר אילן ירושלמי, (מוגש למכון הישראלי למחקר כלכלי חברתי).

"פרה קדושה" שלא יעלה על הדעת לא להתגייס אליו. עליה זו בסובלנות כלפי הלא-משרתים, מהווה בעצמה גורם מאיץ לירידת מעמדו של הצבא. מעמד של ארגון נשאר גבוה כל זמן שההשתייכות אליו נחשבת למקור לגאווה, או לחילופין חובה לאומית חשובה. ארגון שההשתייכות אליו איננה נחשבת לחשובה, איננו יכול לשמור על מעמדו היוקרתי.

מתוך ראיונות העומק עולה הסתייגות אחת באשר לסובלנות כלפי מי שאינם משרתים: אין כלל סובלנות, וניתן לומר שקיימת אפילו עוינות כלפי מי שאינם רוצים לשרת על רקע דתי. ראיונות העומק מראים דה לגיטימציה בולטת כלפי אי הגיוס של החרדים. התופעה בולטת בקרב החילוניים, שמביעים כעס על החרדים המשתמטים משירות, ועוד יותר בקרב הדתיים הלאומיים שחוששים מן הפגיעה בתדמיתם של הדתיים כולם, כתוצאה מאי הגיוס של החרדים, אשר נתפס על ידם כהשתמטות.

המוטיבציה לשירות נבדקה בסקר ב - 1988 באמצעות השאלה "עד כמה אתה רוצה או לא רוצה להתגייס לצה"ל בבוא הזמן?". 86% מן הנשאלים השיבו שהם רוצים ורוצים מאוד להתגייס. שאלה נוספת שהוצגה באותו סקר היתה "כיצד היית נוהג אילו השירות היה התנדבותי?". 94% השיבו שהיו מתנדבים לשירות שנע בין שנה לבין שלוש שנים. במספר סקרים קודמים שתוצאותיהם צוטטו בסקר של 1988, התקבלו תוצאות דומות. בין 88% ל - 94% ענו שהיו מתגייסים לשירות רגיל או מקוצר בצה"ל, אם הוא היה התנדבותי. אפילו בשנת 1974, כשהטראומה של מלחמת יום הכיפורים הייתה בעיצומה, 90% הביעו נכונות להתגייס גם אם השירות היה על בסיס התנדבותי. גם במהלך מלחמת לבנון (1984) לא חל שינוי קיצוני בתשובות, אם כי בשנה זו ירד אחוז המצהירים על התנדבות לשירות ל- 88% (בכל הסקרים האחרים לא ירדו התוצאות מ - 90%²⁵).

מן הסקר של 1988 עלה רצון חזק להתגייס ולשרת בצה"ל, תוך נכונות רבה לשרת בחיל התנדבותי או קרבי, ואף הובעו רצון ונכונות להיות קצין בצה"ל²⁶. לנוכח תשובות אלה, ניתן להניח, אם כי זוהי הנחה בלבד, שהנשאלים בסקרים הקודמים היו מגלים, לו נשאלו, פחות סובלנות כלפי מי שאיננו משרת.

²⁵ השנים שלגביהם הובאו נתוני סקרים דומים הן: 1974, 1975, 1980, 1984, 1988, המכון למחקרים צבאיים, 1989, עמ' 209.
²⁶ המכון למחקרים צבאיים, 1989, עמ' 57.

4.6: תרומה לחברה

את הרצון לשרת בצה"ל ניתן לקשר גם לשאלה על הרצון לתרום למדינה ולחברה. מן התשובות לשאלה זו ניתן ללמוד על סדרי העדיפויות של הנוער, שהשירות הצבאי נכלל בתוכם בעקיפין.

כאשר נשאלו הנבדקים על שאיפתם לתרום למדינה ולחברה באופן כללי וללא צורך לדרג את שאיפתם זו לעומת שאיפות אחרות, ענו 85.4% מהם שזוהי שאיפה חשובה עד חשובה מאוד מבחינתם. אולם כאשר נתבקשו לדרגה בין שאיפותיהם האחרות, רק 5.8% מן הצעירים ו - 2.8% מן הבוגרים הגדירו את השאיפה הזו שחשובה יותר מכל האחרות. 6.5% מן הצעירים ו - 6.6% מן הבוגרים הגדירו אותה במקום השני בחשיבות מבחינתם. בהשוואה לכל השאיפות האחרות מתייצבת שאיפה זו במקום שבין הרביעי לחמישי, כשלפניה ניצבות הקמת משפחה מאושרת, הצלחה כלכלית, רכישת השכלה, ואף קיום מצוות הדת. זאת ועוד, על השאלה "אם תצטרך לבחור בין הקידום האישי שלך לבין פעולה למען הרווחה של הסביבה החברתית שלך, על חשבון הקידום האישי" השיבו 52.5% שיעשו יותר למען קידומם האישי, ו - 17.6% אף אמרו שיעשו הכל רק כדי להבטיח את קידומם האישי. 20.4% מכלל המדגם הצהירו שיעשו יותר למען הכלל, ו - 4.5% שאמרו שיעשו הכל למען הכלל.

נראה לי שעצם העובדה שאחוז כה גבוה של בני הנוער מוכנים לומר בקול רם שיעשו יותר ואף הכל למען קידומם האישי – מורה יותר מכל ממצא אחר על סובלנות גוברת כלפי מי שאינם מוכנים לתרום למדינה ולקהילה, ובכללם גם כלפי מי שאינם מוכנים לשרת בצה"ל. זהו ביטוי נוסף להתגברותה של הנטייה לאינדיבידואליזם, שבא לידי ביטוי גם בשאלה על הערכת נציגים של קטגוריות שונות בחברה. נטייה שכאמור, מתירה ואף מחזקת הערכה להישגים אישיים, לקידום אישי, להעדפת ה"אני" על החברה. נראה לי, לכן, שניתן לומר שהירידה בנכונות לשרת איננה מופנית כלפי צה"ל דווקא, אלא זוהי נטייה כללית, שמוצאת את ביטוייה בכל תחומי החיים הקולקטיביים של המדינה והחברה.

תחושת ה"יחד" שאפיינה את החברה הישראלית בעבר, והעשייה למען הערכים הקולקטיביים, שהייתה מובנת מאליה, באה לידי ביטוי נאיבי ויפה בסדרת מאמרים שנעשתה ב"דבר לילדים", במלאת עשור למדינה. לכבוד יום העצמאות העשירי לישראל, ערכה כתבת "דבר לילדים", גורית אקסלרד, סדרת ראיונות עם ילדים שנולדו ביום הכרזת המדינה, ושאלה אותם על חייהם ועל שאיפותיהם. כאופייני לעיתוני התקופה, הובאו תשובות שהיו מלאות באידיאלים לאומיים וחברתיים. כל הילדים רצו שלום, וכולם חלמו על הצלחת המדינה ושגשוגה. הילדים הביעו אהבה לראש הממשלה דאז בן גוריון, וקיוו להיות טייסים ו"לשמור על גבולות המדינה". אמנם גם שאיפות אישיות באו לידי ביטוי, אך הן היו שזורות תמיד במחשבות על הכלל. ילדה אחת סיפרה שחלומה הוא חדר משלה ודירה יפה, אך באותה נשימה היא מצוטטת כמי ש"רוצה לעזור למדינה

ולהביא תועלת ככל שאוכלי²⁷; ילד אחר, שמתואר כספורטאי וחייכן, שגדל במשפחה ברוכת ילדים ובעלת קשיים כלכליים רבים, מצוטט כמי ש"רוצה מאוד להיות חייל, כדי לשמור על הגבולות"²⁸. ילד מקיבוץ מזרע שמתואר כגינטלמן, דייקן וקפדני, שמוכן תמיד להתנדב לכל תפקיד, גם אם איננו נעים, מקווה שהקיבוץ ישגשג גם בעתיד, שיקום בית תרבות, וגם שישפרו את פינת החי²⁹. גם הילד שחולם על כך שיביאו טלוויזיה לארץ, איננו מנמק זאת ברצונו לראות סרטים, אלא ברצונו לראות את העדליידע ואת מצעדי העשור מבלי להידחק בין רבבות החוגגים³⁰...

הייתה זו תקופת השיא של מערכת הערכים הישראליים של שותפות, והקרבת היחיד למען הכלל, אשר התחזקה עוד יותר במלחמת ששת הימים ובתקופת הכוננות שלפניה. זו הייתה תקופה של גילויי התנדבות ושל מחויבות מוצהרת לכלל. אמירות אינדיבידואליסטיות הובלעו, נדחקו לשוליים ואף נדחו כאנוכיות לא-לגיטימית. רק לאחר מלחמת יום הכיפורים עם תחילתו של תהליך ניפוץ המיתוסים בחברה הישראלית, הלך והתרופף גם ה"יחד" הישראלי. מבחינה זו, משקפים הראיונות שהובאו ב"דבר לילדים", את האווירה ששררה בארץ בשנותיה הראשונות, גם אם אין ספק שנערכו כך שיתאימו לאינדוקטרינציה שהייתה נהוגה בעיתון באותה תקופה.

²⁷ (דבר לילדים, גליון העשור דברי חיה דונצ'ר, "ביום בו נולדה המדינה נולדתי אני",

²⁸ דברי יהודה עזרי מפתח תקווה, שם.

²⁹ עמיקם רושנסקי, שם.

³⁰ חנוך ישראל זקס, שם.

סיכום

הסקר שלפנינו, כפי שהוצג לעיל, מתאר מציאות שונה מזו שעלתה ממחקרים קודמים, אך יחד עם זאת הוא מורה על כך שבני הנוער, בניגוד לתדמיתם, עדיין מוכנים לתרום למען הקהילה. לא תמיד נדרשת בחירה דיכוטומית בין הקידום האישי לבין התרומה לכלל. למרות שכ - 73% מעדיפים את קידום האישי על פני תרומה לכלל, 59% הצהירו שחשוב להם לעשות את המקסימום בשירות הצבאי. לדעתי, אין לפרש זאת כסתירה, אלא כנכונות של הנוער לעשות למען הכלל, כאשר הוא רואה בעשייה זו אתגר. בני הנוער רוחשים אמון והערכה לצה"ל, ולכן הם רוצים לעשות את המקסימום בשירות הצבאי, למרות או כחלק מרצונם בקידום אישי. נראה לי שאם יוצבו בפני הצעירים אתגרים שייתפסו בעיניהם כבעלי ערך, הם יקחו בהם חלק גם אם המשמעות תהיה דחייה מסוימת של קידום האישי. לנוכח העובדה ש - 64% מבני הנוער תיארו כ"די נכון" עד "נכון מאוד", את התגברות הצורך שלהם להאמין במשהו שיעניק משמעות לחייהם³¹, ניתן לומר שלקחת חלק באתגר חברתי בעל ערך, תיתפס בעיניהם כחלק מן הקידום האישי ולא כסתירה לו.

אחת התוצאות המדאיגות ביותר בסקר, היא המיעוט הקטן של צעירים שמרגישים אופטימיות רבה ביחס לעתיד המדינה. רק 13.6% הביעו אופטימיות רבה ביחס לעתיד המדינה. זאת בעוד ש - 33.6% אופטימיים מאוד ביחס לעתידם האישי. גם אחוז הנשאלים שבחר בהגדרה המתונה יותר של "די אופטימיים" ביחס לעתיד המדינה (41.9%) נמוך ביחס לאחוז של אלה שמגדירים את עצמם "די אופטימיים" ביחס לעתידם האישי (54.3%). חומרת הנתונים משתקפת גם בקצה השני של הסקלה: כצפוי מבני נוער, רק 2.5% "פסימיים מאוד" ורק 5.4% "די פסימיים" לגבי עתידם האישי. לעומת זאת, רבע מן הנשאלים "די פסימיים" לגבי עתיד המדינה, ו - 8.3% מהם "פסימיים מאוד".

"אשרי שזכיתי וראיתי בנפול הזרע ביזרעאל" כתב המשורר ש. שלום, "מידי קומץ אלמונים מזי רעב ובני בלי צל, והנה התנשאה אלומתם ותתגדל למדינת ישראל"³². יותר מכל דבר אחר, נראה לי שתוצאות הסקר מורות על כך שהתפקיד החשוב ביותר שעומד היום בפני החברה הישראלית הנו למלא את האלומה הזאת בתוכן עשיר של תכלית ושיתוף אשר יבליטו את כוחה, כאותו "אינטגרל" המשותף והמלכד, לשאת על גבה את הגרעינים השונים והמגוונים של החברה הישראלית, שיפרחו ויוריקו ויצמיחו עוד ועוד גרעינים.

³¹ לדעתי, לא ניתן לפרש זאת כחיפוש אחרי אמונה בדת דווקא, שכן קיום מצוות הדת כהלכה, דורג על ידי הנשאלים כשלישי בסולם החשיבות עם 6.7% בכלל המדגם, ובפער עצום בינו לבין הנושאים שבמקום השני (להצליח מבחינה כלכלית - 17.7% בכלל המדגם), והראשון (להקים משפחה מאושרת - 47.5% בכלל המדגם).
³² מצוטט עפ"י עמוס עוז, שם, עמ' 9-10.

פרק 5: ניתוחים אנתרופולוגיים ופוליטיים והיחס לגרמניה

ד"ר נתן שניידר

מחלקת חברה ופוליטיקה
המכללה האקדמית של תל-אביב יפו

5.1 : השוואת עמדות הנוער בישראל ובגרמניה

מבוא

משנת 1953, עורך ה- "Shell AG" מחקרים על מנת לבחון את תודעת הנוער הגרמני במערב גרמניה. המחקר הראשון בקרב צעירים במערב ובמזרח גרמניה נערך בשנת 1992. המחקר השניים-עשר והאחרון פורסם בשנת 1997, וישמש כהשוואה אפשרית עם המחקר הנערך בישראל ע"י המכון הישראלי למחקר כלכלי וחברתי בתמיכת קרן פרידריך אברט (Friedrich Ebert Stiftung). יש לנקוט בזהירות בהשוואת שני המחקרים; המחקר הגרמני של "של" מבוסס על 2,100 שאלונים הכוללים 46 שאלות, בחלקן פתוחות ובחלקן סגורות, 60 ראיונות עומק ו- 19 דיוקנות ביוגרפיים של קבוצת הגיל 12-24, בעוד שהמחקר הישראלי התבסס על ראיונות טלפוניים בקרב כ- 1,213 בני נוער יהודים ו- 405 בני נוער לא-יהודים וכ- 28 ראיונות עומק בקרב קבוצות מייצגות של האוכלוסייה הישראלית (כולל לא יהודים). המחקר הישראלי חולק לשתי קבוצות גיל: 15-18 (להלן "האוכלוסייה הצעירה") ו- 21-24 (להלן "האוכלוסייה הבוגרת"). השוני בין השיטות והמדגמים צריכים להילקח בחשבון בעריכת ההשוואה. המדגם הגרמני נבחר עפ"י המאפיינים הבאים: המדינה בגרמניה (Bundesland), גודל הקהילה, גיל, מין וסטטוס מקצועי, בעוד שהמחקר הישראלי בדק קטגוריות חברתיות-דתיות כגון: יהודי/לא-יהודי, מזרחי/אשכנזי, דתי/לא-דתי.

5.1.1 : ציפיות אישיות וקולקטיביות

המסקנה העיקרית של המחקר הגרמני של "של" (Shell) היא ש"משבר החברה הגיע גם לבני הנוער". זוהי מסקנה שונה בהשוואה למחקריהם המוקדמים. צעירים גרמנים היו תמיד קצת פסימיים, אך זה היה סוג רומנטי של פסימיות, פסימיות מסוג "וורתר הצעיר" (גתה) או "התפסן בשדה השיפון" (סלינגר). זו הייתה פסימיות שנבעה מדאגה להרס הסביבה, מהדרך שבה הוריהם אינם מבינים אותם, עם כמיהה לאהבה ומערכת יחסים. הפחד הגדול של צעירים גרמנים כיום הוא האם הם ימצאו עבודה. חוסר הביטחון הזה ביחס להזדמנויות עבודה בעתיד, מוביל את הצעירים הגרמנים להיות במידת מה פסימיים לגבי עתידם האישי.

הקטגוריה השלטת (51%) לגבי ציפיות אישיות מהעתיד בקרב בני הנוער הגרמנים היא "לפעמים כך, לפעמים אחרת". קטגוריה זו אינה נפוצה בקרב בני הנוער הישראלים. העתיד של החברה, נתפס ע"י 53% מהצעירים הגרמנים כמבטיח, בעוד ש - 43% רואים את עתיד החברה בצורה פסימית למדי. בד"כ, ניתן להניח שלנוער יש ראייה אופטימית לגבי העתיד.

במחקר התשיעי של "של" שנערך ב - 1981, הגיעו החוקרים למסקנה שאין סתירה בין ראייה ספקנית של העתיד של החברה לבין הערכה אופטימית של העתיד האישי (כמו במקרה של המחקר הישראלי הנוכחי). במחקר הגרמני הנוכחי, לעומת זאת, הגיעו החוקרים, כאמור לעיל, למסקנה שמשבר החברה הגיע גם לבני הנוער. משברים הפכו לסוכנים של חיברות. בין השנים 1984 ו - 1996, הפסימיות בקרב בני הנוער הגרמנים היא במגמת עלייה, והחוקרים מסיקים, שהדבר קשור לאבטלה, שנראית בעיני הרוב כאחת הבעיות המרכזיות בחברה הגרמנית.

לעומת הנוער הגרמני, הנוער הישראלי הוא אופטימי באופן קיצוני: 87.5% מהאוכלוסייה הצעירה ו-88.3% מהאוכלוסייה הבוגרת אופטימיים מאוד או די אופטימיים לגבי העתיד האישי שלהם. לגבי עתיד המדינה, התמונה היא פחות ורודה. רק מעט יותר מ-50% רואים את עתיד המדינה במונחים אופטימיים. בשעה שרק 7-8% מכלל המדגם רואים את עתידם בצורה די פסימית, 30% מהם פסימיים לגבי עתיד המדינה. התוצאות דומות גם בקרב האוכלוסייה הלא-יהודית: 80% אופטימיים לגבי עתידם האישי לעומת 13% פסימיים, אך ביחס לעתיד המדינה יש הבדל מהותי בין הנשאלים היהודים ללא יהודים: 40% מהלא-יהודים פסימיים לגבי העתיד של המדינה לעומת 50% אופטימיים.

מסקנת המחקר הגרמני לפיה "משבר החברה הגיע גם לבני הנוער" אינו נכון לגבי הצעירים הישראלים. האם פרוש הדבר שאין משבר או האם זה אומר שאין נוער ישראלי?.

אחת הסיבות לשוני זה היא העובדה שעבודה בגרמניה שלאחר המלחמה סיפקה את אחד מסממני הזהות המרכזיים בחברה המשגשגת הזו, בשעה ש"זהות" בישראל היא יותר קטגוריה של שייכות אתנית, לאומית או פוליטית. ניתן לראות זאת גם בעובדה שהעיסוקים בשעות הפנאי, שעלו מאוד בשנים האחרונות בגרמניה, הם עיסוקים הקשורים ישירות להשכלה מקצועית - דבר שאינו בא לידי ביטוי במחקר הישראלי.

העובדה שצעירים ישראלים מסוגלים ורוצים להבחין בין עתידם האישי לבין עתיד המדינה, יכולה להצביע על כך שנוער ישראלי עובר תהליך אינדיבידואליזציה, תהליך שבו גורל אישי וקולקטיבי אינם משולבים זה בזה. לא כך הוא המקרה בגרמניה (לפי המחקר האחרון). אמנם במחקרים קודמים שנערכו בגרמניה לא היה קשר הדוק בין גורל אישי וקולקטיבי, אך כיום, כפי שצוין, המחקר הגרמני מסיק כי "המשבר החברתי הגיע גם לבני הנוער".

בשתי המדינות, היכולת לפתח את היכולות העצמיות נתפסת כאחד ההיבטים החשובים של חיי הצעירים. בגרמניה יכולת זו מדורגת בחשיבותה לפני "ליהנות מהחיים", "להיות עצמאי" ו"להיות בעל הכנסה גבוהה".

בישראל, גם לגבי יהודים וגם לא-יהודים, הצלחה כלכלית מדורגת במקום גבוה כמטרה (יותר מ- 90%), כשמיד אחריה עומד הדירוג של "שתהיה משפחה מאושרת". בתשובה לשאלה מהי המטרה החשובה ביותר בחייהם, ענו שוב הצעירים הישראלים "משפחה מאושרת" ו"הצלחה כלכלית". זה לא אומר בהכרח שצעירים הפכו להיות "אגואיסטים" שקועים בעצמם באופן מוחלט. ערכים כמו "קולקטיבי" ו"אינדיבידואלי" לא יכולים להיתפס יותר כצמד ניגודים. צעירים יכולים להיות שניהם בו-זמנית, כלומר, "אינדיבידואליות" יכולה להיחפך לערך קולקטיבי.

אם בוויכוחים תאורטיים על ערכים, צמדים כמו "אינדיבידואליות" או "קולקטיביות" מטופלים כצמדים מנוגדים, הממצאים האמפיריים אינם מוכיחים זאת. נקודה זו גם מקבלת אישוש בראיונות העומק עם הנוער הישראלי. ניקח לדוגמא את השירות בצבא: רוב הצעירים היהודים טוענים שהם מחויבים לחלוטין לשרת בצבא הישראלי (צה"ל), אך הם מגדירים את נכונותם לשרת ולתת את המרב לא במונחים של "טוב למות למען המולדת", אלא הם רוצים לשרת מכיוון שהצבא מהווה עבורם אתגר כבני-אדם, והשירות הצבאי יעזור להם בקריירה שלהם ויהפוך אותם לאנשים טובים יותר.

קשה לחשוב על סיסמה טובה יותר של הצבא האמריקאי "הייה כל מה שתוכל להיות" על מנת להניע צעירים אינדיבידואלים אמריקאיים להתגייס לצבא. ה"כל מה שתוכל להיות" נראה גורם מניע גבוה אצל צעירים יהודים ישראלים גם כן, ויכול להוות דוגמא טובה כיצד "קולקטיביות" ו"אינדיבידואליות" לא חייבים עוד בהכרח לסתור זה את זה.

בעוד שצעירים גרמנים איבדו את אמונם בפוליטיקה ממוסדת (כמו במפלגות ובממשלה) ושמו את אמונם הגדול בארגונים של איכות הסביבה וזכויות אדם, המחקר הישראלי מציג גם הוא חוסר אמון גבוה יחסית בפוליטיקה "ממוסדת" (הבא לידי ביטוי במיוחד בדירוג נמוך של הפוליטיקאים והכנסת). הצבא נהנה עדיין, באופן יחסי, מאמון גבוה (אפילו בקרב בצעירים הלא-יהודים).

הפרדיגמה הרגילה של מחקרים על נוער, המעמתת ערכים חומריים עם ערכים לא-חומריים או פוסט-חומריים ורואה אותם כסתירה, אינה תקפה עוד לגבי שתי המדינות. נראה כי, הפלורליזציה של "צורות חיים" הגיע גם לישראל. פירוש של דבר הוא אינדיבידואליזציה גוברת ותפיסת גורל אישית.

כך או כך, זה אינו אומר שיש "שבר" בערכים כפי שרבים מקוננים. טעות היא לטעון, כפי שרבים עושים, שהמודרניזציה של ישראל הובילה לערעור הבסיס המוסרי הקולקטיבי שלה. נראה כי, הצעירים הישראלים הפנימו את הדמוקרטיה, למרות שהם מגדירים עצמם בעיקר במונחים אתניים-דתיים (גם היהודים וגם הלא-יהודים) ונראה שיש ניסיון לשלב הגדרה עצמית וכמיהה לשייכות לקהילה, ששוב, אינן נתפסות כסותרות.

5.1.2: עבודה ואינדיבידואליזם

על פי המחקר הישראלי רוב בני הנוער הישראלים היהודים, סבורים כי המימוש/הגשמה של מאוויהם תלויה בהם עצמם. "קידום אישי" מועדף על ידי הרוב על פני נושאים חברתיים. נקודה זו של 'סמוך על עצמך', משתלבת היטב עם אופטימיות. בגרמניה, לעומת זאת, הצעירים כבר חוששים שהנתיב להזדמנות עלול להיות סגור בפניהם שכן שוק העבודה האירופאי אליו נכנסים הצעירים משתנה במהירות, ועבודה הפכה לפחות ודאית. עול העבודה משתנה במהירות מסדר תעשייתי לפוסט-תעשייתי, נסוב יותר סביב גמישות מרבית, תזרימי מידע, יחסים מקריים ואישיים, מאשר חוזים קיבוציים. יש ירידה ברורה במשרות מלאות. נראה, כי בגרמניה ובמדינות אחרות, צעירים מעטים מקלים ראש עם חוסר הודאות הזה.

בהקשר זה גם צעירים לא-יהודים בטוחים פחות לגביי הגשמת מאוויהם. בעוד שהמאווים נראים דומים לאלו של ישראלים-יהודים, צעירים לא-יהודים חוששים כי סיכוייהם להשיגם, לא בהכרח תלויים בהם. במובן זה, צעירים ישראלים לא יהודיים דומים יותר לגרמנים.

רוב הישראלים מודעים לעולם העבודה המשתנה, אך כפי שעולה מהראיונות, הם מוכנים להתמודד עם כך ישירות. רוב גדול של ישראלים (כמעט ללא הבדל בין יהודים ולא יהודים) מעדיפים להיות עצמאיים בעיסוקם ובמקצועותיהם.

5.1.3 : משפחה

אחד ההבדלים המרכזיים בין המחקר הישראלי לבין המחקר הגרמני בתחום זה, הוא תפקיד המשפחה. בגרמניה, כמו במדינות מערביות אחרות, המשפחה הפכה לאזור מלחמה מלא מאבקים. קיימת נסיגה גוברת בנישואין והפופולריות שלהם כיום נמצאת במגמת ירידה מאז תום מלחמת העולם השנייה. ברור, שמאחורי הנטיות הללו מתקיים שילוב של עצמאות כלכלית ורצון הנשים לעצמאות. יש תזוזה ברורה מנישואין כ"מוסד" - לנישואין כ"מערכת יחסים". כוחות מניעים מאחורי השינויים במערכות יחסים וחיי משפחה הם שילוב של צרכנות, שינוי בשוק העבודה ותרבות דמוקרטית פתוחה של הזדמנות. קפיטליזם ואינדיבידואליות היו מנועים רבי עוצמה של שינוי במדינות רבות. בישראל, אין זה המקרה. רוב הצעירים הישראלים טוענים ש"להקים משפחה מאושרת", הוא דבר חשוב בשבילם. עובדה שאוששה עפ"י המחקר הכמותי. יש לציין שרצונם של הצעירים הישראלים להיות אוטונומיים ועצמאיים אינו סותר את המשפחתיות החזקה, שהיא מסימני הזהות החזקים בקרב צעירים ישראלים.

5.1.4 : זהות לאומית ושיזור

מהמחקרים שנערכו בגרמניה ובאירופה ניתן גם להסיק כי דחיית הזהות הלאומית נמצאת במגמת עליה (למרות שאסור לשכוח את עליית הפוליטיקה הימנית בקרב נוער, ולא רק בגרמניה). קיימים סימנים של התנתקות משמעותית מהחברה. בגרמניה, כבמדינות אירופיות אחרות, פוליטיקה הפכה לעולם מלוכלך. השאלה היא האם התנתקות פוליטית מובילה אוטומטית להתנתקות חברתית. באירופה, שבה המעורבות הפוליטית עדיין גבוהה, למרות שלא במסגרת פוליטיקה ממסדית, הניתוק הפוליטי לא הוביל לניתוק חברתי וגם בישראל, שבה האמון הממסדי בצבא הוא עדיין גבוה, לפחות באוכלוסייה היהודית, כחלק מהשייכות החברתית, אין זה המקרה.

כפי שזכר קודם לכן, למרות שצעירים ישראלים, כמו צעירים גרמנים, מביעים פחות נכונות להקריב חופש אינדיבידואלי למען טובת הציבור, הם אינם הופכים בהכרח לפרטים אטומים. הדבר בא לידי ביטוי באופן ברור כשהם נשאלים "מה הכי חשוב לך ביחס למדינה". למרות שרוב הצעירים בישראל מאמינים ש"רמת חיים גבוהה" היא חשובה מאוד, רק מיעוט קטן (פחות מ-10%) סבור שתפקיד המדינה הוא לספק זאת. היחס לאחריות המדינה כלפי הפרט מתייחס לנושאים כגון: דמוקרטיה ושלוש, נושאים "פוליטיים" קלאסיים.

בעוד שקיימת ירידה איטית וקבועה ב"עניין בפוליטיקה" בגרמניה, בישראל המצב הוא אחר, כמעט כולם מציגים עניין רב בנושאים פוליטיים. בגרמניה, רוב הצעירים טוענים ש"פוליטיקה

אינה מעניינת אותם", אך בישראל צעירים ישראלים כועסים כשמדובר בפוליטיקה, אך הכעס תלוי בנושאים פוליטיים כגון תהליך השלום, יחסים בין דת ומדינה וכו'. עובדת היותם כעוסים היא חלק מהשיטה. הם לא תופסים את עצמם כקבוצה, שנדחית מפוליטיקה. יתרה מכך, ישראלים צעירים רבים כמהים לאחדות ומאמינים שיש מחלוקות רבות מידי במדינה. הכמיהה הזו מראה בברור עד כמה הם חלק מהשיטה. רובם "אוהבים" את מדינתם והצעירים היהודים מאמינים שישראל היא המקום הבטוח ביותר ליהודים לחיות בו. הם בקושי יכולים לשקול אפשרויות לחיות או להיוולד במקום אחר. פטריוטיות ו"אהבת המולדת" המהווים אינדיקטורים של מקושרות חברתית, נראים חזקים יותר בישראל מאשר בגרמניה.

בעוד שבגרמניה, ניתן ללמוד מהמחקר של "של", כי כמעט כל הדור מאבד תקווה, בעיקר תקווה בפוליטיקה ממוסדת, בפרלמנט ובממשלה, הרי שמהמחקר הישראלי עולה כי קיימת אווירה של תקווה והרפתקה לגבי מה יביא העתיד.

סיכום

הצעירים בשתי המדינות הם "פחות" פוליטיים במובן המסורתי של המונח. פחות ופחות צעירים מאמינים ב"סוציאליזם" וכיו"ב כדרך חיים קולקטיבית. הם אוהבים ליהנות ולראות את תרומתם לקולקטיב כחלק מסגנון החיים האישי שלהם. הזהויות של הצעירים בשתי המדינות הן זהויות מעורבות; הם יכולים להיות אינדיבידואלים בבוקר, בעלי שייכות קולקטיבית אחה"צ ואלטרואיסטים בערב. נטייה זו חזקה במיוחד בקרב הישראלים שאוהבים את עצמם ואת מדינתם מבלי לראות כל סתירה באחזקה בו-זמנית של שני האהובים הללו.

אין לשכוח ש"נוער" הוא המצאה של החברה הבורגנית. ישראל הופכת רק לאחרונה, לחברה בורגנית ולפיכך יתכן שאין קטגוריה של "נוער" בישראל. יש ישראלים צעירים. אך, רבות מהתוצאות יכולות להראות, וזוהי השערה בלבד, שאנשים צעירים בישראל קרובים בתפיסתם למבוגרים. לא נראה כי הם חווים קונפליקט בין-דורי, הם רוצים לשרת את ארצם, הם פטריוטים, והם רוצים להקים משפחה מאושרת ולהיות עשירים עצמאיים. ישראל לא נראית מדינה של "וורתרים צעירים", במונחי גתה, בעוד שגרמניה מפסיקה להיות כזו. צעירים ממעטים לדבר על היבטים ספציפיים של תרבות נוער בחייהם האישיים. "אירועי רייף" או "מסיבות אהבה", שהם חלק אינטגרלי של תרבות הנוער האירופי כיום, עדיין נחשבים בישראל כמשהו הגובל בפשע, שמצריך התערבות משטרתית. לא ברור כמה מהצעירים הישראלים הם חלק מסצינת הרייף. מה שברור הוא שחלקם מועט בתרבות הנוער.

מעבר לכך, אין "עייפות" מפוליטיקה בקרב צעירים ישראלים. כמו הבוגרים במדינה זו, הם "חיים פוליטיקה" על בסיס יומי ומחויבים ל"חיים הפוליטיים". כמו צעירים רבים במקומות אחרים ואפילו כמו חלק מהמבוגרים, הם בזים לפוליטיקאים, אך אין זה אומר, שהם חסרי עניין. הקינה על ירידה בערכים הקולקטיביים בחברה הישראלית, על עלייה באגואיזם ועל התנתקות של צעירים מוקדמת מדי בגרמניה, כמו גם בישראל. צעירים אלה ייהפכו, ככל הנראה, למבוגרים טובים, ובישראל נראה שהם כבר הגיעו לבגרות.

5.2 : הזיקה של נוער ישראלי כלפי גרמניה

בחלק זה נבחן את תשובות הנשאלים (יהודים ולא-יהודים) לשאלות שונות על גרמניה. יש לציין כי את התשובות לשאלות בתחום זה יש לפענח ללא התייחסות להיבט ההשוואתי. על כן, קשה לדעת אם התוצאות אכן משקפות גישה מיוחדת של הנוער הישראלי כלפי גרמניה והפוליטיקה שלה בעבר ובהווה.

שאלה ראשונה: "גרמניה היום היא בין המדינות הידידותיות לישראל" נראה שיש הבדל קטן בין המשיבים היהודים לבין המשיבים הלא-יהודים. בעוד שרק 7.6% מבין היהודים השיבו "נכון מאוד", 23.2% מהאוכלוסייה הלא-יהודית השיבה "נכון מאוד". רוב קטן של יהודים (52.5%) השיבו "לגמרי לא נכון" או "לא כל-כך נכון" לעומת 33.8% מן הלא-יהודים שחושבים שהמשפט "לגמרי לא נכון" או "לא כל-כך נכון".

יש לציין שבין מקבלי ההחלטות הפוליטיים, רווחת כיום הסכמה שגרמניה היא בין המדינות הידידותיות ביותר שיש לישראל באירופה, אך רוב הישראלים הצעירים היהודים כנראה לא רואים זאת כך, או לא מאמינים לכך. בהעדר נתונים השוואתיים, כמו למשל, היחס של צעירים ישראלים כלפי אנגליה או כל מדינה אירופית אחרת, קשה לדעת אם הנתונים מראים חשדנות ספציפית לגרמניה, או שזוהי חלק מתפיסת העולם "כל העולם נגדנו". נראה שהצעירים הלא-יהודים נוטים להאמין שגרמניה ידידותית כלפי ישראל יותר מאשר הצעירים היהודים. אולם, קשה לדעת מדוע.

שאלה שנייה: "שנאת הזרים בגרמניה דומה בעצמתה לשנאת הזרים בכל מדינה אחרת בעולם". כמעט מחצית מן המשיבים היהודים (49.8%) אינם מסכימים עם הטענה הנ"ל. כלומר, הם נוטים להאמין שהשנאה הגרמנית המופנית לזרים שונה בעצמתה מצורות שונות של שנאת זרים. שוב, בהעדר נתונים השוואתיים, אנו לא יכולים לדעת האם הנתון הוא גבוה או נמוך. בקרב הלא-יהודים 44.9% אינם מסכימים עם הטענה. ההבדל הגדול ביותר בין צעירים יהודים ללא יהודים הוא בתשובות בצד הקיצוני של הסקאלה. רק 11.8% מן היהודים משוכנע שלעוצמת הזרים אין מאפיין גרמני ייחודי לעומת 23.2% מהלא יהודים.

כמו בשאלה הראשונה, אנו יכולים להצביע שלא-יהודים הם פחות חשדניים כלפי גרמניה מאשר היהודים - נתון די ברור מאליו, שאינו דורש הסברים.

שאלה שלישית: "גרמניה של היום אינה שונה מגרמניה של העבר, ושוב יכול לקום בה משטר נאצי".

בשאלה זו, 53% מן האוכלוסייה היהודית ו- 41.7% מן האוכלוסייה הלא-יהודית אינם חושבים שישנה אפשרות כזו. אך, 40.5% מן היהודים (מתוכם 16.1% באופן נחרץ) מאמינים שיכול לקום בגרמניה משטר נאצי. האוכלוסייה הלא-יהודית אף יותר משוכנעת בכך: 40.5% מאמינים שיכול לקום בגרמניה משטר נאצי, מתוכם - 18.8% מאמינים לכך באופן נחרץ. נתון זה מעניין בפני עצמו;

בעוד שהתשובות הקודמות מראות הבדלים (מזעריים) בין יהודים ללא-יהודים ביחס לפוליטיקה הגרמנית כלפי ישראל ושנאת הזרים בה, הרי שבשאלה זו לגבי השוני בין גרמניה של היום לעומת גרמניה הנאצית, שתי הקבוצות נמצאות בהסכמה כמעט מוחלטת. נראה כי העובדה שאותו מספר של יהודים ולא-יהודים מסכימים בנושא זה על גרמניה, מובילה אותם למסקנות שונות על הפוליטיקה הגרמנית כלפי ישראל וכלפי שנאת הזרים הגרמנית.

שאלה רביעית: "גרמניה של היום היא בין הדמוקרטיות הנאורות כמו כל מדינה אחרת במערב אירופה כגון אנגליה, צרפת, איטליה וכו'".

33.3% מהיהודים לא מאמינים לטענה, לעומת 53% המאמינים לה (התשובות תואמות את השאלה הקודמת, שבה 53% ענו שגרמניה היא שונה מגרמניה הנאצית של פעם). גם כאן, תשובות הלא-יהודים הן קצת יותר 'בעד' גרמניה. כמעט 66% מהלא-יהודים מאמינים שגרמניה שייכת למשפחת המדינות הנאורות, כאשר 16.8% מהם מכחישים זאת. 41.7% מהלא-יהודים אפילו השיבו "נכון מאוד". (קיים הפרש די גדול בין האוכלוסייה הצעירה והבוגרת ביחס לשאלה זו. 46.6% מהצעירים הלא יהודים מאמינים למשפט, לעומת רק 36.5% מהבוגרים).

שאלה חמישית: "השמדת היהודים בשואה נתמכה, למעשה, ע"י רוב העם הגרמני ולא רק ע"י המנהיגות הנאצית" (גישה הידועה כתזת גולדהאגן).

44.4% מהיהודים השיבו "נכון מאוד" ו - 29.4% השיבו "די נכון". כלומר, 75.8% מהצעירים היהודים מקבלים את תזת גולדהאגן. מחקרים אחרים הראו שרק מיעוט קטן של האוכלוסייה בישראל מודעת לגולדהאגן ולסערה שהוא עורר אך מתברר שתזה זו היא הרווחת בין הצעירים היהודים. קצת פחות מ - 50% מהלא-יהודים מקבלים אף הם את התזה. 21.7% מהם השיבו "נכון מאוד" ו - 24.7% השיבו "די נכון". רק 7.9% מהיהודים ו - 9.6% מהלא-יהודים ענו "לגמרי לא נכון".

קשה לדעת מן הנתונים מה צעירים בישראל חושבים על גרמניה, וכיצד תוואי החשיבה שלהם שונה מאלו של ישראלים מבוגרים יותר. לסיכום, נראה שקיימת חשדנות בקרב צעירים ישראלים לגבי מערכת היחסים עם גרמניה.

5.3 : האם אנשים צעירים הם לא פוליטיים?

הפוליטיקה הבלתי נראית של שנות ה - 90

רבים מודאגים כיום מחוסר העניין של בני נוער בפוליטיקה. בני הנוער, כך אומרים המקוננים, הם אגו-צנטרים ואף פטאליסטים. אולם מה פרוש המושג א-פוליטי?

המחקר, המנסה להתמודד עם שאלות אלה ביחס לנוער הישראלי בסוף המאה העשרים, משתמש בכלים שבהם נעשה שימוש במחקר "של" (Shell) על הנוער הגרמני, שנערך ב - 1997 בגרמניה. המחקר מנסה לענות על שאלות ביחס לתודעה הפוליטית והחברתית של אנשים צעירים בעזרת קטגוריות חדשות. אנו ננסה לחפש פוליטיקה 'בלתי-נראית' מסוג חדש שיכולה לאפיין את שנות ה - 90.

האם אנשים צעירים הם א-פוליטיים, שואלים בחרדה אנשים רבים בעלי מודעות דמוקרטית. רוב המחקרים הסוציולוגיים הם בעלי אוריינטציה פדגוגית-פוליטית, שמטרתם לחקור ולהבהיר את הבעייתיות של השתתפות פוליטית. יציבות פוליטית, עפ"י החשיבה העכשווית, תלויה באפשרות לשדר ערכים בסיסיים ותבניות של התנהגות פוליטית לדור הבא. הלגיטימציה של "צורות דמוקרטיות" מבוססת על האפשרות שחלקים גדולים מהאוכלוסייה הם בעלי אפשרות להשתתף בתהליך הפוליטי. לפיכך, השאלה האם אנשים צעירים הם "נשאי" העתיד של ערכים פוליטיים, היא בעלת חשיבות עצומה לא רק עבור מדעני החברה, אלא גם עבור מקבלי החלטות.

הפוליטיקאים מחפשים אחר "אינטגרציה", כלומר, חיפוש עד כמה אנשים צעירים מוכנים להשתלט על פעילויות רצויות ופונקציונליות. מידת הנכונות של הנוער להשתלט על פעולות אלה באה לידי ביטוי בהשתתפות אלקטורלית, חברות במפלגות פוליטיות או ארגונים אחרים כמו איגודי-פועלים וכו' או ביתר כלליות במידת החיפוש אחר עניין פוליטי.

מחקרים דומים ממדינות אחרות מראים, לדוגמא, את חוסר שביעות הרצון של בני נוער מפוליטיקאים, אך לא בהכרח חוסר שביעות רצון מהפוליטיקה. המחקר הגרמני מסכם את ממצאיו כדלהלן: בני-נוער מוכנים להיות פעילים פוליטית, אך מבנה המערכת הפוליטית, פעיליה והרכב הפעילויות הקיים לא מספקים את דעתם; בין האינטרסים, הצרכים והבקשות לבין המאפיינים המבניים של החלל הפוליטי אין לדידם, כל קשר. אנו נבחן בהמשך האם רגש זה מאפיין גם את הנוער הישראלי בסוף המאה הנוכחית.

הסוציולוגיה הפוליטית מגלה מחדש עניין בשאלות הללו והמושג של "אינדיבידואליזציה" בולט בחשיבותו. משמעות המושג היא שהדברים הבטוחים אינם רלוונטיים יותר (בטחון של מסורת,

דת, מעמד וכו') וכתוצאה מכך, אנשים צעירים צריכים לעצב ולשאת ולתת את הביוגרפיות שלהם בעצמם. תהליך זה שנצפה בארצות מערביות רבות הוא אחד מהנושאים שמחקר זה ינסה לבחון בהקשר הישראלי.

אחת הנקודות המרכזיות בפרספקטיבה הזו היא שכתוצאה מתהליך האינדיבידואליזציה לצעירים יש דמוקרטיה "מופנמת". מסגרות מסורתיות של משפחה, ביי"ס או עולם העבודה אינם מקובלים יותר כמובנים מאליהם. צעירים רוצים לקבוע את חייהם בעצמם. כפי שנראה בהמשך, כמעט כל המרואיינים הישראלים מאמינים בסוג זה של החלטיות עצמית, ללא קשר לרקע הפוליטי או הדתי שלהם. עפ"י המחקר של "של", ילדים שגדלו במהלך תקופת השפע הפוסט-מלחמתית במערב, מוטרדים פחות מצרכים חומריים בהשוואה להוריהם. במקום זאת, ערכיהם, בראש ובראשונה, הם "ערכים פוסט-בורגניים", החל מ"הצורך לשייכות" ועד לדרישה לליברליזציה מוגברת של החברה. רבים מניחים, שהתפנית הזו לערכים פוסט-חומריים תוביל באופן אוטומטי להשקפה יותר שמאלנית. אך אפשר גם להכליל דאגות כלכליות בתוך המסגרת הפוסט-חומרית הזו, אם אנו יכולים להגדיר דרישות כלכליות בצורה לא חומרית.

נראה כי ניתן להסיק (בזהירות) שכמו באירופה או בארה"ב, כבר לא קיימת הצדקה סוציולוגית להגביל את "הפוליטי" למציאות הממסדית או הארגונית של פוליטיקה רשמית. לפיכך, חשוב לאפשר לצעירים לדבר בשם עצמם, על מנת לא לדחוף וללחוץ אותם לקטגוריות קיימות. ראיונות העומק הם כלי מתאים לנתח הגדרות חדשות אלה. יש לציין שישראל מעולם לא חוותה קונפליקט בין-דורי בצורה כה קיצונית שהובילה, לדוגמא, לתנועת סטודנטים רחבה שדרשה לא רק רפורמה חברתית, אלא גם חופש מסמכות, חופש של מיניות, חופש לפתח סגנונות-חיים אלטרנטיביים. התפתחויות מערביות מוכרות אלו חסרות כמעט בשלמותן בהקשר הישראלי. האם זה אומר שהנוער הישראלי הוא נוער סתגלני והוא ימשיך לשעתק את עולמם של הוריו?

ניתוח הראיונות אינו מצביע על כיוון זה. בפרוש קיימת "רגישות חדשה" שבאה לידי ביטוי באינדיבידואליות ובסוג מסוים של רומנטיקה ביחס לאהבה, משפחה והזדמנויות בעתיד. הרגישויות החדשות הללו מבטאות, אם בכלל, בתנועות חברתיות ופוליטיות בעיקר בהקשר של שלום ומלחמה (דור שלום או תנועת מתנחלים). ביטויים אלה מצביעים על שעתוק של מאבקים פוליטיים של הדור המבוגר/הישן. לאור הממצאים הללו קשה לדבר על מפנה "פוסט מודרני" בפוליטיקה של הנוער הישראלי. מצד שני, נראה שהסדקים החברתיים והתרבותיים, המבטאים בגישה החילונית-דתית או בגישת הפרשה-אין פשרה לגבי השלום, הם לא רק המשך של גישות ישנות אלא הם גם מגדירים גישות חדשות. הסדקים משקפים, כמובן, את האקלים של תרעומת פוליטית בחברה הישראלית והם מבטאים פוליטיקה שמבוססת פחות על ייצוג של האינטרסים ויותר על ייצוג של מגוון ערכים. מהראיונות נראה שחשיבותן של מחד, הקולטיבציה של העצמי, ומאידך, ההגנה על זהות לאומית ותרבותית עולה בקרב בני נוער ישראלי, כמו גם בקרב צעירים ברחבי העולם.

כפי שמרבית הראיונות מדגימים, שני הערכים הללו אינם סותרים בהכרח זה את זה מראות עינם של הצעירים המרואיינים. כיצד הסתירה הזו אפשרית? אנטוני גידנס הגדיר כ"פוליטיקה של החיים" את הביטוי של נושאים פוליטיים, הזורמים מתהליכים של אקטואליזציה-עצמית בתוך הקשרים פוסט-מסורתיים היכן שהשפעות גלובליזציה חודרות עמוק לתוך הפרויקט הרפלקסיבי של העצמי, והיכן שתהליכים של מימוש עצמי משפיעים על אסטרטגיות גלובליות. ה"פוליטיקות של החיים" והוויכוחים והמאבקים הקשורים לכך נסובים על העיקרון שאנו חיים בעולם שכל מה שהיה נחשב בו בעבר טבעי (או מסורתי) הוא כעת משהו שצריך להחליט עליו או לבחור בו.

מרבית הצעירים שהתראיינו ממחישים עד כמה ההגדרה של גידנס נפוצה. "פוליטיקת חיים" אינה עומדת בסתירה כלל וכלל עם מה שניתן להגדיר כערכים יותר מסורתיים, כמו דת, פטריוטיות וכו'. המקרה הייחודי של ישראל יפגין כיצד שתי מערכות הערכים, למעשה משלימות זו את זו אצל אנשים צעירים רבים.

בנספח מוצגים "פרופילים" שונים של בני נוער כפי שבאו לידי ביטוי בראיונות העומק שערכה מיכל בר-אילן ירושלמי, והיוו את הבסיס האמפירי לניסוח שאלות הסקר.

נספח : "פרופילים" של בני נוער

	שם : יסמין גיל : 16 קטגוריה : מזרחית
רקע	לומדת בבית ספר תיכון ייחודי לתלמידים עם קשיי למידה בת"א. גדלה בת"א עם חמישה אחים. האב הוא אינסטלטור ובעל חנות בת"א.
תחביבים ושעות פנאי	עובדת פעמיים בשבוע בסנדוויץ'-בר השייך לחבר של אחותה לא רק בגלל הכסף, אלא גם בשביל ההנאה. להסתובב עם חבריה בשכונה וללכת לדיזינגוף-סנטר.
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	אהבה, הורים (מגבלות שההורים מטילים)
שירות צבאי	רוצה לשרת בצבא במשהו מעניין
שאיפות אישיות	להיות רואת-חשבון נראה לה רעיון טוב. רוצה לפתוח עסק להתחתן בגיל 24 ולהוליד 3 ילדים. רוצה כסף.
מודל לחיקוי	אחותה בת ה - 23. מעריצה את אופייה של אחותה שהיא גם חברתה הטובה.
גבר מושלם	חתיך ונחמד, והכי חשוב- "אדיש כזה" (Cool)
אישה מושלמת	יפה שiodעת להשיג את מבוקשה
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	לא מתעניינת. פוליטיקאים הם מושחתים שלא מבינים באמת אנשים
יחס להומואים/לסביות	אנשים מגעילים
יחס למין	אחד הדברים החשובים לתחושת סיפוק
ערך חשוב	אהבה היא הערך החשוב ביותר

	שם : יוסי גיל : 17 קטגוריה : מזרחי
רקע	לומד בתיכון במרכז ת"א שידוע בתלמידיו הבעייתיים. אמו נפטרה בילדותו והוא גדל עם אביו. יש לו 2 אחיות מבוגרות יותר. לא אוהב ללמוד
תחביבים ושעות פנאי	עובד במכבסה של דודו (גם אביו עובד שם), טלוויזיה, לצאת עם חברים ועם החברה
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	כסף הוא מקור הצרות. הוא לא ניסה סמים אך מכיר מקומות בהם הסמים הם בעיה רצינית
שירות צבאי	רוצה לשרת קרוב לבית על מנת להמשיך לעזור לאביו
דעה על השתמטות משרות צבאי	אמביוולנטי. שכל אחד יעשה מה שהוא רוצה, אבל אלו שלא משרתים לא שווים בעיניו
תפיסה עצמית	בחור משעשע ונאיבי
שאיפות אישיות	להיות עצמאי, לפתוח עסק או מכבסה כמו של דודו
מודל לחיקוי	הדוד בעל המכבסה - אדם נחמד שידוע איך לפעול ואיך לנהל את העסק
גבר מושלם	לא קיים בשבילו
אישה מושלמת	משוחררת ללא בושה
עתיד	אופטימי, העתיד בשליטתו ובאחריותו והוא יעשה הכל ע"מ להצליח
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	אין לו עניין בפוליטיקה ובמה שפוליטיקאים אומרים, הפוליטיקאים מושחתים
מיקום במפה הפוליטית	ליכוד. מעדיף את דוד לוי (איש של כבוד) מאשר ביבי
מרגיש קירבה ליהודים-אמריקאיים או לערבים-ישראליים	קרוב יותר ליהודים אמריקאים, לשאת אישה גויה נראה לו מגוחך
אמון במוסדות	אין אמון בממשלה
אחר	לא רואה סתירה בין הגדרת עצמו כדמוקרט לבין שלילת ערבים מזכויותיהם

	שם : דוד גיל : 23 קטגוריה : מזרחי
רקע	גר בנתניה ולומד מתמטיקה, גיאוגרפיה ואנגלית במכינה במדרשת רופין. אובחן כדיסלקטי בשלב מאוחר (במכינה) האב עצמאי ויש לו 2 אחים צעירים יותר, האם עקרת בית. גר עם הוריו
תחביבים ושעות פנאי	חוף הים, חברים, מועדונים וסרטים
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	אין מספיק שאפתנות וכסף
שירות צבאי	שירת 3 שנים וחודש. התחיל כחייל קרבי בנח"ל וסיים כג'ובניק. הסתבך ונעצר (לא מפרט). עושה מילואים אך שונא את זה
דעה על השתמטות משרות צבאי	כולם צריכים לשרת בצבא "נתתי את הנפש שלי לצבא וכולם צריכים לעשות את זה"
שאיפות אישיות	רוצה מקצוע אמיתי ולכן רוצה להיות מהנדס תוכנה. לא חושב שהוא יצטיין בזה, אבל להיות ממוצע זה בסדר מבחינתו
מודל לחיקוי	אנשים שבנו את עצמם, ביל גייטס
אדם מושלם	עושה מה שהוא אוהב, עושה מזה כסף וחי כפי שהוא רוצה
גבר מושלם	אין דבר כזה
אישה מושלמת	אין דבר כזה, גם לא בפנטזיה
עבודה מושלמת	משרד נחמד, 2 מזכירות, להיות מנהל, ליצור דברים ולומר לאחרים מה לעשות
עתיד	אופטימי, חושב שהוא יכול להשפיע על עתידו במאה אחוז, רק הוא אחראי לחייו
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	נתפס בעיני עצמו כמי שמתעניין בפוליטיקה, קורא עיתונים ומקשיב לרדיו
מיקום במפה הפוליטית	ליכוד, אך כשזה נוגע לחרדים - מזדהה עם מר"צ. כולם צודקים, הערבים צודקים, גנדי וכהנא צודקים
דגשים אחרים	אחריות עצמית
הכי חשוב	משכורת גבוהה היא הכי חשובה
בעיות ברמת המדינה	בטחון בראש הרשימה, חינוך (לסובלנות וכו'), הערכים לא ברורים, חיי אדם במדינה זולים
יחס לערבים	ערבים הם סרטן כמו החרדים. חושש ממלחמה בין יהודים וערבים. המדינה קמה בזכות השואה, זו מדינה רק של יהודים, רוצה לשלול זכויות הערבים

	שם : מיקי גיל : 20+ קטגוריה : מזרחית
רקע	סיימה תיכון בחדרה, אוהבת ספרות אך רוצה ללמוד כלכלה מכיוון שהיא חושבת שזה חשוב. מדברת על הפרויקטים של המחקר שלה. מתעניינת במיוחד ביצוא ויבוא
תחביבים ושעות פנאי	טלוויזיה, לימודים, סרטים
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	הצבא - לתת 3 שנים למדינה. בעיה נוספת למצוא עבודה - לא כל אחד יכול ללמוד באוניברסיטה
שירות צבאי	שירתה כקצינת קישור. חושבת שהצבא הגביל את החופש האישי שלה אבל זו מסגרת טובה לידידות, חבריה הטובים הם מהצבא. הצבא הוא מקום שבו אנשים מנצלים את הכוח שניתן להם, אין התייחסות לחייל הפשוט
דעה על השתמטות משרות צבאי	לא מרגישה נוח כלפי אלו שלא משרתים, אנשים צריכים לשרת. השירות נותן זכויות בישראל: הזכות להתווכח על פוליטיקה
שאיפות אישיות	למצוא עבודה מעניינת, לאהוב את העבודה ולהרוויח קצת כסף. רוצה להצליח. הצלחה לפי הגדרתה פרושה להיות עצמאית ולעשות מה שהיא באמת רוצה, עבודה שתעניק לה סיפוק
מודל לחיקוי	אימא שלה ואולי גם החבר
גבר מושלם	רגיש
אישה מושלמת	רגישה
עתיד	אופטימית, חושבת שהיא שולטת באופן מוחלט על עתידה
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	חושבת שהיא מתעניינת בפוליטיקה, קוראת עיתונים (ידיעות אחרונות פעם בשבוע)
מיקום במפה הפוליטית	מרגישה מקורבת למפלגת העבודה
אמון במוסדות	לא יודעת בדיוק מה משמעות הדבר
דגשים אחרים	שונאת עולים חדשים- הם רוצים הכל ומקבלים הכל, הם צריכים להפסיק להתלונן. מדברת על אהבה וגורל
הכי חשוב	משפחה היא הדבר הכי חשוב לה
בעיות ברמת המדינה	מדינות ערב, כלכלה, שוק חופשי. הבעיה המרכזית היא בורות האנשים. הפערים החברתיים בין האנשים תלויים באנשים ולא במדינה

	שם : שרה גיל : 18+ קטגוריה : אתיופית
רקע	הגיעה לארץ ב - 1984 מתוך ציונות, חושבת שהמדינה שייכת ליהודים. ידעה עברית מהמעון לפני ההגירה. יש שלושה ילדים בבית, היא הילדה האמצעית. אחיה הגדול בצבא. אחיה הקטן בכיתה א'. האב הוא פועל בית חרושת. בהתחלה גרו במרכז קליטה, ואח"כ בראשון לציון. כרגע היא עובדת בבי"ח. קודם לכן, היא הלכה לבי"ס תיכון דתי בראשון, מכיוון שהיא ומשפחתה מאמינים בדרך חיים דתית
תחביבים ושעות פנאי	מוסיקה
שירות צבאי	משרתת בשירות לאומי כאחות בבי"ח
תפיסה/הגדרה עצמית	ישראלית - שייכות למדינה. לא מרגישה מופלית ע"י המדינה, אלא ע"י האנשים
שאיפות אישיות	רוצה להיות אחות. ללמוד באוניברסיטת ת"א
עתיד	הצלחה תלויה ברצון
מיקום במפה הפוליטית	היא ליכודניקית (לסמוך על עצמך - הכי חשוב). מפלגת העבודה רכה מידי עם הערבים
דגשים אחרים	לפעמים חשה באפליה, בגזענות. מרגישה שאנשים מסתכלים עליה בצורה מוזרה. בראשון לציון, אנשים רגילים אליה. אבל כאן, בצפון ת"א, אנשים מסתכלים עליה באופן מוזר. יש לה חברים לבנים, אבל לא הרבה. היא לא יוצאת לבלות הרבה, היא עסוקה מידי
הכי חשוב	משפחה, להתחתן. יכולה להתחתן גם עם לא-אתיופי, אך מעדיפה אתיופי, קרועה בין להיות ישראלית ואתיופית. קשורה יותר לחבריה האתיופים. מזכירה את ענייני הדם
בעיות ברמת המדינה	קונפליקט דתי-חילוני. לרוסים היה קל יותר, זה לא היה כ"כ חדש בשבילם
יחס לערבים	הערבים בברור לא רוצים שלום. הם מציבים תנאים, לכן הם לא רוצים שלום.

	שם : רומן גיל : 17 קטגוריה : עולה חדש
רקע	לומד בפיכטמן, הגיע לארץ לפני 8 שנים מקישיניב. יש לו אח קטן. הגיע לארץ בגלל ציונות. האב היה מורה נהיגה בקישיניב ועובד במקצועו גם כאן. האם הייתה רואת חשבון, ועכשיו עושה קורסים. חווה הרבה צרות - הכאה וכו', עכשיו המצב טוב יותר. מדבר על כמה שהוא הוכה ע"י 'הישראלים' בביה"ס שהוא חושב שזה קורה לכל הרוסים. מה שחשוב לו הוא להעלות את האינטליגנציה של הישראלים. רוב הישראלים הם קצת פרימיטיביים וברברים בעיניו. כרגע, הוא לומד ראיית חשבון
תחביבים ושעות פנאי	את רוב הזמן הוא מבלה עם חברתו, שהיא גם מהגרת חדשה. אוהב קראטה. אוהב מוסיקת דאנס ויוצא לרקוד. עובד פעמיים בשבוע כשומר סדר בדיסקוטק. זקוק לכסף למסעדות, אוהב לאכול ולעשות חיים
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	סמים, אלכוהול וכו'
שירות צבאי	רוצה ללכת לצבא. ברור מאליו, רוצה להיות חייל קרבי
תפיסה/הגדרה עצמית	הוא מאוד אופטימי וחושב שההצלחה תלויה לחלוטין בו
שאיפות אישיות	רוצה להיות שוטר. למה? אתה החוק וכולם צריכים להקשיב לך
מודל לחיקוי	אוהב שחקנים, אין לו מודל לחיקוי
גבר מושלם	יפה, רומנטי, רגיש
אישה מושלמת	יפה, רגישה
עבודה מושלמת	המשרה המושלמת היא מנהל
עתיד	אחרי הצבא רוצה לעבוד במטרה. הוא מאוד אופטימי וחושב שההצלחה תלויה לחלוטין בו
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	מעורבות פוליטית וחברתית אינם נושאים חשובים. רואה עצמו כמתעניין בפוליטיקה. צופה בטלוויזיה וקורא עיתונים. לא קורא עיתונות רוסית, אבל קורא ספרות רוסית
ערך חשוב	אהבה היא מאוד חשובה
הכי חשוב	חברים ומשפחה קודמים לכל. אמונה באלוהים היא מאוד חשובה. אמונה היא פנימית, לא הולך להתפלל
בעיות ברמת המדינה	אינך יכול לבטוח בראש הממשלה
יחס לערבים	כועס על ערבים. אנו לא צריכים לתת להם הכל

	שם : גרגורי גיל : 24 קטגוריה : עולה חדש
רקע	כל המשפחה היגרה ביחד מפטרסבורג. הוא עדיין גר עם המשפחה ברעננה וזה מאוד קשה לגור עם כל המשפחה, בעיקר עם אימו ואישתו. הן לא מסתדרות ביניהן בכלל. הוא לומד כלכלה. יש לו חמישה אחים. המבוגר בן 31 (רופא), אבל צריך לעבור שלוש בחינות בשביל לעבוד כאן. כעת הוא עובד בפ"ת. אשתו היא אחות בחיפה. אשתו היא ציירת טבעית (מלידה). הוא מצטער שהוא לא יודע לצייר
תחביבים ושעות פנאי	שעות הפנאי : עובד בבית בתיקון דברים, קורא ספרות רוסית. לא יוצא לבלות, מכיוון שאשתו עייפה. לפעמים הם יוצאים לבלות עם חברים. קשרים רופפים עם חברים, אבל מאמין בחבר אחד. יש לו חבר אחד, אבל כעת הוא נשוי לבחורה לא-יהודיה והוא כועס עליו בגלל זה. אהבה היא אהבה, אך הוא ציפה ממנו לשלוט על האהבה שלו
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	בעיות עיקריות של צעירים בישראל : נטישת הדת. הוא עצמו אינו אורתודוקסי (ולא היה מעולם בבית-כנסת). מרגיש שהוא צריך להיות פתוח לכל. מדינה ודת צריכות להתקיים ביחד. העובדה שאין הגבלות היא הבעיה הגדולה, בעיקר של אנשים חילוניים
שירות צבאי	היה ג'ובניק בצבא, מכיוון שהוא בן יחיד. מאוד מצטער על כך וסבל בשל כך. בהתחלה הוא היה ברמלה, ואח"כ בנס ציונה. הפך לנהג ורצה לצאת משם. כשעבד במטבח (אחרי שנתיים בצבא), הסתבך עם הממונה עליו ונזרק מהמטבח - קיבל עונש של 21 יום בכלא. החוויה שינתה את גישתו למדינה. הוא נסע לאירופה למשך שנה אחרי חזרתו למד הנדסה. חיפש עבודה. התקשה למצוא אחת
תפיסה/הגדרה עצמית	מאמין בעצמו - אוהב שאנשים מדברים עליו טובות. ויברציות חיוביות סביבו. יש לו רעיונות מצוינים, אבל אין לו כסף. מה היית עושה עם כסף : מביא אושר לאנשים אחרים
מודל לחיקוי	אין מודל חיקוי. הורים הם האנשים החשובים ביותר
גבר מושלם	דואג למשפחתו והקרובים לו - אמין
אישה מושלמת	אמינה
עבודה מושלמת	סיפוק קודם כל, אח"כ יצירה, הנאה

אופטימי. האושר שלך הוא חלק מהעשייה שלך	עתיד
לא מתעניין בפוליטיקה	עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים
תומך בתהליך השלום. תומך גם במפלגה הרוסית. הוא לא ממש מרוצה מהם	מיקום במפה הפוליטית
לא מאמין שישראל היא מדינה דמוקרטית, וחושב שהעובדה שכולם מדברים בחופשיות, היא לא דמוקרטיה. אין גבול - אין הגבלות.	חשיבות הדמוקרטיה
אדיש להומוסקסואליות	יחס להומואים/לסביות
מדבר על ערכים בסיסיים, כבד את אביך ואמך	ערך חשוב
אמון מוחלט בארגוני זכויות אדם. מאמין בשוויון. הוא אופטימי. אך סבור שיש עדיין יותר מידיי "פרוטקציה" במדינה	אמון במוסדות
הכל נקבע מראש. מאמין בגורל, מאמין שהחיים נקבעים מראש. חיים צריכים להיות מועילים כשנשאל אם יכול היה להינשא לישראלית, השיב בשלילה	דגשים אחרים
המשפחה קודמת לכל, אוהב להתעסק עם אנשים, הוא מוקסם משקר ואמת	הכי חשוב
קרע דתי-חילוני. רואה שוני עצום בין יהודים וישראלים. לא ידע על השוני לפני שהגיע לארץ. מאמין באלוהים, מאמין ביהודים, רואה עצמו כיהודי כתוצאה מאנטישמיות. השוני בין יהודים לישראלים הוא בתרבות ובחינוך. תנ"ך הוא הספר. קיבל השכלה יהודית מהוריו למרות שהם לא קראו את התנ"ך. אדם מתורבת הוא בבסיסו אדם יהודי. הבין מוקדם מאוד שהוא יהודי ושהוא לא שווה לאחרים ברוסיה. אבל כאן, הישראלים לא רואים את יהדותם בעל שורשים. הם הפכו לזאבים. ישראלים רחוקים מאוד מהתרבות היהודית	בעיות ברמת המדינה

	קטגוריה : נוער ערבי הדיון נערך בקבוצת דיון משום שהם סירבו להתראיין בנפרד. הראיון נערך בכפר עררה. 10 צעירים בין הגילאים 10-23.
רקע	הם מדברים על שלושה עולמות: 1. משפחה/בית. 2. החברה הישראלית. 3. העולם הפלשתיני/ערבי. הם מרגישים הרבה עוינות מצד דרוזים ויהודים. יש מורה ממין נקבה המדברת על תעודות זהות, דרוזי הוא ערבי, נוצרי הוא ערבי, כאן מוסלמים נתפסים כערבים. משהו כאן הוא לא בסדר בעיניה. אפילו הבדואים רואים עצמם כטובים יותר מהערבים המוסלמים. האישה חושבת שהיא לא יכולה לעשות את מה שהיא רוצה. היא אינה חופשית. יש אפליה באוניברסיטה. היא צריכה להיות טובה יותר. מדברת על ישראל באופן ברור כעל 'האחר'. רוב האנשים בקבוצה מסכימים עמה
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	בעיות של זכויות (בעיקר של ערבים) ואלימות וסמים כבעיות כלליות. הם נראים מודאגים לגביי המיתון הכלכלי
מודל לחיקוי	השאלה צריכה להיות מוסברת. מיהו הגיבור שלך? נער אחד עונה: נאצר (הוא היה נהדר, רוצה להיות כמוהו: עושה מה שהוא אומר/חושב. הנער מחבב אותו יותר מאשר את סאדאת) למרות שהנער לא יודע הרבה על נאצר.
גבר מושלם	כבוד, מכבד אנשים, חכם, מבין את החברה שלו
עתיד	האם הם אופטימיים לגביי עתידם? חלקם צוחקים באיפוק לגבי שנת אלפיים. אבל באופן כללי, כולם מאוד אופטימיים
עניין בפוליטיקה	הכל פוליטיקה
דגשים אחרים	אחד הנערים מדבר על אדמה, האדמה שהיא כ"כ חשובה לו. לא יכול להניח לאדמה. מדבר על משפחה ועל ההשתייכות המשפחתית. חמולות, תבניות הצבעה - כולם נסבו סביבי המשפחה. אחד מהילדים מנמק זאת במחסור בהשכלה. ככל שאנשים יהיו משכילים יותר, כך המשפחה תחדל להיות המוקד של פעולות האנשים. האנשים מרגישים את המהפכה של המבנה החברתי. מחסור במועדונים, מחסור במקומות שאליהם אנשים יכולים ללכת ולעשות משהו
הכי חשוב	הגשמה-עצמית היא הערך החשוב ביותר - אך הגשמה-עצמית ומשפחה קשורים זה בזה אצל כולם.
בעיות ברמת המדינה	הם רוצים שוויון זכויות, שוויון הזדמנויות, שלום, מדינה פלשתינית. מדברים על נתניהו והמדיניות הנוקשה שלו כלפיי הערבים.

	שם : טל גיל : 24 וחצי קטגוריה : "צפונית"
רקע	לומדת מדעי ההתנהגות. נולדה ברמת גן, ילדה אמצעית מתוך שלושה. מרמת גן עברו לאפקה, ומשם לרמת השרון. היא מספרת על הילדות שלה, השכונה שלה והחברים שלה שהיו מעין שמורת טבע, לא העולם האמיתי. היא הלכה לצבא על מנת למצוא חברים חדשים, וכך גם קרה. היא מרגישה מאוד בוגרת ויש לה הרבה קשרים עם מבוגרים. כעת היא גרה עם החבר שלה. אוהבת את הרעיון של לחיות בתוך מערכת יחסים
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	לימודים, מבחנים פסיכומטריים, בעיות כלכליות ושכר-דירה
שירות צבאי	שירתה בצבא כקצינה. היה לה חשוב ללכת לצבא עם ידע מוקדם, לעשות משהו חשוב. הלכה למסלול החינוכי, אהבה את זה מאוד, היו לה חברים טובים בקורס, גם בבסיס. היה נחמד - כל סוף שבוע בבית. הפכה למודעת לעצמה כאשר שירתה בצבא
דעה על השתמטות משרות צבאי	היא לא מקבלת את אלו שרוצים רק להשתחרר. צבא זה כמו ביי"ס - זה חובה. זה לא כמו אוניברסיטה
תפיסה/הגדרה עצמית	סומכת על עצמה. מגדירה עצמה כאישה צעירה עם העתיד לפנייה
גבר מושלם	עצמאי, מעניין
אישה מושלמת	אישה שהיא עצמאית ויודעת מה היא רוצה
עתיד	אושר הוא החזקת משרה טובה וחיים בישראל
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	פוליטיקה גורמת לה לעצבנות. יש משהו לא בטוח לגבי העניין והיא מכירה יותר ויותר אנשים שרוצים לעזוב את המדינה. היא מכירה הרבה אנשים שרוצים לנסוע לאוסטרליה. מתעניינת באיזו שהיא צורה בפוליטיקה אבל לא הרבה. מרגישה שהיא אדם א-פוליטי
מיקום במפה הפוליטית	מפלגת העבודה
יחס להומואים/לסביות	אין לה בעיה עם הומוסקסואלים
דגשים אחרים	מאמינה בגורל
הכי חשוב	כסף חשוב לה מאוד בצורה אינסטרומנטלית, אבל היא מעדיפה שיהיה לה פחות כסף מאוחר יותר, מאשר לא להיות בשליטה, שהוא הדבר החשוב לה ביותר
בעיות ברמת המדינה	כלכלה, ביטחון

	שם : אלעד גיל : 17 וחצי קטגוריה : "צפוני"
רקע	לומד בבי"ס ניב. יש לו שני אחים צעירים. לומד בצורה מוגברת פילוסופיה ופיסיקה. איך בביה"ס? ביי"ס 'ניב' נחשב לאחד הטובים בירושלים. אבל הוא מתלונן על המערכת החינוכית. הוא לומד בשביל הבגרות, לא לשם הידיעה. רוצה ללמוד : פילוסופיה, ספרות
תחביבים ושעות פנאי	פוגש חברים בזמנו הפנוי. כותב הרבה, חושב הרבה. חוגים לא ממש עבדו בשבילו. רוצה להתפתח בעצמו. מה משמעות התפתחות עצמית? נהנה מרעיון האין סוף
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	חיפוש עצמי, מציאת העצמי. חיפוש אחר אידיאולוגיה. חיפוש אחר משהו
שירות צבאי	הוא לא רוצה להסתבך, לכן הוא ישרת. חושב על החיים אחרי השרות הצבאי, חשב למצוא עבודה אם לא היה משרת. המדינה אינה חשובה. רוצה להיות ג'ובניק. מה שיותר קל. מה שיותר מהנה. הוא משוכנע שהצבא לא ייתן לו כלום. הוא לא שייך לקבוצת הסרבנים (כפי שהוא מגדיר זאת)
דעה על השתמטות משרות צבאי	מי שלא רוצה, שלא ישרת בצבא
שאיפות אישיות	לכתוב, להיות יצירתי
מודל לחיקוי	אין. הוא מודל החיקוי של עצמו (במלותיו). לא רוצה לחקות אף אחד
גבר מושלם	אין כזה דבר. אין כזה דבר מושלם
אישה מושלמת	אין כזה דבר
עבודה מושלמת	מהנה ורווחית. אין לו עבודה, מקבל 50 ש"ח דמי כיס שבועיים
עתיד	אין לו מושג. אין לו מושג איפה לחיות. רוצה להרוויח קצת כסף, כדי שיוכל לכתוב. הוא תמיד יכתוב. רוצה לקנות בית נחמד ושקט שירגיע אותו. הוא פסימי לגבי העתיד, מדבר בעצבות על הנושא
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	פוליטיקאים הם אנשים מוזרים, ואין לו מושג במה הם עוסקים
מיקום במפה הפוליטית	בין מר"צ לחד"ש
מרגיש קירבה ליהודים-אמריקאיים או לערבים-ישראליים	קרוב יותר ליהודי האמריקאי מאשר לערבי הישראלי, אבל הוא לא באמת גאה בתשובתו
יחס להומואים/לסביות	הומוסקסואליות היא נורמלית

לא נותן אמון באף אחד ובשום דבר - אין אמון. כולם מקבלים הערכות אמון נמוכות.	אמון במוסדות
חסר משמעות בשבילו להיות אשכנזי	דגשים אחרים
אושר הוא הערך המרכזי בשבילו	הכי חשוב
תהליך השלום, אבל באופן כללי הוא מתכוון לנורמות ההתנהגות של ישראלים. רואה יותר מידיי דגש על אבסולוטיות ופנאטיות. פסימי לגבי ישראל	בעיות ברמת המדינה
ערבים הם נחמדים	יחס לערבים

	שם : הילה גיל : 18 קטגוריה : נוער דתי-לאומי
רקע	לומדת בישורון בר-אילן, תיכונית. היא לומדת ערבית. היא ילדה יחידה, האב עובד ב"אגד". גרה במרכז העיר נתניה. ואוהבת מאוד את העיר
תחביבים ושעות פנאי	טלוויזיה, אוהבת אס.טי.ווי, צופה במה שהיא אוהבת. אוהבת ללכת לחבריה, ולמסיבות
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	סמים. מספרת על חבר שמשרת בנח"ל והחל לקחת סמים. אלימות היא גם בעיה רצינית, בעיקר בנתניה. "הערסים" בנתניה מתייחסים לא יפה לנשים
שירות צבאי	יכלה ללכת למודיעין אבל החליטה ללכת לשירות לאומי בגלל הקושי לבחורה דתייה בצבא (שמירת שבת וכו'). אחרי שהיא החמיצה את הבחינה למודיעין, היא החליטה ללכת לשירות לאומי במקום ולכן היא הלכה לעירייה של נתניה ושם היא עובדת
דעה על השתמטות משרות צבאי	בעיות בריאותיות מקובלות כסיבה לא לשרת. לגבי סיבות אחרות היא לא בטוחה. חושבת שזה לא טוב להכריח אנשים לשרת
תפיסה/הגדרה עצמית	נערה אחראית שיודעת להשקיע
שאיפות אישיות	אשת קריירה, עצמאית, מצליחה בחיים
מודל לחיקוי	אביב גפן למרות מה שהוא מייצג. למרות שהוא לא שרת בצבא, היא אוהבת את ההתייחסות שלו לחיים. גפן הוא נגד סמים, דבר שמחזק אותה. רוב חבריה אינם אוהבים אותו בגלל העמדות השמאלניות שלו
גבר מושלם	רגיש, מקשיב, מפרגן. מסוגל להיות משוגע
אישה מושלמת	נותנת כבוד לאחרים
עבודה מושלמת	ניהול ואחריות הם הדברים החשובים ביותר, סיפוק, כסף
עתיד	אחרי השירות הלאומי היא רוצה להיות בחו"ל - טיול של 3-4 חודשים. אח"כ היא רוצה ללמוד מחשבים. מאמינה לחלוטין בעצמה
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	לא ממש מתעניינת בפוליטיקה. פוליטיקאי הוא מישהו שיודע איך לדבר

מיקום במפה הפוליטית	מרגישה מקורבת לליכוד מכיוון שחשבה שהליכוד לא ייתן את המדינה לערבים, כעת איבדה אמון בזה. הערכים שלה קשורים לאדמה, אך מצד שני, היא דוגלת בזכויות, אך בעיקר זכויות למתנחלים
יחס להומואים/לסביות	אין שנאה אמיתית של הומוסקסואליות
ערך חשוב	הערך החשוב ביותר הוא לדבר אמת
דגשים אחרים	שונאת חרדים, הם רעים בשביל המדינה
הכי חשוב	משפחה. תעמוד מאחורי משפחתה
בעיות ברמת המדינה	בטחון, אבטלה, אקולוגיה. ארץ ישראל שייכת ליהודים
יחס לערבים	חושבת שהמדינה תהיה מדינה מעורבת עם הערבים, ומזה היא חוששת, היא רוצה אבטחה חזקה יותר - ללא ערבים. מצד שני, היא חושבת שלערבי יש יותר זכויות מאשר לחרדי, מכיוון שהוא נולד פה. הערבי נולד כאן

	שם : אשר גיל : 24 וחצי קטגוריה : נוער דתי-לאומי
רקע	תלמיד שנה שנייה לפסיכולוגיה ופילוסופיה יהודית באוניברסיטת בר-אילן. הוא מירושלים. מגיע ממשפחה בת שש נפשות. מגדיר עצמו כמשתייך לקבוצה הדתית לאומית. מאמין באלוהים, גר בעבר בת"א בדירה שכורה, עכשיו חזר למשפחתו. האב הוא סגן מנהל בבנק, האם היא מטפלת בריפוי בעיסוק
הם מנותקים	בעיות עיקריות של בני נוער בישראל
שירות צבאי	מפקד מחלקה בשריון. תמיד רצה להיות חייל קרבי. היה גם את העניין האידיאולוגי בהגנה על המדינה. מסתכל על התקופה בצורה יותר אמביוולנטית היום. מילואים הם חשובים
דעה על השתמטות משרות צבאי	מקבל את הסיבה הרפואית, לא מקבל שום סיבה אחרת. משהו שצריך לעשותו. יש גם את האספקט האידיאולוגי בזה. הצבא הוא הדבר הכי חשוב בישראל. חרדים צריכים לשרת בצבא. לא מקבל את הטענה שלימוד תורה הוא תרומה למדינה. הוא יכול להבין את הפציפיסט, ויש לו יותר הבנה לפציפיסט מאשר לחרדי
מודל לחיקוי	כמה רבנים, מרצים, אוהב אנשים הקרובים לאמת של עצמם
גבר מושלם	מאצ'ו ורגיש
אישה מושלמת	אישה טובה, אבל הוא לא יודע איך להסביר זאת
עתיד	מאוד אופטימי לגבי העתיד. חושב שיש לו שליטה מוחלטת על עתידו
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	הוא פעיל ב"גשר". הוא רוצה לעבוד למען פיוס בין חילונים לדתיים בישראל. הדבר מאוד חשוב בשבילו. הסדק הוא תרבותי, אבל ניתן לתיקון. מאמין באינטראקציה. לא חושב שכפייה דתית היא הדבר הנכון. רוצה שההתפתחות החילונית תהיה מבפנים - רוצה הפסקת אכילת בשר חזיר. ישראל היא מדינה יהודית
אמון במוסדות	בהערכת האמון, הוא מאוד חיובי. באופן כללי, בוטח בכולם
דגשים אחרים	מדבר על ליברליזם ומדגיש את הפרט, חושב שאנשים דתיים הם יותר רגישים לאנשים אחרים, לטוב הציבורי, שקשור לתרבות היהודית. חושב ששימוש במקורות יהודיים הוא דבר אדיר. אוהב את גיל קופטש, חושב שהוא מצוין
בעיות ברמת המדינה	הקרע הדתי-חילוני

	שם : נחמה גיל : 18 קטגוריה : חרדית
רקע	לומדת באולפנא 'בית רבקה'. היא רוצה להיות מורה, לומדת פעמיים בשבוע, וכבר מלמדת קצת. רוצה להישאר בארץ ולהפוך למורה. נולדה בצרפת, פאריס. אביה הוא ראש ישיבה שם, הם היו שם שליחים של הרב. האם היא מנהלת בי"ס תיכון יהודי. למדה בצרפת, השכלה יהודית. היא הבכורה מבין שבעה אחים. הגיעה לישראל בגיל 15 והיא אוהבת להתגורר כאן בצפת. כל חבריה הם כאן בישראל
תחביבים ושעות פנאי	לא הולכת לסרטים בישראל. בצרפת, היא הלכה לסרטים מפעם לפעם, אבל לא כאן. לא מקובל. היא צופה בטלוויזיה, אבל בעיקר בסרטים העוסקים בנושאים של חינוך יהודי. היא אוהבת לעשות חיים עם חבריה והיא עובדת ב"פרח" ויש לה חניך. ספרים : בעיקר ספרים דתיים, ספרים על חינוך - חינוך יהודי. בצרפתית היא קוראת ספרות "חילונית" כמו הוגו וזולא. היא מאזינה למוסיקה - רדיו (אפילו גלי צה"ל). חדשות זה בסדר, אבל היא משאירה את הרדיו דלוק, על מנת להקשיב למוסיקה ישראלית
בעיות עיקריות של בני נוער בישראל	צעירים לא דתיים תמיד מחפשים אחר משהו, אין להם מטרה, הם מחפשים משהו. היא יודעת שיש להם אידיאלים, אבל לא יכולה להיות. ריקנות. הם מרגישים אבודים. משהו חסר. מהי משמעות החיים ללא אמונה במשהו. אתה צריך להאמין במשהו בעיות של צעירים דתיים בישראל : פער בין העולם שלהם לבין "העולם בחוץ" - חיים כיפים - הבנים, להתלבש יפה. היא גם עברה משבר, אבל הוריה הקשיבו לה וענו על שאלותיה, אבל היא חושבת שרבים מחבריה לא מקבלים תמיכה כזו
שירות צבאי	היו לה את הספקות שלה – המדים והתרומה למדינה מפתים. אח"כ היא דיברה עם אנשים, והחליטה לא ללכת לצבא. "בת'חלס", היא לא רוצה
תפיסה/הגדרה עצמית	חב"דניקית, יהודיה, המנסה לעשות את כל מה שביכולתה

היא רוצה להיות מורה - היא אוהבת לכתוב – רוצה להיות עיתונאית - לא בעיתון אקטואליה חרדי, אלא בעיתון כללי. מתורגמנית, סופרת.	שאיפות אישיות
רוצה לכתוב ספרים לכולם - החילוניים אינם מכירים את עולמנו - יש להם דימויים מוזרים - אנו גם רוצים להכיר אותם, אנו יותר דומים להם ממה שהם חושבים	
כמובן שיש "צדיקים" אבל הם רק מהווים השראה. אמה היא אדם נפלא, מאוד סובלנית, מאוד סבלנית. היא מתנדבת, רוצה לתת. היא מעריכה את חבריה מה את רוצה לעשות על מנת להיות מושלמת? היא מנסה להשתלט על הדחפים שלה, היא שולטת בכעס שלה. לשלוט על דחפיה. היא מפעילה טריקים על עצמה	מודל לחיקוי
מה שיהיה בעלה, רגיש, נחמד, אחריות, מגיב, עצמאי, צריך לעבוד - לא פושטק, צריך להיות חכם, אפילו יפה (והיא צוחקת)	גבר מושלם
חברתית - יודעת איך לצחוק, צריכה להיות ידידותית	אישה מושלמת
צריכה להעניק לה משהו, צריכה לעבוד עם אנשים	עבודה מושלמת
הצלחה תלויה בה לחלוטין. אופטימית	עתיד
אין לה מעורבות פוליטית. היא לא באמת מתעניינת בפוליטיקה	עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים
לא מרגישה מקורבת לשום מפלגה. אולי מפד"ל, אבל לא באמת	מיקום במפה הפוליטית
חופש הביטוי הוא הערך הדמוקרטי החשוב ביותר	חשיבות הדמוקרטיה
היא מרגישה קרובה יותר ליהודים אמריקאים מאשר לערבים ישראלים, יהודי הוא אח	מרגיש קרבה ליהודים-אמריקאיים או לערבים-ישראליים
הצלחה היא ראשונה, הגשמה עצמית היא שנייה. חיים ללא אלוהים הם חסרי משמעות. ציונות אינה מספיקה. אלוהים הוא הבורא של הכל והעולם צריך להתכונן למשיח	ערך חשוב
שאלת האמון במוסדות היא חסרת משמעות בשבילה. היא הכי מאמינה לרבנים	אמון במוסדות
אושר במקום הראשון והגשמה עצמית היא השנייה בחשיבותה	הכי חשוב
כושר אחדות הוא הבעיה המרכזית. בנוסף בעיית הערבים/פלשתינים. והקרע החילוני/דתי: כולנו אחים. אין יותר ערכים במדינה: פעם היו ערכים ועכשיו כולם רוצים לעשות כסף, אין יותר רוח של התנדבות	בעיות ברמת המדינה
אין אמון. הערבים שונאים את היהודים	יחס לערבים

	שם : אלעזר גיל : 24 קטגוריה : חרדי
רקע	הוא נשוי לבת של ראש ישיבה. אשתו היא מורה לילדות. מצב כלכלי נורמלי, בהחלט לא עשיר, אבל גם לא עני. עד לנישואיו הוא גר עם הוריו. לומד בישיבה (מזה 6 שנים) בין היתר, שולחן ערוך, תלמוד וכו'
תחביבים ושעות פנאי	קצת מפגשים עם חבריו, לטייל, עזרה התנדבותית. אין טלוויזיה, קצת רדיו, קורא עיתונים כמו 'המודיע' או עיתוני "חב"ד", אבל לא קורא עיתונות כללית
שאיפות אישיות	הכנסה והגשמה עצמית. האם שני הדברים הללו עומדים בסתירה? הוא מאוד אופטימי לגבי חייו.
מודל לחיקוי	הרבי. הרבי הוא אדם מושלם, חשובה לו אהבת ישראל. הוא נותן עצות למרות שהוא עסוק
אישה מושלמת	נותנת ללא יוצא מן הכלל ללא ציפייה לקבלת תמורה (מתייחס לאשתו)
עבודה מושלמת	הכנסה גבוהה, ולא להיות מעורב בצורה מוחלטת בעבודה, להיות בבית
עתיד	יש השגחה (אלוהית)
עניין בפוליטיקה ובפוליטיקאים	הוא מאוד מתעניין בפוליטיקה.
מיקום במפה הפוליטית	פוליטית הוא מרגיש מקורב לימין. קרוב לגנדי
מרגיש קירבה ליהודים-אמריקאיים או לערבים-ישראליים	קרוב יותר ליהודי אמריקאי. אהבתי היא לעם היהודי
אמון במוסדות	הוא נותן אמון בצבא, אבל לא ממש בשאר
בעיות ברמת המדינה	ערכים בסיסיים, לשמור על אדמת ישראל. פסימי לגבי ההסכמים אם הפלשתינאים
יחס לערבים	הערבי הוא גוי